

26 Jaunā Gaita

309
VASARA 2022

9 770448 917000 18 >

JAUNĀ GAITA

RAKSTU KRĀJUMS KULTŪRAI UN BRĪVAI DOMAI

ISSUE 309
SUMMER 2022

Jaunā Gaita, published since 1955, is a Latvian quarterly devoted to literature, the arts, and the discussion of ideas.

Editor-In-Chief – Juris Žagariņš

Phone: 413-732-3803; 413-519-8266
juris.zagarins@gmail.com

Art Editor – Linda Treija
<lindatreija6@gmail.com>

Literature Editor – Vladis Spāre
<vladis.spare@gmail.com>

Assistant Literature Editor –
Sandra Ratniece
<ratniece.epasts@gmail.com>

Contributing Editors

Dace Aperāne, Voldemārs Avens,
Vīta Gaiķe, Lāsma Gaitniece,
Anita Liepiņa, Maija Meirāne,
Juris Šlesers, Lienīte Medne-Spāre,
Lilita Zaļkalne

Business Manager – Tija Kārkle

1515 Richmond Hwy, Apt. 805
Arlington, VA 22202, U. S. A.
tijalaura@comcast.net

JG home page and archive
<jaunagaita.net>

Subscription rates:

1 year: USD 39 = EUR 34

2 years: USD 76 = EUR 67

Single issue: USD 10 = EUR 9

All other currencies at the prevailing
exchange rate

Published by Jauna Gaita, Inc.
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821

**Contributions are tax-deductible
in the USA.**

Printed by
SIA Drukātava, Rīga, Latvia

ISSN 0448-9179

68. GADAGĀJUMS 309. NUMURS – VASARA S A T U R S

D Z E J O Ļ I

2 Aija Rozena

6 Laima Martinskis

8 Velta Kalčiņa

11 Džonatans Melgalvis

16 Evelīna Šneidere

P R O Z A

18 Viks

22 Rūta Mežavilka

25 Guntis Berelis

32 Dāvids Rubens

V Ē S T U R E

37 Valdis Klišāns. Kā veidojās Ukraina, Krievija un
Baltkrievija

M Ā K S L A

44 Dace Lambergā. Leo Svemps

G R Ā M A T A S

50 Sanita Dāboliņa: *Īso žanru renesanse*

54 Sanita Dāboliņa: *Sudrabiņš*

57 Kristīne Ilziņa: *Vendenes lotospuķe*

61 Līva Alksne: *Minnas Freimanis ceļa apraksti*

63 Inguna Daukste-Silasproģe: *Latvija – tik un tā,
un Bonifacijs Tīknuss*

66 Anda Ogrīņa: *Šaubas*

68 Inguna Daukste-Silasproģe. *Fragments
no topošas monogrāfijas*

I N M E M O R I A M

74 Dace Lūse (1949.19.III - 2021.02.XI)

75 Andrievs Ezergailis (1930.10.XII - 2022.22.I)

**Uz vāka - Leo Svemps. *Parka ainava.*
Eļļa uz audekla. 54×46,3 cm**

JG pateicas par PBLA KF un Labvēļu atbalstu!

Leo Svemps. *Puķes. Eļļa uz audekla*. 100×90 cm. 1938. LNMM Foto: Normunds Brasliņš

AIJA ROZENA

Aija Rozena (1958) ir juriste. Dzeju sāka rakstīt 2018. gada martā. Dzejas rakstīšanas pamati apgūti Ronalda Brieža vadībā Latvijas Rakstnieku savienības „Literārās Akadēmijas” Dzejas meistardarbnīcās (2019, 2020).

(sarunas ar vīramāti)

1.
nu redzi nu, un tu šaubījies
es jau tevi tagad saprotu
citi laiki, citi tikumi
bet mīlestība ir mīlestība, visos laikos
piestādīju tavu tukšo pļavu
ar pīlādžiem, plūškoku, hortenzijām
lai aizsedz māju no ceļa kņadas
šoruden tās atkal tik daudz
kā laikos, kad te bija Zirgu pasts
vai pat ne tik sen
laikā, kad tu šeit ienāci kā jaunā sieva
un garām, pa veco Pleskavas šoseju brauca visi
uz Rīgu, uz Valmieru
māja jau atrodas tādā, laikiem svarīgā vietā
pat vācieši bija še iemitinājušies, saimei atstājot vien istabiņu
ceļš kā pati dzīve
plūst un plūst. aizplūst un atplūst
šorīt teicu tavam dēlam, velc vien tās gaišās zamša kurpes
kad tad vēl mēs dzīvosim, ja ne tagad
jā, un tu vēl šaubījies
nezinu gan, ko iesākt ar tavu rozi, kur pārstādīt, kā domā?

2.

esi pārsteigta
tagad runājam katru dienu
laikam vairs nešķir tas sasodītais tuvums
tavam dēlam šodien svinama diena
vārdu gan ielika citi
vai tev ar jautāja, netiki stāstījusi
tavs mīlulis, acuraugs
piedzimstot nelaikā
sīciņā svarā
un mātes acs kā lauvene, uzmana
gluži neviļus, nemanot. gribot – negribot
bet tā svešā tik paņem un riktē, pat nenojauš, dīrājot tavu ādu
tagad saprotu, pašai man vedeklas divas
bet mīlestība ir mīlestība, visos laikos

svinēt svinēsīm
mājās un paši
ar mazbērniem
raudāja, kad tu mūs atstāji
bieži jautā, ko tagad dari
tā ka – neesi, neesi aizmirsta
mazmazbērnos iestiepies debesīs

3.

atradu senus ierakstus
samulsu, kā viss saslēdzās
loku lokos
apli pa aplim
atgriezās dzimta
sienās paslēptais baronu tituls
nav gan citu liecību
zudušas, ar rūgtumu iznīcinātas?
papīru ierakstos, tavs vīra tēvs, Augusts – Arveds
nopircis mūsu „Priedainu” mājas
Pleskavas šosejai labajā pusē
pats dzīvojis iepretim, kreisajā pusē
un ceļš, sasējis dzimtu
plūst un plūst, un aizplūst
bez paaudzei nodotām atmiņām
tā vēlējos vecākajam dēlam vārdu Augusts
tāds stiprs vārds, izrādās – vectēva saknēm
(zinu, zinu, par tevi tagad tik labu
mēs arī agrāk netikām strīdējušās)

šodien ap siltumnīcu iekopšu puķu dobi
kā tavos laikos
stādīšu īrisus

4.

beidzot izdomāju tavu grūto domu
Alma bija cieta sieva, vienkāršu ļaužu
Augusts, tomēr nenoslēpt, fonu zortes
tāds ieturēts, rāms vīrs
tu, no daudz bērnu ģimenes
viņai kā dadzis acī
kā pašas necilā kārtā
latvietis allažiņ mīlējis svešus kungus
un reiz izsities, savējo necels par līdzīgu
viss rullē pa spirāli
tu gan nespēji, neprati pārraut šo loku
biju tāds grūtums?
(zinu, zinu – par tevi tagad tik labu)
tik manas domas
tās muļķes
tās sameklē tevi
un runā un runā, un pārrunā
klusētos gadus
tikmēr mūžs, tas gan aiztek pa mūsu ceļu
galu galā, ko iesākt ar tavu sarkano rozi?

5.

šorīt tavs dēls
agri aizsteidza dakteros
uz procedūru
viņš taisās savecēt
es ikreiz iecērtos
veci, taisni jāsmejas!
tagad 60, ir agrākie 40
lūk, tā!
jeb, kā Rokpelnis teicis
vot tā!
figu
figušku
figušķinu
kukušķinu
arvediņ
kukušķinu
tas, jums, vecuma gaidītājiem
no manis – nesagaidisiet
vot tā!
pieteicu, lai paņem līdzī manīs dāvāto krustiņu
lai liek kaut makā, ja nedrīkst ap kaklu
kas cits viņu sargās

6.

tu allažīn jautā, vai Rūdis vēl dzīvs
dzīvs, dzīvs, kur ta šis paliks!
pieskata saimniecību. nes savu vecumu kā strīpotu akmeni
pāri šosejai, uz to, tagad jau mūsu pļavu
kur, atceries, vācieši bija ierakuši savus liulgabalus
ieguļ kā mīkstā zvilnājā, zem vecās egles
nekas viņu neņem ne audzējs sātā, ne daudzie gadi
pag, pag, cik ta paliks. 7x14, nu teikšu – nav tālu līdz simtiņam
skatās manī Gunāra laipnajām acīm un meldē rīžiņa melderā rimtajā mēlē
ir dzirdēts, ka kaķi iemieso saimnieka dvēsele. varbūt atgriezies, izdzīvo otru mūžu
rīts tāds saules pielietis
jādzīvo, jābauda, jāsmaržo
iešu apraudzīt tomātus, pa nakti bija ap nulli

7.

šonakt uztrūkos
Žanis sauc tavu dēlu
nokritis, sasities
pacēlu, saglaudu sašķiebtu spārnu
tad noteica – jā

tomēr baisi
naktī
vecums kliez
tavā balsī
un arī Keiko

trīcoši steberē trepēs
tik lūdzoties pasper soli, vēl vienu, nu lūdzu – vēl pēdējo, vienu
brīžiem dusmojos, brīžiem samīļoju
gluži kā tevi, iepriekš reiz
raudājām jau mēs abas
manas plaukstas, mīļojot tavus kalsnos vaigus
un tās dzisušās acis
tavi vārdi,
mēs nekad netikām strīdējušās
tev jau bija gana laika sevi iztērpināt, izplēst
pa sīkam zariņam, dzīslīņai
90 gadus dzīves
visus grūtumus:
ar Almu, 20 gadus uz gultas
un mani, septītais bērns, zinu, zinu – lepna un spītīga
ar māti, kas, tavuprāt palaidnīga. un ābols, kā zināms, tas nekritis tālu
un es neiebildu
tik svarīgs mums abām bija šis mirklis. šis ceļš
gar mūsu māju, mazmazbērnos iestiepjot debesīs
un, kur gan citur tu varētu palikt
un vēl, es atstāju tavu rozi, tevis stādīta vietā
un ne tikai tāpēc, ka par tevi tagad tikai labu
bet es, nesteigšos savecēt
vot tā!

Šogad pāiet 14 gadi, kopš dzīvoju Amerikā.

Esmu diplomēta vijolniece un vijoles skolotāja. Man ir bakalaura grāds projektu vadībā un maģistra grāds biznesa administrācijā (MBA). Esmu ieguvusi 5. pakāpes melno jostu Wu-shu tuvcīņas mākslā. Esmu pabeigusi vairākas radošās rakstīšanas klases Stanforda Universitātē.

Kopš 2009. gada spēlēju vijoli Sanhosē Vinčesteras simfoniskajā orķestrī. Radošā rakstīšana kļuva par manu aizrautību laikā, kad pildīju *Ziemeļkalifornijas Apskata* redaktora pienākumus 2013-2016.

Vārdi atklāj acij neredzamo, maina acīmredzamo. Vārdi mirkļa lemtām emocijām iedod nemirstību.

Laima Martinskis

Ukrainai

24. februāris

pasaulei šodien pazuda krāsas
ir tikai melnbaltā krāsu palete
es ceru ka rītdiena ausis melna
vai pelnpeleka
baltie toņi vairs nepieder dzīvei
plaukst ugunsziedi
kāds novelk melnu uzsvarci
un ietērpjas baltā
mūžības dziesmā

* * *

25. marts

katru gadu marts klūp
un apstājas tik auksts kā
dzelzceļa sliežu saltie
sirdspuksti nakts vidū kad
pulkstentikšķi vislētākie
katru gadu marts uz
sekundi stāj pārtrauktas
sirdslīnijas garumā
tad iznirst kā
baznīcas krusts no
baltas miglas vāla aiz
ceļa likuma
viss ir labi kā baznīctorņa
zvanišana svētdienā pēc
dievkalpojuma

* * *

Atgriešanās

pasaule aizmirsusi
darbdienas novakara
autostraumes troksni
bez vainas sajūtas tas
izplēš ceļu sasaluša
miera klusumā
pārlautātā nakts
nesadzist
rīts izelpo nogurumu
kā pie ārdurvīm atstāts
kurpju pāris

* * *

vai no manas sirds
var izaugt asns
kā no sīpola?
sīpolam ir vairāk
ģēnu nekā cilvēkam
sīpolam viss notiek viegli
kā pats no sevis;
sen no zemes izrauts
tas glabā spēju augt
kā zaļi šķēpi asni
bez cīņas iekaro
sev vietu būt;
es arī gribētu tā
vienkārši vien būt
ar zaļu asnu sirdi
kā sīpolam

* * *

pasaules viedums noslēpts universā
tev jāpazaudē sevi, lai atrastu sevi
tu esi universs – tik liels kā mēness elpa
tik nenozīmīgs kā nobružājiem mājas
sliexnis
katreiz to pārkāpjot es ceru sevi
nepazaudēt

* * *

Misisipi iela Sanfrancisko

vējš aizslauka pelēku rītu
ar baltu mākoņa slotu
kāds pārdod vecu gultu -
vakardiena neatgriezies;
maza meitiņa rītdienas
cerību krāsas korpēs
skrien blakus tēvam
kas plauksta lieluma ekrānā
ikdienai krāsu grib rast
pelēka pauna kā

enkurs pie zemes velk
rītdienas rozā sapņi
parastā ikdienā mirst
tēvs paceļ meitiņu plecoss-
cerībai nepiestāv
ikdienas netīrais ceļš

* * *

vakardien zupa
smaržoja pēc vasaras
tie laikam
puķukāposta garaiņi
domāju skatoties
saulespuķē kas pādroši
iesējusies mājas jumta
dakstiņā tiecas
tuvāk debesīm
lai zeme tiek galā pati
ar dzīvošanu
ar nedzīvošanu
debesīs ir cita
mēraukla

Leo Svemps. *Klusā daba ar veciem traukiem. Eļļa uz audekla 80×119 cm. 1922. LNMM*

Foto: Normunds Brasliņš

2021. gada vasarā Rīgā, apgādā „Pētergailis” ieraudzīja gaismu beidzamā pēc skaita Veltas Kalčiņas dzejas grāmata *Kodols*. Autore, kurai toreiz bija „tikai” 90 gadi, saka par to:

„Jaunās grāmatas pamatsastāvs un – jā, atkārtosu to pašu vārdu, *kodols* – dzejoļi, kas parādījās 21. gadsimta padsmītos gados. Neliela sauja darbiņu no maniem agrākiem dzejas krājumiem izvēlēti pēc tuvākās radniecības principa. Viss kopā – mans sveiciens vairāku gadu desmitu laikabiedriem. Klātesošiem, aizgājušiem, nākošiem.”

Zemāk – jaunie, līdz šim (atskaitot pirmo) nepublicētie Veltas Kalčiņas dzejoļi.

VELTA KALČIŅA

tu esi tiesīga mana tauta
tiesīga uz visu

tas kas ar tevi noticis
tas kas ar tevi par varēm darīts
ne izpērkams vairs ne atgūstams

bet tavs ir tavējais jūras līcis
Daugava tava un Staburags
visiem ūdeņiem atpakaļ lieties
savējos krastos dvēselēs savās
to klinti to asaru klinti svinēt
saspiesties kopā pašiem par klinti
saspiesties kopā un nenorieties

tu esi tiesīga mana tauta
pavēlēt ūdeņiem atpakaļ lieties

* * *

skatos vaibstu gravīrās
it kā bez ādas būtu
it kā tieši tagad
redzīgi
dzirdīgi
ar saprašanu beidzot

acis aizlaika pilnas
spalgajos dziļumos mutuļo
pār malām lejas

kādas neizsmejamas sejas
pie pašas izejas

* * *

apturēt laiku
paturēt zobos to mirkli
to garšu uz mēles

bet ko tu iesāksi
pilnu muti vakardienas

* * *

puteklītis luteklītis
man no viņa bail
neiznīdējams un dīks
neizskatās nevarīgs

iekrīt acī
saceļ traci
esot visa aizsākums
nu bez viņa
it- ne-kā
pažobelē
kosmosā

* * *

Ogre Gauja Venta Elba
ne ūdens –
                    piena upes
dzimtajā sētā
vienkopus
starp brūnajām
silti pelēka
                    un plata
Elba

izrādās
                    jau izsenis dzīvojam
tādā kā paplašinātā telpā
ar visām četrām debespusēm
vienā elpā

* * *

klusībā strostēju sevi
                    nevaimanā
tās sakas tu pati sev
labu prātu

ak vai
sakas bez vainas
tikai tas ūdens no akas
tāds kā skurbiļi
pilnas plaukstas burbuļu

dziļumā augsta jo augsta debess
vienu vienīgu zvaigzni tur
baidos ka nenotur

* * *

es zinu to briesmu
aiz stūra lūr
es viņu pazīstu
es viņu jaušu

atnāks paslepu
atnāks ar viltu
puspasauli solīs
mūrīti siltu

tik un tā
es viņu nepiejašu
to zirnekļa tiklu
saraušu

* * *

to Dieva zeķi tu izārdi cilvēk
pasaule saplaisā
                    lauskas un driskas
pasaule nodziest tai feierverkā

ar gaismu maisā vien malēnieši
zemes ēnai apkārt skrien
aizelsušies malēnieši

Buramvārdi

vairogu paceļu
necaursitamu
ne acīm skatāmu
neatvairāmu
                    nokaltīs dzelzšņu mēle
                    atkritīs paslietā roka
                    indes čūska
                                    sastindzinās
izlīdzinās
vērst visu par labu
vienīgais glābiņš būs
nesarūs
                                    nekas te nesarūs

* * *

Uz taviem pīšļiem atnākošie dzīros...

tad sumināti aizgājušie
                    atnākošie – sveikti!
it visi šeitān aizejošie esam
kā karstu ogli pirkstos nesam
te mīļojam
                    te sacērtamies
pie viena svētku galda mēs
lai pilnu elpu
                                    vārti vaļā
šis mirklis
                    īsmūžīgs
kā kumeļš aizdrasēs

* * *

nu nē
neizkāpa no peļķes
kā amēbas
no dubļu putriņas

Viņš to nepielāva
nolēma paspēlēties
ar māliem vai
un re kas sanāca
Ādams un leva

viss iespējams
ja padomā labi
tās septiņas dienas
vai septiņas mūžības
varbūt
vēl nevaldāmi
visiem kontinentiem pāri
es tevi mīlu
valodu valodās
un mīlēšu mūžam
āmen

* * *

kodola serde
kodola kodols

kas tur iekšā
zvērīgi saspiesta viela
melns caurums

laimes & nelaimes rats
mīlas koncentrāts

pats galina
pats augšāmceļ

* * *

trīsēdami pleci trīs
gurni valšķi gorās
zvārguliši
roku dzelži
ellišķīgā aidā!

aidā aidā dzirnu rats
kara rati svaidās
lodes spindz
lodes nāvē
nepastāvēt
stāvēt

svilpodama
čūlodama
asinssviedrus slaucidama
griežas griežas zemeslode
lindraki pa gaisu

DŽONATANS MELGALVIS

Pašlaik esmu LU Ķīmijas fakultātes pirmā kursa students. Iepriekš pabeidzu RTU Inženierzinātņu vidusskolu. Līdz ar to man nav svešas tehniskās jomas, bet ķīmijā interesantākās (gan no cilvēciskā, gan zinātniskā skatpunkta) ir neparedzētas reakcijas, un noderīgākie reaģenti ir tie, kas derīgi dažādos apstākļos, tāpēc kopš vidusskolas man svarīgi bijis orientēties arī literatūrā. Esmu bijis vairākkārtējs „Aicinājuma” dalībnieks, šogad „Literārās Akadēmijas” dzejas meistardarbnīcā, tāpat aktīvi (kad citi pienākumi ļauj) piedalos jauno autoru norisēs.

* * *

*Quem mortis timuit gradum,
(..) qui vidit mare turbidum et
in famis scopulos Acroceraunia?*

*Kādu gan nāvi baidījās tas,
(..) kas redzējis vētrains jūru un neslavas
bagātās Akrokeraunijas klintis?*

/Horatius, Carmina I - 3/

jūras samežģītajās acīs
stāvi
O vilni vilni vilni
pastāvēšanas šaubīgais pamats
un mainīgais objekts
iegriezta zemeslode kā vilciņš
milētastalesa sapnis

sāļūdens skalojies ap iežiem
dolomīts granīts
bazalts
O vilni vilni vilni
alkīmiskā pārvērtība
mana *kitabal-asrar*
jūras pārkonklusās acīs
mans svešinieku balsts

tas pats ūdens kas aizskāris ozola kuģus
kas šķīdinājis feniķieša flēba miesu
kas notruļinājis klinšu smailes
lai pēcāk atkal asinātu
uztvērējs ieregulēts maiņfrekvences režīmā
noklausīties
kā atiet bēgums
O vilni vilni vilni
paliec
O klusā molekula

* * *

*Lapsa sacīja sievietai: „Iesim, saberzīsim Urūku zobos
kā purava kātu, valkāsīm Kulabu kā apavus uz kājām!”
Vēl pirms viņi piegāja pilsētai tuvāk par sešsimt tauvām,
iekaucās suņi. – „Geme-Tummal! Geme-Tummal!
Dosimies atpakaļ migā, no pilsētas ļauni briesmekļi gaudo!”
/Šumeru paruna/*

tā ir
ne vairāk kā tāda pārejoša krāsa
ar kuru izrotāt decembra vientuļās naktis
vecs audekls ar jaunu eļļas kārtu

netuvosimies tuvāk par sešsimt tauvām
lai attiecīgie spēki dara savu darbu
lai paliek jautājums kā cirvis gaisā
karādamies

tā ir
ne vairāk kā tāda atvasaras spazma
provokatīvi sastājušās taktis
tā pati vecā zeme ar jaunu smilšu kārtu

tas nav vēl manas bezdarbības pilnais spektrs
pret kuru jācinās urūkas vaļņiem
geme-tummal lai paliek vieta telpā starp mums
netuvosimies tuvāk par sešsimt tauvām

* * *

zeme kas nepieder nevienam no mums

kur paliek tie ziedi kas nepieder plaukstošam laikam
kam atkusnis nedāvā siltuma vilni
no gādīgās zemes tie ņēmuši riekšavām veldzi
pār zemi – to pašu – lai izbirst to putekšņu klāsts
sic floret terra nullius

kur paliek tās upes kas neplūst uz jūru
kas negaudo zvaigznēm kā jukušās krāces
zem zemes būs vieta tiem ūdeņiem gana
lai barojas augsne no dūņām un spīts
sic fluit terra nullius

kur paliek tie asni kas sasprausti ledainā zemē
no valgajiem stublājiem nodzītā rasa
lai aizslid aiz apvāršņa malas tas patriektais strauts
no vecajiem sapņiem lai paliek ne vairāk kā vārds
sic vivit terra nullius

tā dzīvojam: zem sniegā klātiem sargājošiem jumtiem
starp vienu nodevīgu vasaru un citu
in terra nullius

* * *

relativitāte

tēlemah
pieraksti manus stāstus kad tiksimies:

nav nekā siltāka par nedzimušu vārdu
vai sīvāka par ēteri kapličas glāzē
vai skaidrāka par bildēm klaidoņa prātā
sārtvaigu klinšu ielejās pazudis zelts

arī tiltu balstu māņticīgās rūnas
liek „nozaudēts” pirms „atrasts”: atbildes uz neuzdoto
sabrutojas melnos enkurķēžu posmos
un papeld garām gaidīšanas krasts kā dzīva karpa
ar mēnessbaltām zvīņām

te katrs akmens kļūst par klejojošo klinti
es paliku uz vietas kamēr jūra
atnāca man pakaļ: pieraksti manus stāstus mans
pazudušais dēls

* * *

gaismas signāli atrod ceļu caur telpu
ūdeņraža mākoņu gans
sapņotājs pienpilnu debesu telš
mēmais okeāns vēro
kā tavi kuģi lēni slīd gar oriona jostu

nav tādas zemes kas ciestu padevīgā mierā
vai tādas saules kas klausītu uz katra vārda
tai jāapliek groži kā savvaļas zirgam

tev nebūs pili celt uz vētrā dēdējošiem krastiem:
redzi kā balo aizejošo gadu gaismā
caur zvaigznēm klusējot zīmētais ceļš

šis māls tevi atpakaļ sauc

* * *

Refleksijas par selektīvajām tieksmēm

*„Allerdings!“ erwiderte Eduard. „Es war sogar ein bezeichnender Ehrentitel der Chemiker, daß man sie Scheidekünstler nannte.“
„Das tut man also nicht mehr,“ versetzte Charlotte, „und tut sehr wohl daran. Das Vereinigen ist eine größere Kunst, ein größeres Verdienst. [..]“*

*„Patiešām!” atbildēja Eduards. „Tas bija zīmīgs ķīmiķu goda tituls – tos sauca par sadalīšanas pratējiem.”
„Tāču vairs tā nesauc,“ atteica Šarlote, „un labi, ka tā. Jo lielāka māksla un lielāks sasniegums ir vienot.”*

/J. V. Gēte. Die Wahlverwandtschaften (Selektīvās tieksmes)/

I

Kodolu Overhauzera efekta spektroskopija ir metode, ar kuras palīdzību nosaka, kuri atomi molekulā atrodas telpiski tuvu.

impulss
ievirza stabilā ostā
potenciāla bedrē palikt ir silti
ārpusē uzslējot tukšuma sienas

šķidrums ieņem trauka formu
līdz pārļiešanas brīdim
spins pieņem lauka virzienu
uz dažām milisekundēm

un kas par to
ka tas ir tikai starpstāvoklis

II

Rentgendifraktometrija ir
viena no nodēriģākajām
vielas struktūras noteikšanas
metodēm. To stipri apgrūtiņa
dvīņu kristālu veidošanās –
tie neaug pa vienam, bet simetriski
pret kādu kopīgu skaldni.

pārakmeņojušās atliekas nestabilas modifikācijas
gabals izgriezts no atlasa kopējās nastas
secīgi augot slāni pa slānim
zeme lai sargā šīs dalītās plaknes

lauzti starojuma leņķi
zem trūdiem un virs māla lauskām
kopīga skaldne starp vietu un laiku
pārkārtotas šūnas spoguļattēli

lai viņi kārpās apjukuma darvā
sarežģītos spektros un mistiskās mīklās
skaldni pa skaldnei nojauksim ēkas
līdz viņi paši padosies un atstās šo veco
neregulāru formu apsēsto zemi

III

Potenciālās enerģijas virsmas
kontūrkartē var atrast
visus tos punktus,
kas veido reakcijas
izdevīģāko ceļu.

atkārtojot aprēķinu
iegūst
to pašu rezultātu:

sistēmu kurā parametri
ir neatkarīgi
viens no otra

* * *

epilogs

zvaigžņota zeme aiz sveša dzīvokļa durvīm:

pilsētas izirušais ķermenis
izkaisīts jāņtārpiņu veidā pār tiltiem
sveic manu atģriešanos

EVELĪNA ŠNEIDERE

Dzejas debija

Dzimu Rīgā (2002), tagad esmu visur. Rakstu salīdzinoši nesen un visai reti, bet cenšos sevi turēt tuvu dzejas frekvencēm. 2021. gada augusta „Aicinājums” aizveda mani līdz Dzejas dienām. Pateicība par iespēju pieredzēt vēl neizjustus impulsus. Ar šo publikāciju speru vēl vienu pirmo soli dzīvajā plašumā. Ko gan vēl, ja ne tulkot klusumu un turpināt elpot.

EZĪŠA ZILĀS FREKVENCES*

/nošu burtnīca/

ar vijoles lociņu
izmazgāju zobus
aizveru pierakstu kladi
kā vecu akordeonu
ja lapas nokrīt astotdaļās
to nevar paspēt pamanīt
ja ceturtdaļās
var paskriet garām
es gribu piedzimt
mazliet aizvakar
lai paspētu sevi
lai paspētu kastaņu adatas
papaijāt pret spalvu
hei es gribu tikai
sešpadsmitdaļās
atrast tevi
aši viegli atbrīvoti
ar sešām stīgām
spēlēt mīlestību
tas nekas ka nemāku
notis

* * *

kā skan stumbrs
kad to zāgē
pieliec ausi
tā skanu es
kad no manis grib
bet man trūkst

* * *

tava pazaudētā
dvēsele man priekšā
sakrīt visi saules rieti
kā ūdenskritums
pie manām kājām
saknes dzen

* * *

nomalji mētājos
mākoņu paēnā
prieks
ieklīdzas
prasa
kur es esmu
es saku
man nav spēka atnākt

* * *

!!
pēkšņi
kāds klauvē
no ribkambara iekšpuses
laid ārā stulbenīt
laid ārā muļķīt
klīdz
apstājies vienreiz
uz mūžu

* * *

/ieplūst miers/

esmu svešceļnieks
šī planēta viszilākā
bet hei
esmu īstajā vietā
laiks ir ar mani
(nē laiks ir bez manis)
viņš skrien
es turpinos mierā

kā aizmigt
ar domu ka
tumsa
tā nav nakts
!
bet hei
ezīt
tu esi jau pasauli
no adatām izglābis
.
čau, miglā, čau!

- Ezītis

* * *

dvēsele zābakā

klīstu pa piena ceļu
visādas ceļa zvaigznes
nosaukumus nemāku
nozīmes vēl neprotu
turpinu doties tukšumā
kaut kas ir iekritis zābakā
laikam mana dvēsele

* * *

bloks

kā lai visām burtnīcām cauri tieku
kā lai izlasu tevis rakstīto
rastra punkti tik neskaidri
izplūduši kā migla manā pakausī
sašūt ar diegiem melnās lappuses
virsū nerakstīt neko
drukāt tukšu
jo tukšums tikai tumsā redzams
paskaties manī
tur uz sieta guļ tukšums
spīd jo krītots baltiem putekļiem
gludināts tik cieši
ka olimpiskajām spēlēm daiļslidošanā
nevajadzēs īrēt ledus halli
visi slidos pa krītotu tukšumu
un meklēs kur pazudušas visas
siltuma šķiedras visas mīļuma šķiedras
kāpēc tiek pievienotas sāpju vielas
vai laukums no tām kļūst brūns vai balts
vai sāpju papīrs ar laiku dzeltē

kad nevaru vairs nostāvēt
salīmēju savu muguru
nogriežu kājas un galvu
uzlieku sev zilu vāku
parakstos kā Ezītis bēdīgais

Es, Viks (dz. 1939, īst. v. Viktors Kalniņš) esmu rezultāts manu vecāku ģenētiskajam reizinājumam, kura sastāvā izceļama mātes unikālā valodas izjūta un tēvam raksturīgā darba un kārtīguma mīlestība. Manas bibliogrāfistes vairāk nekā 40 „teritoriālās vienības” (lasi: grāmatas) pārstāv teju visus literatūras žanus. Mans iecienītākais lasītājs ir bērns, tos-kait bērns pieaugušajā, un mana šbrīža lielākā bagātība ir trīs lieliski dēli un brīnišķīga meita.

Viks

Veltījums tēva piemiņai

PASAKA PAR CEĻVEDI

Ballīte, kuru Prezidents uzsauca par godu „Endurance”¹ misijas pārsteidzošajiem atklājumiem, jau bija sasniegusi atzīstamu atbrīvotības pakāpi. Dalībnieku loku veidoja paši tuvākie palīgi, viņu otrās pusītes, kā arī NKVD² atbildīgās amatpersonas un ne jau vienskaitlī.

Ņemot vērā nesenās masu nekārtības, ko bija izsaukušas valsts vienotības pretinieku agitācijas un provokācijas vēlēšanu laikā, kulminējoties mēģinājumā ielauzties vadības kompleksā, Prezidents savas rezidences nodrošināšanai šovakar tika mobilizējies gana prāvus policijas resursus, tos-kait vairākas bruņutehnikas vienības un helikopterus.

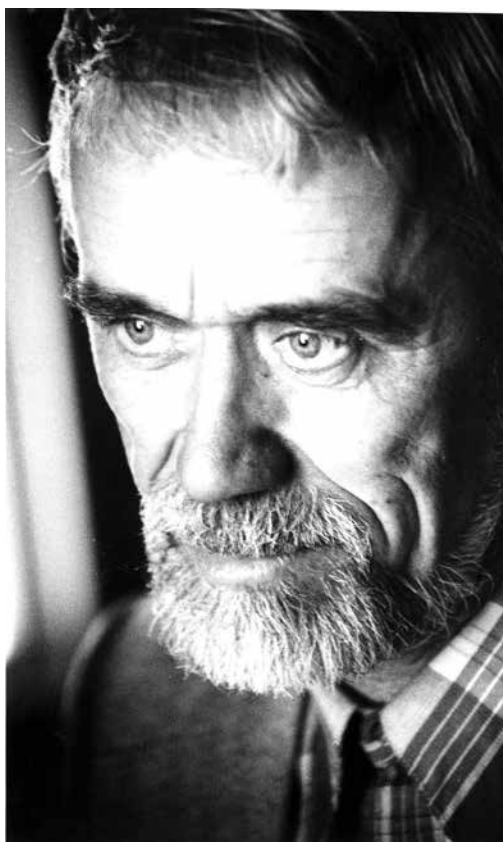
Uz nelielās, taču gaumīgi iekārtotās rokoko stila skatuvītes muzicēja stīgu kvartets, gādājot par iespējami labdabīgu atmosfēru, savukārt viesmiļi rūpējās par to, lai arī miesa netiktu atstāta novārtā.

Tiem, kuri vēl nebija paguvuši redzēt televīzijā vai viedierīcēs „Endurance” uz Zemi pārraidītos sensacionālos attēlus ar zivju skeletu nospiedumiem iezī un pārakmeņojušos spinninga spoles fosiliju, nu pavērās iespēja skatīt to visu uz ekrāna, kas bija uzstādīts blakus skatuvītei.

– Kā tas jāsaprot? – viena no pusītēm paraustīja aiz svārku atloka laulāto draugu, kurš bija ne vairāk ne mazāk kā Valsts galvas ot-

¹ „Endurance” (angl.) – izturība

² NKVD – abreviatūra nosaukumam Nacionālais Kosmonautikas vadības dienests (Aut.piez.)

rais padomnieks. – Vai te kāds vispār kaut ko zina?

– Pavaicā labāk ekspertiem, – paraustītais norādīja uz NKVD amatpersonu grupējumu, kura vidū šobrīd atradās Prezidents. – Pavaicā spēčukiem, okei?

Pusīte nevilcinājās.

– Godājamie spēč... tas ir, eksperti, – viņa pievienoja savai balsij dažus decibelus, – arī maigais dzimums vēlas būt lietas kursā, ziniet. Ko īsti nozīmē tas, ko tā jūsu uzparikte ir atradusi uz Marsa? Vai spējat paskaidrot? Vai uz tā dēvētās sarkanās planētas kāds jau būtu piknikojis pirms mums? Ka piknikots tur ir, tas redzams pat mazizglītotam. Zivs asaka... spinninga spole... Esiet nu tik jauki un padalieties savos secinājumos ar mums, okei?

Grupējums saskatījās, sasmaidījās un atbildei izbīdīja runas viru. Tas nokremšļojās.

– Cien. miss, pardon, misis, cien. pārējie klātesošie, – viņš nedaudz ievēzēja labo roku visus it kā aptverošā žestā, – ja pavisam godīgi, tad tas, ko ieraudzījām attēlos no Marsa,

nošokēja arī mūs, ticiet man. Īsāk – nu jau ar pārlicību varam apgalvot, ka uz sarkanās planētas ir eksistējusi civilizācija.

Reaģēja visi. Katrs nedaudz citādāk. Kā jau.

– Kas to ļauj apgalvot? – pusīte vēlējās uzziņāt vairāk.

– Spininga spoles nospiedums iezī, – sacīja eksperts. – Tās dizains ievērojami neatšķiras no inerces tipa spolēm, kādas lietoja mūsu pašu makšķernieki pirms simts gadiem.

– Vai ir jau noskaidrots, cik sena bijusi Marsa civilizācija? – iejautājās cits ballītes viesis.

– Radioaktīvā oglekļa analīžu rezultāti uzrāda laikmetu pirms pusmiljarda gadiem.

– Neticami! Ko tas nozīmē? Ka civilizācija uz Marsa eksistējusi pirms civilizācijas uz Zemes?

– Diemžēl... Vai arī – par laimi... Nē, es nezinu...

Šajā brīdī pienāca signāls kāda NKVD pārstāvja viedierīcē, viņš atvainojās klātesošajiem par nepieciešamību atstāt kompāniju uz dažām minūtēm un izgāja no telpas. Stīgu kvartets tieši tad atskaņoja Viljamsona svītu „Neandertāliešu kāzas”, un, neparasto jaunumu, kā arī mūzikas iedvesmota pusīte, kura vēlējās uzziņāt vairāk, gaiši iesaucās: – Kurš nāks ar mani dejot, a?

Mūzikas skaņām pievienojās samērā bezrūpīgu smieklu šalts, viesmīļi, tērpušies viduslaiku karaļnamu pāžu kostīmos un pārvietodamies nevainojami, piedāvāja atspirdzinošus, uzmundrinošus dzērienus.

Tikmēr vestibilā izgājusi NKVD amatpersona pielika mobilo pie auss.

– Klausos. Kas noticis?

– Droši vien nav nekā diža, bet tu piekodināji zvanīt jebkuru neskaidrību gadījumā.

– Tu iztraucēji mani pašā jautrākajā brīdī. Kas noticis?

– Atvaino, es tikai pildu tavus norādījumus.

– Tak stāsti jel!

– Nē, nu ... „Endurance” ir atradis vēl kaut ko. Atceries, pēc marsiešu dižākās pilsētas jeb cietokšņa atlieku uziešanas tika skenēti

arī grunts dziļākie slāņi, mūsaprāt, potenciāli visdaudzsološāko objektu lokācijās.

– Nu?

– Kāda dziļurbuma laikā tika izcelts... nē, tagad tu nodomāsi, ka neesmu skaidrā, traucēdams tevi ar niekiem, taču...

– Tu nūdien neizklausies īsti... Neesi salietojies? Klāj vaļā, kas par lietu, citādi Prezidents sūtīs apsardzi pārbaudīt, kur esmu nosvīdis. Kas tur ir ar to dziļurbumu? Bet īsi un konkrēti. Nu?

– Tika izcelta grāmātele.

– Un tikai tāpēc tu mani iztraucēji?

– Grāmāteles nosaukums ir „Ceļvedis pasaules atamanam”.

– Kā tu zini?

– Iedevām Starpgalaktiku Valodu institūta speciēm. Viņu izstrādātā programma spēj atkopt jebkuru Visumā eksistējošu saziņas sistēmu tikpat viegli, kā vāvere izdara to ar riekstu.

Tobrīd atvērās zāles durvis, vestibilā ienāca ballītes skaņu vilnis, durvīs parādījās viens no Prezidenta padomniekiem, bet, ieraudzījis NKVD amatpersonu runājam pa mobilo, pamāja žestu, kuru vajadzēja saprast kā ahātepat-vien-esi, un, apmierināts ar konstatēto, atgriezās zālē. NKVD vīrs zaudēja pacietību.

– Mani jau meklē, - viņš iešņācās mobilajā. – Kļūstu aizdomīgs. Ko tu īsti vēlies pateikt?

– To, ka iepazīnušies ar grāmāteles saturu, Lidojumu vadības centra džeki iedomājās, ka tā varētu būt klasificēta informācija.

– Vai tā šķiet arī tev?

– Kad izlasīsi, sapratīsi. Džeki nolēma pagaidām medijiem neko nepaust.

– Vari dažos vārdos ieskicēt galveno tēmu?

– Nē.

– Iemesls?

– Iemesls... Iemesls ir tāds, ka tajā apraktītais režīms vienā mūsu planētas daļā tika ieviests pirms vairāk nekā simts gadiem un eksistē joprojām. Vairāk neko neteikšu. Neizdabūsi no manis vairs ne pušplēsta vārda.

- Okei. Kāds ir tavs plāns?
- Parunā ar Prezidentu. Lai izvērtē situāciju. Viņš savā laikā deklarēja, ka „Endurance” veiktie atklājumi piederēs visai cilvēcei un tiks publiskoti. Mūsdienā pasaulē tik naiva attieksme neder, ja nevēlamies finišēt, tāpat kā finišēja Marsa civilizācija. Vislabāk būtu, ja Prezidents personīgi ierastos pie mums, un jo drīzāk, jo labāk.
- Izklausās nopietni. Okei, pamēģināšu. Turi īkšķi, lai izdodas, taču nedomāju, ka jūsu tikšanās varētu notikt jau rīt. Te ir labākais šampānietis, turklāt gana daudz.
- Nepiedzeries.

* * *

Helikopters nogādāja Prezidentu Lidojumu vadības centrā aiznākamajā dienā, Valsts galvu pavadīja padomnieks nacionālās drošības jautājumos un miesassargi. Medijiem pārlidojums netika izziņots, un izskatījās, ka nevienam īpaši neinteresē administrācijas aktivitātes, visu planētu bija aizrāvuši „Endurance” sensacionālie atklājumi, kas pierādīja Marsa civilizācijas pastāvēšanu ļoti tālā senatnē. Par to runāja visur – mājokļos, veikalos, birojos, uzņēmumos, skolās, ēstuvēs, uz ielas, karaspēka vienībās, masāžas salonos. Nevienam nekas tāds nebija pat sapņos rādījies.

Prezidents tika ievests VIP telpā, kur viņu sagaidīja centra vadītājs un galvenais inženieris.

- Tā kā esat jau lielos vilcienos informēts par tā dēvēto ceļvedi, - teica vadītājs, – ievadvārdi būtu lieki, vien piebilde, ka mūsu aparātūra tekstu jau pārtulkosusi angļu valodā, un ar materiālu varat iepazīties tūlīt. Te ir dators, teksts ir ievadīts. Pārsūtīt to uz jūsu personisko datoru nedrīkstējām, iekams neesat pieņēmis atzinumu par publiskošanu.
  - Cik laika man prasīs teksta izlasīšana? – Prezidents pievērsās abiem centra darbiniekiem.
  - Atkarībā no lasīšanas veida, – sacīja galvenais inženieris. – Lasot pa diagonāli, ar stundu būs gana. Tūlīt inesis atspirdzinājumus.
- Kolīdz šie vārdi izskanēja, atvērās durvis un kabinetā ienāca pievilcīga tumšmate, nesdama paplāti, uz kuras atradās trauciņos izkārtotas uzkodas un karafe ar ananāsu sulu.

– Nesmādēsiet? – tumšmate veltīja Prezidentam skatiena zibsnī.

– Ko jūs...

– Apsardze var palikt šajā telpā, – sacīja centra vadītājs. – Es un inženieris būsīm blakus. Ja ko ievajagas, dodiet ziņu caur savu miesassargu.

Kabinetā ienāca abi apsardzes darbinieki, bet izgāja tumšmate, centra vadītājs un galvenais inženieris. Prezidents uzmeta skatienus paplātei. Trauciņā atradās kūpināta zuša gabaliņi. Smaržoja kārdinoši, tomēr Prezidents iekārtojās iepretī datoram ērtāk un sāka lasīt. Brižiem pa diagonāli, brižiem konvencionālā manierē.

Tikmēr Lidojumu centra vadītājs un galvenais inženieris iegāja kādā no netālu esošajām tukšajām istabām.

- Tev tak ir kaut kādas domas par to grāmately, ko? – centra vadītājs uzrunāja kolēģi. – Arī tu to izlasīji.
- Ko lai saka... Tu pats teici, ka uz mūsu planētas ir teritorijas, kurās valda ļoti līdzīgi režīmi tam, kāds aprakstīts grāmatelē, režīmi, kuri gadsimtu gaitā transformējuši sabiedrību par ganāmpulku, kam savu domu nav un kurš pakļaujas režīma varenībai un pat lepojas ar to.
- Pat lepojas...
- Jā, jo pārējā pasaule raustās.
- Gribi teikt, ka varenība kompensē dumjību?
- Pamēģini ieskaidrot varenības apmātam, ka šis ir dumjš un ka šo izmanto kā izejvielu režīma ambīciju īstenošanai. Pamēģini.
- Nemēģināšu, – pasmaidīja centra vadītājs. – Bet kā tev šķiet, kas bija par cēloni viņu civilizācijas galam?
- Grūti pateikt. Varbūt globāls, postošs karš... planētas neatgriezenisks piesārņojums ... „Endurance” vēl nav izpētījis visu.
- Vai nevarētu būt tā, ka viņu mākslīgais intelekts kļuva visaptverošs un ņēma teikšanu savās rokās? Sākdams tvarstīt un atbrīvoties no visiem, kas tam traucēja?
- Maisījās, tā sacīt. Pa kājām ...
- Tieši tā.

– Ha, tad jau iznāk, ka visi tie ar antenām aprīkoti radijumi, par kuriem liecības snieguši mūsplanētieši ... ka visi tie lidojošie šķīvīši nav nekas cits kā, tēlaini izsakoties, kādreizējās Marsa civilizācijas atlūzas?

– Es nebrīnītos, ja tā izrādītos patiesība.

– Ko no tā būs mācīties mums?

– Ka ar mintelektu³ nevajadzētu pārspīlēt.

– Gluži manas domas. Taču tā nedomā vienas mūsu planētas ganāmpulksabiedrības vadonis, kurš ne tik sen paudis, ka tas, kura rokās būs visjaudīgākais mākslīgais intelekts, valdīšot pār pasauli. Tā ka ...

– Nedrīkstam zaudēt modrību, lai nenonāktu turpat, kur pirms pusmiljarda gadiem nonāca marsieši.

– Fosilijās.

– Tieši tā.

Tobrīd atvērās durvis un tajās parādījās Prezidenta miesassargs.

– Prezidents lūdz jūs pie sevis.

Centra vadītājs un galvenais inženieris piecēlās un sekoja miesassargam.

– Pieļauju, ka lasījāt pa diagonāli, – pasmaidīja centra vadītājs, tuvodamies valsts galvai.

– Amata iemaņas, – pasmaidīja arī Prezidents.

– Tātad kāds būs jūsu verdikts? – centra vadītājs ķērās pie vērsa ragiem, pamādamams datora virzienā. – Klasificēsim, vai kā?

– Drīzāk vai kā, – Prezidents nedaudz piešķieba galvu. – Nekonstatēju materiālā neko tādu, kas mūsplanētiešiem jau nebūtu zināms par dažiem anahroniskiem joprojām uz Zemes pastāvošajiem režīmiem, lai cik hermētiski to uzturētāji norobežo savus ganāmos no pārējās pasaules.

– Saprātām, – tikšanos Lidojumu vadības centrā rezumēja galvenais inženieris. – Jau šovakar galvenie TV kanāli parādīs pasaulei „Ceļvedi pasaules atamanam”. Paldies par ciemošanos mūsu centrā.

– Ņemiet par labu ... Vēl tikai ... Lasot materiālu, man iešāvās prātā doma ... Kuram no

mums gan nav gadījies novērot Mēness un Saules aptumsumus, bet vai notiek arī Zemes aptumsumi? Un ja notiek, no kura skatpunkta tos var redzēt?

Klusi bija atvērušās durvis. Pa tām ienāca pievilcīgā tumšmate, lai paņemtu un aiznestu paplāti. Viņa bija dzirdējusi Prezidenta teikto un redzējusi, ka pārējie minstinās ar atbildi.

– No iekšējā, – viņa uzdrošinājās bilst, – un ... jūsos ir kaut kas no dzejnieka.

Centra vadītājs un galvenais inženieris ar pūlēm apvaldīja spurdzienu. Tumšmate pamānīja arī to, tāpēc piebilda:

– Vislabākajā nozīmē, Prezidenta kungs. □

³ minteleks – saīsinājums no „mākslīgais intelekts” (Aut. piez.)

Rūta Mežavilka

MIRKĻU SFĒRA

Suns naktī izlavijās dārzā, pārlēca pāri sētai un bez skaņas nozuda mēnesgaismā vizuļojošajās lapotņu ēnās, kas klājās pār smilšaino ieliņu. Kaut kur tālumā džinkstēja dzelzceļš un lēns nakts vējš čabīnāja zāli, bet suns pārvietojās nedzirdami; slīdošs tumšs siluets brīdi novīdēja uz gaišo smilšu fona, tad saplūda ar meža ēnām. Pret rītu viņš pārradīsies noguris, elsojošs, nobridies rasā, un klušiņām ielavīsies atpakaļ mājā – sētas durvis allaž ir vaļā – un viņa no rīta ieraudzīs to guļam uz paklājiņa virtuvē.

Viņa zināja, ka suns ir bijis ārā. Kaut viņa tā varētu.

*

Viņa noraudzījās kā vecā sieviete tur iešķēršām pāri ielai līkņā pa dobēm. Tas bija pietiekami tālu, lai nevajadzētu baidīties, ka vecā sieviete varētu vērotāju pamanīt un viņu skatieni nejauši sastaptos. Tas bija droši. Vecā un viņas dienas kārtība bija paredzama. Dobes mazās ielas pusē viņa apkopa ik pēc trim dienām, vienmēr sākot no sētai tuvākā gala, pēcāk aizvirzoties teritorijas dziļumā. Ik pēc pāris metriem viņa apsēdās – atkrita – uz līdzpaņemta ķebliša un pāris minūtes nekus-

Dzimusi 1971. gadā Rīgā. Beigusi Latvijas Mākslas akadēmiju. Rīgas domes deputāte. Triju lugu, viena romāna un četru dzejas grāmatu autore. Jaunākā dzejas grāmata ar nosaukumu *Talāk* iznākusi 2022. gada aprīlī.

tīgi sēdēja, raugoties debesīs. Zeme – debesis, debesis – zeme. Tad Vecā piecēlās, nopurināja svārkus, savāca ķebliņi, nezāļu spaini un kapli un devās prom.

Kaut viņa tā varētu. Mierīgi, secīgi, ikdienišķi. Cik vienkārši.

Viņa brīnījās, kāpēc neviens cits to neredz un nesaprot – cilvēka dzīve nav līnija, vektors, mirkļu virkne, kas secīgi plūst no pagātnes virzienā uz nākotni un nekad ne pretējā vai kādā citā virzienā – jo kādi gan vairāki virzieni iespējami viendimensionālā pasaulē – cilvēku dzīve ir sfēriska mirkļu kopa, kur ikviens pikselis, ikviens mirklis ik brīdi var tikt saistīts ar citu, izveidojot starojošu daudzvirzienu tīklojumu. Ikvienā brīdī iespējams nonākt pilnīgi citā savas dzīves punktā. Ikvienā brīdī saskatāms jebkurš tīklojuma pavediens.

*

Jonas ir komandējumā. Divas nedēļas viņai ir jāiztiek. Divas nedēļas Jonas uzstādīs ventilācijas iekārtu kaut kur Skandināvijā. Pārtika ir sapirkta. Pilns ledusskapis ar pienu, krējumu, žāvētām desām, sieru, tomātu mērci un saldētu gaļu. Sunei arī viss ir. Viņai nebūs jāiet ārā, ārpus dārza glābjošā perimetra, drošības salas. Nebūs jāaiztur elpa, verot dārza vārtiņus – tie ik reizi griezīgi iečīkstas, itin kā iekliedzas, – skaļi pukstošu sirdi un kalstošu muti ejot tos 613 vai 614, bet dažkārt 615 soļus līdz krustojumam ar Lielo ielu un

pēc tam vēl 800 – vai 801 – soli līdz veikalam, kur zemu noliektu galvu – lai nezaudētu fokusu uz kurbju purngaliem, viņa klusējot pasniegtu iepirkumu sarakstu Valentīnai vai Ilzei – kura no viņām nu kuro reizi izrādījās esam aiz letes.

Ja viņa pacels skatienu, pasaule sagrūs. Mirkļu sfēra eksplodēs, tās pavedieni tiks sarauti un izkaisīsies izplatījumā, kur gaismas ātrumā attālināsies cits no cita bezgalīgi ilgu laiku.

Ja neskatījās, varēja izturēt. Lai gan apkārt esošais skaņu un vibrāciju haoss tik un tā draudēja saplosīt viņas pasauli driskās. Vīsa kā bija par daudz, bet viņas sfēra bija tik trausla. Ja varētu slīdēt cauri haosam neskaroti, nemanīti.

Jonas ir viņai pastāstījis, kā izskatās Valentīna un kā Ilze. Citādi viņa pazītu tikai abu balsis.

Valentīna ir aptuveni sešdesmit gadus veca, ierudiem tumšiem krāsotiem matiem, kas uzsprauti copē. Viņas acis ir zaļgani brūnas un samiegtas. Kosmētiku viņa lieto minimāli, vien ievelkot ar melnu zīmuli uzacis. Valentīnas augums ir masīvs un padrukns, pleci, augšdelmi, apakšdelmi un pat plaukstas – muskuļotas. Parasti viņa valkā sīkziedainas blūzes un džinsa svārkus. Vasarā Valentīna ir tumši iedegusi, jo dzīvo turpat aiz veikala, kopj divas siltumnīcas un pati zāgē malku.

Ilze savukārt ir sīka, tieva, aptuveni trīsdesmitgadīga un tāda kā izbālējusi. Ilze te uzradās kaut kad pavasarī, reizē ar pirmajiem gājputniem. Viņai ir gari, plāni blāvu pelnu krāsas mati un gaiša, neveselīgi pelēcīga āda. Ilzei ir šauras, nmodernas brilles un tāpēc viņas acis grūti saskatīt, taču tās varētu būt tādā pat iepelēkā tonī kā mati. Matus Ilze sien zirgastē. Viņa valkā bezformīgus melnus hūdjus, un džinsenes viņai vienmēr izskatās trīs izmērus par lielu. Bet viņa ir laipna, atšķirībā no paskarbās Valentīnas. Ilzes balss ir maigi melodiska un klusa.

Jonam Ilze patīk.

*

Viņa ieiet mājā. Virtuvē klusu dūc piekrautais ledusskapis. Izsalkumu viņa vēl nejut. Viņa paskatās sunes blōdā – tā ir tukša. Viņa paņem no pieliekamā – tas ir virtuves stū-

rī iebūvēts – suņu pārtikas maisu un piepilda blōdu. Granulas blarkšķēdamas birst metāliskajā traukā. Viņa saviebjas – šis troksnis jau ir par skaļu. Taču sunei vajag ēst.

Atnāk īsziņa no Jona. Prāmis šķeļ viņus kaut kur Irbes šaurumā. Jonas no klāja varot redzēt Kurzemes krastu kā tumši zilganpelēku līniju. Viņa zina, ka Jonas uztraucas, kā viņa pavadīs šīs divas vientuļās nedēļas. Vai viņai neuznāks panikas lēkme, vai viņa nejutīsies vientuļa. Vai viņa tiks galā.

Sune, grabinādama blōdu, ēd. Viņa sēž pie virtuves galda un noskatās. Virtuve ir ap 30 kvadrātmtru liela telpa, kuras vienā stūrī izvietota virtuves iekārta ar elektrisko plītsvirsmu un cepeškrāsni, kā arī izlietni, bet pa vidu – apaļais galds, mantots no Jonas un viņas vecākiem. Kad viņi bija mazi, zem galda bija viņu māja, kuras sienas veidoja lielais nokareni bārķšainais galdauts. Toreiz grīda bija nelīdzena, brūni krāsota un skabargaina.

*

Grīda ir nelīdzena, brūni krāsota un skabargaina. Krāsa vietām ir aplupusi, atsedzot iepriekšējos krāsas slāņus. To ir trīs, bet pašā apakšā – gaiša koksne. Tumšs stabs – galda kāja. Viņi ar Jonu sastinguši sēž, jo ap galdu smagi dun pieaugušo kājas un ir dzirdams, kā mamma spalgā balsī kliedz uz papu. Vārdi nav izšķirami, jo to ir daudz, pārāk daudz. Viņa saraujas kamolītī un aizsedz ausis. Paiet bezgalīgi ilgs laiks, līdz kaut kas nobūkšķ un kliegšana beidzas. Aizcērtas durvis, tā ka notrīc grīda. Ārā rej kaimiņu suns. Brīdi viss vēl vibrē. Tad iestājas klusums, ne mazāk spalgs. Jonas raud. Viņa ir pārāk sastingusi, lai raudātu, un šis sastingums ir savādi glābjošs. Tas ir atklājums. Tā ir vieta, kur nekas nespēj skārt, un viņa zina, ka vienmēr spēs atrast to atkal.

Viņa sakopo spēkus un atgriežas atpakaļ mīklī, kas ir augusta pēcpusdiens, kur viņa ir viena mājās, kur sune paēdusi snauz viņai pie kājām, bet Jonas atrodas Baltijas jūrā uz prāmja.

*

Paps tā arī vairs neparādījās. Toties pie viņiem ieradās Ome – proti, mamma. Ome nemanāmi kļuva par mājas smaguma centru, kamēr mamma pamazām izdi-

la un kļuva arvien nemanāmāka. Dvīņi sāku mā pat nejuta mātes izplēnēšanu, jo Ome ar savu darbīgumu un skaļumu pārņēma visu pasauli. Ome nemitīgi rosījās dārzā un virtuvē, un viņai līdzī tekāja viņas divi kaķi, kas ieradās kopā ar viņu un skatījās ar milzīgām dzelteniem zaļām acīm.

*

Viņa ada. Adīšana tīkami sakārto pasauli un izdzēš šaubīgās un svārstīgās mirkļu ķēdes, kas var viņu aizvest bīstamos dziļumos. Visus savus modeļus viņa zina no galvas, valdziņu pēc valdziņa. Kad atbrauks Jonas, sašaiņos un aizvedīs uz pakomātu. Adatas ir patīkami vēsas, bet pavediens slīd caur pirkstiem vilnains un silts. Sune sēž blakus un skatās uz viņu. Lielās brūni dzeltenīgās acis seko adatu kustībām.

Sunim acīs viņa var paskatīties.

Tālumā dun dzelzceļš. Tuvojas lielais prečunieks, kas nepiestāj vietējā stacijā. Tas arī ir apdraudošs. Vispirms ir zema, guldzoša vibrācija, kas kāpj augšup no zemes, aptverot potītes un pamazām velkoties pa augumu uz augšu. Tad vibrācijai pievienojas augstāki, metāliski šķindoši toņi, kurus viņa jūt sāpīgi ieduramies nervu galos. Visbeidzot tam visam pievienojas sīva dzelzs sīkšana. Dažas neizturamas sekundes un tas sāk attālināties. Taču kamēr viņa ada, haoss nav spējīgs ielauzties viņas rūpīgi izveidotajā sfērā. Beidzot tas ir prom. Viņa pieceļas un iziet dārzā. Ir laiks aplaistīt siltumnīcu.

Jāpieturas pie grafika.

Rietumu puses sārtaļās vasaras beigu debesīs iezīmējies trausls jaunmēness.

*

Es esmu redzējusi to Jona dīvaino māsu. Vairākas reizes viņa ir bijusi veikalā. Savāda, salikusi būtne, galva ierauta dziļi plecos, skatiens uz leju, saspringums. Paīsi, nemākulīgi apcirpti mati. Viņai esot garīga slimība, un tieši tā tas izskatās. Arā viņu vienmēr gaidīja milzīgs pluskatināms vilkam līdzīgs suns.

Es nevaru iedomāties dzīvot ar viņu vienā mājā, man būtu bail. Žēl viņas, bet bail. Ja nu viņai ienāk kādas muļķības prātā? Ja nu viņai uznāk kāda lēkme?

Man jāsaka, lai Jonas kaut ko iesāk ar māsu. Ir taču visādi pansionāti. Tur viņš varētu viņu apciemot kaut katru svētdienu. Bet Jonas allaž izvairās no šīs sarunas. Kad pajautāju ko par māsu, viņš atbild īsi, negribīgi un nosliec sarunu uz citu pusi, un pēc tam man vienmēr ir slikta sajūta, ka esmu pieskārusies kam neatļautam, ielauzusies slēgtā teritorijā. Un tad es uzreiz sajūtos sveša, mūsu starpā nolaižas siena. Jo ir tas viens vaļīgais mezgls, kas var paraut un izirdināt visu – māsa.

Patiesībā gandrīz neko nezinu par Jona māsu. Viņas vārds ir Ōna, tas ir latviski Anna, un viņi ir dvīņi. Un viņa saslimusi jau bērnībā. Es nezinu, kā sākusies slimība, kā tieši tā izpaužas, vai tā progresē. Viņai patīkot adīt, tas viņai nākot par labu. Ar to viņa pat nopelnot. Tas arī viss. Es nezinu, kas viņai garšo, cik bieži viņa dzer zāles, vai viņa lasa grāmatas, vai viņa ir feisbukā, ko viņa domā.

Kad Jonas atbrauks no Zviedrijas, būs beidzot jāparunā. Par mums. Par mani.

Es nevaru te ilgi palikt. Esmu te iestrēgusi jau vairākus mēnešus, sērgas sākumā atbraucu uz vecmātes bērēm un iestrēgu. Sākās ierobežojumi, un es vairs netiku uz Londonu. Es nevaru visu mūžu strādāt šajā veikalā par minimālo algu un dzīvot šķirbainajā vecmātes vasarnīcā, kuru ziemā nevarēs piekurināt. Bija jauki, bet ja mums te nekas vairāk nesanāk, tad man ir tomēr jābrauc atkal prom.

*

Dzelzceļa līniju uzbūvēja pirms 150 gadiem. Pirms tam šeit bija slapjas pļavas, kūdras purvi un tīreļi ar retām smilšu kāpām. Dzelzceļa būvētāji nolīdzināja kāpas, saraka grāvjus, izveidoja polderus un sveda citzemju akmens šķembas uzbērumam, kurš taisns un slaidis kā nazis pārcirta līdzenumu. Karu laikos dzelzceļu sabombardēja, tad atkal atjaunoja, atkal saspridzināja un sliedes uzara, un atkal atjaunoja, lai gigantiskiem dzelzs kāpuriem līdzīgi cisternu un kravas vagonu sastāvi varētu pārvadāt ķimikālijas no vienas pilsetas uz otru. Kad viņi ar Jonu vēl bija mazi, tajā vasarā, pirms vēl nebija noticis tas mirklis ar lielo cilvēku kāju dunēšanu un kliegšanu visapkārt galdam, kad viņa vēl skatījās uz cilvēkiem, viņi reizēm aizlavījās viņpus lielajam ceļam caur krūmāju uz dzelzceļu.

Dzelzceļš smaržoja pēc mazuta, mašīneļļas un sakarsušas dzelzs. Karstās vasaras dienās virs tām virmoja mirāžinas. Sliedēm pieskaroties, varēja sajust vieglu trīsoņu – tas nozīmēja, ka kaut kur tālu tuvojas vilciens. Trīsoņa pieauga spēkā, kļūstot par dobru pulsāciju un metāla šnirkstoņu un tad, sirdij skaļi pukstot, vajadzēja atlēkt atpakaļ, krūmos, jo tālumā parādījās un griezīgi ietaurējās dižellokomotīve. Sastāvs, dārdēdams un zemi tricinādams, nesās garām, un tas bija skaisti un biedējoši reizē.

Ome uzoda par vazāšanos gar dzelzceļu. Kāds bija viņai pateicis, visticamāk, dzelzceļa strādnieki, kas pārbaudīja pārmijas un dažkārt vietējā bodē pirka aliņu. Ome nesāka bārties, tikai izstāstīja par kādu mazu meitenīti, kas rotaļājusies uz dzelzceļa sliedēm un kam kāja iesprūdusi pārmijās, kad tās vērās ciet. Meitenīte nav spējusi izraut iesprūdušo kāju no pārmiju dzelžainā tvēriena un bijusi spiesta kliezot noraudzīties, kā lēnām tuvojas gigantiska, melna nokvēpusi lokomotīve. Un tad bez kājām palikusī meitenīte visu atlikušo dzīvi pavadījusi ratiņos, istabā, nevienam nevajadzīga un pamazām pārvēršoties izkaltušā skalu čupiņā.

*

Pēc tam naktī viņa modās un pavilka segu, lai paskatītos, vai kājas vēl ir vietā. Viņi ar Jonu nekad vairs negāja uz dzelzceļu. Viņi nekad vairs nepieminēja dzelzceļu.

*

Tik bieži esmu braukusi atpakaļ un prom. Prom un atpakaļ. Aizmigusi EDI, pamodusies RIX. Aizmigusi RIX, pamodusies DUB. Pamodusies LTN. Aizmigusi STN. Pamodusies RIX. Un tā tālāk, un tā arvien. Un tad pa vidu pāris mēnešus darbs kādā viesnīcā, noliktavā, kafejnīcā, vienreiz pat baznīcas zupas virtuvē, kur nāca visādi dīvainīši, ar dažiem pat varēja parunāties krieviski vai latviski.

Ar domu, ka tas tikai pagaidām, tikai uz laiku.

Pāri ciematam iet nosēšanās trase uz RIX. Dažas lidmašīnas nāk lejā jau tik zemu, ka var saskatīt ne tikai aerokompāniju atšķirības zīmes, bet arī iluminatorus un pat sīciņas cilvēku sejiņas tajos. Kā spēlmantiņas, ko kāds liels muļķīgs bērns lidina šurpu turpu.

Laiks iet, stundu pa stundai, dienu pa dienai. Līnija, kas tuvina mani – kam?

Es negribu vairs, lai niķīgais bērns mani mētā šurpu turpu, es gribu apsēties dārzā un ielaist saknes. Man ir apnicis, es sāku nogurt.

Lielie muļķīgie bērni dažkārt mēdz spēlmantiņas arī sasist, tāpat vien.

Ļaunmierīga tumsa.

*

Viņa savilkās embrija pozā, piespiedusies siltajai suņa mugurai un apķērusi suni ar rokām, suns nemierīgi sagrozījās, tad aprima. Mēness bija norietējis, debess pārklājusies mākoņiem un attālās ciema gaismas izdzisušas. Melna augusta beigu nakts. Gaismas veidotā redzamā pasaule saritinājās un izzuda, mirklī saspiedās cits citā, sabrūkot uz iekšu kā kolapsējoša neitronu zvaigzne.

Viņi bija bezgalīgi dziļas un melnum melnas akas dzelmē, visapkārt bija tikai tumsa, tumsa, tumsa, un tas bija tik mierinoši. Neviens, neviens, neviens skatiens vairs nebūs jācieš, pasaule viņiem vairs nepieskarsies, būs tikai siltums un miers, un visaptverošs maigums.

Tumsa, kurā ir tikai viņas un suņa sirdspukstu ritms, sinhronizēts, kā mūžīgais dzinējs, kurš ved cauri naktij.

*

Visi mirklī savilkušies punktā. □

Guntis Berelis

ABSOLŪTĀS NULLES LAIKMETS

Romāna fragmenti

Un tātad – zīmogi ir norauti, zemi pārskrējusi četri apokaliptiskie jātnieki, Saule tapusi melna, bet Mēness kā asinis, un lielā dusmības diena ir sākusies. Vārdsakot, klasisks pasaules gals. Pasauli pārņēmusi noslēpumaina vīrusa inspirēta slepkavību epidēmija. (Skaidrības labad piebildīšu, ka, lai arī romāns tika sākts rakstīt ilgi pirms C-19 epidēmijas, nebūt nepretendēju uz pravieša ērkšķu vainagu, kaut arī dažas savulaik izdomātās epizodes patlaban liekas aizdomīgi reālistiskas.) Ļauži galē cits citu – tāpat vien, bez iemesla vai arī par slepkavības iemeslu izvēlēdamies nenozīmīgus sadzīviskus konfliktus, pagalam ir gan valstsvīri, gan skolotāji, gan policisti, gan mājsaimnieces. Tostarp arī valsts prezidents. Visur haoss, sairums, sabrukums. Arī Latvijā. Vienlaikus dažiem cilvēkiem paveras „durvis” uz citu pasauli, kur vīrusa nav, toties ir skarbi un stipri padrūmi viduslaiki, kur esamību nosaka stingra dūre, vēlams, ar tajā iežmiegtu zobenu. Paralēlajā pasaulē nokļūst romāna

Guntis Berelis (1961) ir rakstnieks un literatūrkritiķis, romānu *Ugunīgi vērsi ar zelta ragiem* (2007; Literatūras gada balva prozā) un *Vārdiem nebija vietas* (2016; Laikraksta *Diena* Gada balva kultūrā), trīs stāstu krājumu un vairāku eseju krājumu autors. Strādājis žurnālā *Karogs*, mēnešrakstā *Konteksts*, no 1999. piedalījies studijas „Deviņi” filmēto dokumentālo materiālu cikla *Rakstnieks tuvpilnā* veidošanā. Periodikā publicēti aptuveni 700 raksti, esejas, recenzijas par literatūru, priekšvārdu un pēcvārdu autors daudzām grāmatām.

galvenie varoņi – žurnāliste un policijas izmeklētājs, kas nodarbojas ar pazudušu cilvēku meklēšanu, aizrautīgs maksšķerņnieks, kurš tur atrod savu sapņu ezeriņu ar visu lielo zivī, kāds senlietu kolekcionārs, bet tāpat arī ne pārāk gaiši personāži – korumpējies prokurors, kurš tur nolēmis izveidot savu impēriju, divi sīki zagļēni un citi ļauži. Vai pasaule tiešām aizies bojā un mēģinās atdzimt paralēlajā realitātē – tas noskaidrosies, ja man izdosies romānu pabeigt.

„Nav ko krenķēties, labāk aizbrauks papīkot,” domāja Janvāris, sēžot uz gultas malas un noraugoties savos kailajos kāju pirkstos. Vakar Pončīks viņu tiešā tekstā bija pasūtījusi ellē ratā. Esot piegriezušies mūžīgie pārgājieni pa nez kādiem čukslājiem, nakšņošana teltī un putras vārīšana uz ugunsкура. Piegriezusies Janvāra nemitīgā tupēšana visādos tūristu un izdzīvotāju forumos. Un tā tālāk stundu no vietas – kas tikai viss viņai nebija spējījis piegriezties. Domājusi, ka ar laiku Janvāris pārtapšot par normālu cilvēku, bet, jo vecāks paliekot, jo stulbāks. Nē, nu laikam jau tiešām stulbs, ja nav jutis, ka Pončikā tik krājas un krājas visas šīs nebūšanas, kamēr pods piekrājijs pilns un nu iet pāri malām. Bet visnegantāk iekoda tas, ko Pončīks pavēstīja promejot, – viņa jau nu pie ratiem rāmi vis netupot, viņa jau labu laiku esot pierēģistrējusies *oho.lv*, bijuši kādi pieci tukšie randiņi, bet nupat atradusi cilvēku.

Normālu cilvēku, ne tādu kā Janvāris, – notāru, augustā vedīšot viņu uz Maljorku, bet oktobrī – uz Turciju. „Bet tu, mūlāps, vari sūkāt ledu,” teica Pončiks.

Janvāris ledu nesūkāja, viņš divatā ar televizoru prastā manierē piesūcās līdz tādai bezfilmai, ka tagad patiešām vairs neatcerējās, kādu filmu vakar skatījies, un nonāca pie slēdziena, ka vienam tomēr labāk. Sievietes tik vārgas un kaprīzas, mūždien viņām kaut ko vajag un nekad nav mierā ar to, kas ir... Maljorka, bļin, Turcija viņai... Bet Janvārim prātā bija Alpi, nu, vismaz Pireneji vai Tatri, tur gan Pončikam droši vien patiktu, tak jūsmoja par viņa iepriekšējo braucienu bildēm un, elpu aizturējusi, klausījās Janvāra stāstus par saullēktiem kalnos, ģemzēm tuvplānā un mufloniem uz pretējās nogāzes... Nekas, paliec vien gribot savā Maljorkā.

Izlemts, viņš nelāpīsies, bet noris pāris paracetamola tabletes, nokāps pagrabā, paskatīsies vai ar makšķerēm viss kārtībā, savāks telti, sēdīsies mašīnā un laidīs pīckot. Kurp? Tur, kur nav cilvēku. Viņam vajag mazu, nomaļu meža ezeriņu, štrunts par lielo zivi, zupai, kārtīgam bujabešam ar dūmu piegaršu pietiks ar dažiem sīkiem asarišiem. Jā, protams, lai vakarā nemāktos virsū sliktas domas, aizstaigās tepat līdz stūra bodītei un paņems pāris alus iepakojumus. Ā, dillītes zupai arī nedrīkst aizmirst. Uz Juveri? Bet varbūt kaut kur uz Ērgļu vai Madonas pusi? Tur daudz visādu plančku, kas nevienam neinteresē, jo grūti piebraukt klāt. Janvāris vēl padomās, paskatīsies gūgļa kartēs, tad jau redzēs. Priekšā visa sestdiena un svētdiena.

Janvāris iestūkēja mugursomā siltāku džemperu vakaram, lietus jaku, šādas tādas ēdamlietas un nokāpa pagrabā. Tur glabājās viņa pīckošanas un ceļošanas piederumi – makšķeres, telts, piepūšamā laiviņa un viss kas cits dzīvē noderīgs. Bardaks bija briesmīgs – uzreiz varēja redzēt, ka Pončiks te savu degunteli nebāza, bet Janvārim tāpat viss bija galvā, kur ko meklēt. Guļammaiss, paklājiņš, katliņš, bet pats svarīgākais – makšķeres. Kuru no daudzajām? Lai būtu *Salmo Taifun*, teleskopiskā, spole laba, pagājušoreiz Pončiks ar to Rušonā mēģināja kaut ko nomakšķerēt. Kas par lietu – ne soli tu, cilvēks, nevari paspert bez domām par Pončiku!

Janvāris izvilka *Salmo Taifun* no futrāja paskatīties, vai ar spoli viss kārtībā, un nolamājās. Bļin, visa šnore izritinājusies laukā un sagājusi galīgā mudžeklī, stunda paies, kamēr atpīnās. Sasodītais Pončiks, pat ar pīcku nemāk normāli apieties! Galvā iesitās tik negants niknums, ka Janvāris sažmiedza stingrāk makšķeri plaukstās un ar sparū trieca pret celi. Neizprotamā veidā stiklašķiedras kāts, spalgi iekrakšķējies, pārlūza, ko citkārt Janvāris gribēdams nedabūtu gatavu. Viss izmisums dēļ Pončika nelietīgajām izdarībām vienā krakšķī!

Janvāris, vēlreiz nolamājies, trieca makšķeres paliekas pret grīdu, apcirtās riņķī, paspēra soli durvju virzienā un nākamajā mirklī ar degunu iurbās smiltis. Viņš paslējās četrpūs, ar vienu roku paberzēja sasistās ribas, un tad viņam pielēca. Smiltis. Smiltis. Smiltis. Gaiss, kas ož nevis pēc miklām un iepelējušām lupatām, bet gan pēc skujām un drusku pēc dūņām. Janvāris pacēla skatienu, ar piepūli apvēlās sēdus un tā arī palika, kājas sakrustojis. Te nu tas bija, pēc kā viņš tik ļoti alka, – meža ezeriņš, tāds neko liels, līdz pretējam krastam labi ja trīssimt metri. Šepat pie kājām gar smiltīm skalojās sīki vilniši, šūpodami ūdenszāles, pretējais krasts līdz pašam ūdenim noaudzis ar milzu priedēm.

Janvāris pieslējās kājās un vēlreiz pārlaida skatienu ainavai. Izdarīja visbanālāko – cieši aizžmiedza acis, sapurināja galvu, atkal paskatījās. Ezeriņš joprojām pāris soļu attālumā. Paskat, tur nenoplunkšķinājās zivs? Vells, būtu viņam pīcka līdzī... Janvāris pagājās līdz ezeriņam un pamērcēja pirkstus. Ūdens bija slapjš un vēsīgs. Iesmēla saujās un iešļāca sev sejā. Nē, delīrijs tas nevarēja būt, viņš taču tikai vienu vakaru bija dzēris – un ko gan viņa deviņdesmit kilogramiem spēj nodarīt divi štrunta polši, turklāt, ja tas būtu delīrijs, gan jau ūdeni plūncātos baltās pelītes vai vismaz nāras. Viņš pagājās pārdesmit soļus gar krastu, apgriezās un aptvēra, ka viņa pēdas miklajās smiltīs sākas pēkšņi, it kā viņš būtu no gaisa nokritis. Nevis no kaut kurienes atnācis, bet piepeši uzradies tieši šeit un tagad. Ui, tagad Janvāris ieraudzīja, kas tur plunkšķinājās kādu gabaliņu no krasta – zivsvērs kārtīgas pagales lielumā. Līdaka? Kas cits tik liels var būt. Ja tādu te daudz, nevienam nedrīkst stāstīt par ezeriņu, citādi jau rīt pīckotāju te būs, ka biezs. Pag, bet

kā īsti viņš te nonāca? Nokrita. Izkrita cauri. Kam izkrita cauri? Vai nav vienalga? Izkrita, un punkts. Galvenais – viņam tagad būs personiskais ezeriņš un pat komplektā ar lielo zivi, jo cilvēka pēdas nekur nemanīja.

Pēkšņi ar nez kuru maņu Janvāris sajuta starp lāpstīņām taustāmiem pētīgu skatienu. Viņš tomēr nav viens? Janvāris lēni pagrieza galvu, un viņa skatiens sastapās ar divām milzīgām, izbolītām un absolūti stulbām acīm.

– Jopcik, – nez kāpēc čukstus teica Janvāris.

Alnis. Milzenis ar nez cik žuburu ragiem. Izlīdis no sava meža droši vien padzerties ierastajā vietā, kur tik ērti var tikt klāt ūdenim. Savulaik Janvāris vai ik pārmēnešus piebraukāja uz medībām, pašam gan alnis nebija trāpījies pretī, tomēr allaž skaudību izraisīja citu veiksmē. Nogāzt tādu zvēru – tas gan būtu, ko vērts, gaļu katlā un ragus pie sienas. Vells, un viņa pusautomātiskais zauers mājās seifā... Tā tas vienmēr – kad vajag, nekā nav pie rokas.

Alnis ziņkārīgi blisinājās un stāipīja purnu uz Janvāra pusi, ošņādams gaisu.

– Čalīt, priedājies, ka es bez stroķa, un tinies dillēs, – teica Janvāris un, drošs paliek nedrošs, pakāpās dažus soļus atpakaļ, iebrieņot ūdenī un samērcējot kājas. Lai alnis saprot, ka Janvāris te tik uz brīdi atnācis paciemoties.

Alnis nošņācās, smagnēji pagriezās un lempīgi ielumpačoja priedulājā.

– Jopcik, jā, – vēlreiz noteica Janvāris un skaļi norija siekalas. Sirds arī daudzījās kā negudra.

Pagaidām viņam pietiek, jālaižas mājup, bet viņš vēl te atgriezīsies – ar telti, makšķerēm un noteikti arī ar zaueru. Cik ilgi Janvāris nav bijis medībās? Nebūs jau gadi četri? Kopš sapinās ar Pončiku. Sievietes paliek sievietes. Noslēdz kā ar cirvi – vai nu tu pārstāj slepkavot dzīvnieciņus, vai arī es atvados. Sākumā veči vēl zvanīja un aicināja līdzī, bet pēc laiciņa pārstāja. Diesviņuzina, kādas anekdotes medībās tika stāstītas par Janvāri, kurš sapinies brunčos un galīgi vairs ne pēc cilvēka.

Janvāris vēlreiz nopētīja pēdu virteni smiltīs. Re, tur viņš ieurbās ar degunu smiltīs, tur arī pēdas sākas, tātad, lai tiktu mājās, viņam jā-

aiziet atpakaļ precīzi līdz tam pašam punktam. Taisnību sakot, drusciņ Janvāris raustījās gan – ja nu vietā, kur sākas pēdas, nekādas izejas... ēēē, atpakaļceļa uz pagrabu nav, un viņš vairs netiek prom... Ko tad? Taču Janvāris bija pieradis risināt problēmas to rašanās secībā. Ja ar pirmo piegājienu netiks mājās, domās, ko iesākt tālāk, turklāt viņš bija sapratis, ka vissvarīgākais ir izskatīties pašpārlicinātam un visu varošam nevis citu, pat ne sieviešu, bet pašam savās acīs. Tieši tāpēc viņš gluži vai garlaikotā pastaigas solī pēdu pēdā nostaigāja nedaudzometrus. Tā, tagad pēdējais solis, un viņam uzklūp melns mākonis, negaiss ar zibeņiem, sareibst galva, bet nākamā sajūta – negants blieziens tieši pa pieri.

Visupirms Janvāris aptaustīja pieri. It kā cauruma nav, bet zilums un pūns gan būs. Tad atvēra acis un pacēla galvu. Viņa pagrabs, viss savā vietā, re, tepat uz grīdas salauztais makšķerkāts. Bet pieri viņam bija sadauzījušas skrūvspīles, pareizāk sakot, viņš krītot bija ar pieri uztrāpījis pa skrūvspīlēm, kas bija uzmontētas uz galda stūra.

Tas štrunts – kas gan ir viens zilums salīdzinājumā ar vientuļu meža ezeriņu, kas pilns ar zivīm un kur apkārt pastaigājas milzu alņi... Tagad viņš aizies līdz stūra bodītei, nopirks pāris alus iepakojumus, vēl vienu rupjmaizes kukulīti, kādu makaronu paku, jā, dillītes nedrīkstētu aizmirst, pēc tam mājās savāks visus vajadzīgos pīckošanas rīkus, uzkārs plecā zaueru un uz pāris dienām pārcelsies uz paradīzi zaru būdā. Ja tev ir personīgais meža ezeriņš un vakariņās uz ugunskura vārīta zivju zupa, nekāds Pončiks vairs nav vajadzīgs. Bet vispirms jāuzvelk sausi apavi.

Latvijas valsts prezidents Dāvids Korālis stāvēja pie loga un pīpēja. Prezidenta amatā viņam viss patīka, pat saspringtais darba ritms, piesātinātais dienas režīms, nebeidzamās tikšanās un apnicīgā roku spiešana ļaužiem, par kuriem viņam vispār bija pirmā dzirdēšana. Pareizāk sakot, Korālis to visu labprāt pieņēma, jo sajūta, ka tu esi pašā spicē un ka ar tevi kā līdzīgs ar līdzīgu runā pat ASV un Krievijas prezidenti un premjeri, atsvēra jebkādas neērtības un apgrūtinājumus. Atskaitot vienu. Korālis nedrīkstēja publiski pīpēt – nekur, nekad un nekādā gadījumā. Vai nav

idiotisms? Valsts prezidentam, lai uzpīpētu, nākas pabēgt prom no visu acīm kā tādām puišiem! Bet kā tad ar Čērčilu – viņš taču nedz miera, nedz kara laikā citādi neesot bijis redzēts kā tikai ar Kubas cigāru starp zobiem?! Taču Korālis nedrīkstot. Tauta to nesapratīšot. Kas tā par sasodītu tautu, kas nevar paciest vienu pīpējošu prezidentu? Ak, laiki, ak, tikumi... Nekas, beigsies epidēmija, Korālis atgriezīsies pilī un starp darāmajiem darbiem kā viens no svarīgākajiem noteikti būs cīņa pret smēķētāju diskrimināciju, visviens, pīpē šinderis, skolotājs vai valsts prezidents.

Korālis nikni nodzēsa cigareti tikko izdzertās kafijas tasītē un uzreiz aizkūpināja nākamo. Bet šeit, kaut kur ellē ratā ziemeļos, Kanādai piederošā salā, kuras nosaukumu viņš nekad nebija dzirdējis, lai visi viņam iepūš ar Māriņu un Rotiņu priekšgalā, Latvijas valsts prezidents te pīpēs, kur un kad viņam iepatiksies. Nu, labi, viņš piekāpsies un nepīpēs guļamistabā, bet telpā, ko Korālis bija izraudzījis par savu darbistabu, pīpēs tā, ka zili dūmi vien griezīsies. Ugunsgrēka signalizācija jau noslēgta uz vismazāko jūtību, gaisa kondicionētājs te ir, un nepieciešamības gadījumā arī logu var atvērt un pavēdināt. Vien pelnu trauks vēl nav atrasts, bet tas štrunts, Korālis labi atcerējās puslitra burciņu studentu kojās galda vidū, kas reizēm ar „Prīmas”, „Astras” vai, retāk, „Kosmosa” benčikiem piekrājās pilna līdz malām. Tas gan bija pirms ļoti daudziem gadiem, bet savā būtībā, lai arī iemājojis prezidenta ādā, viņš taču nav mainījies, tas pats vecais zēns Korālis vien ir, un tāpēc par pelnu trauku bez bremsēm spēj izmantot kafijas tasīti vai tukšu cigarešu paciņu.

Bet kopumā situācija nav no gaišākajām. Valstī bardaks, iekšlietu ministrs nošauts, tieslietu ministrs pazudis, par ekonomikas ministru nekas nav zināms, vismaz puse no Saeimas deputātiem pačībējusi, un ar katru stundu viņu paliek aizvien mazāk, telefoni neatbild, internets ik pēc brīža galīgi nojūk... Vārdsakot, viņa valsts – Korālis noklakšķināja zobus – ir paralizēta, un no viņa vairs nekas nav atkarīgs. Taīsniību sakot, no viņa nekad nekas nav bijis atkarīgs, bet viņš pats ir bijis atkarīgs no ļoti daudziem un dažādiem cilvēkiem, taču tas nav no svara.

Epidēmija... Korālis aizpīpēja trešo cigareti. Kas tā par draņķa epidēmiju, ka pasaule jūk prātā? No kurienes izlīdusi? Neviens nekā nezina, neviens nekā nespēj paskaidrot, neviens nekā nesaprot. Tomēr labi būt prezidentam. Ļauži tur, Rīgā, paliek traki, slepkavo cits citu, vīrusi skrien pa gaisu un līp klāt pirmajam pretimnācējam, bet te, ziemeļos, cik noprotams, gaiss tīrs.

Korālis nez kuro reizi pārlaida skatienu aīnavai aiz loga. Tuksnesīgs, akmeņains līdzenums, vien šur tur izkaisīti pauguri. Ķērpjiem un sīkstu zāli apaudzis, nav ne koku, ne pānīkušu krūmeļu. Nav, kur skatienam aizķerties, vien sīkas violetas puķītes saziēdējušas zālei pa vidu. Absolūta vienveidība – paskatīsies citā virzienā, ieraudzīsi to pašu. Patlaban laukā gluži silts, bet ziemā, kā stāsta, te līdz mīnus trīsdesmit grādiem komplektā ar neželīgu vēju, kas cilvēku gāž no kājām. Zemes pleķītis jūras vidū, kas nekad nevienam nav interesējis, pat vietējām inuītu ciltīm nē, jo tā ir vieta, kur nav pilnīgi nekā. Kā vispār sauca šo salu? Inutsit... Inuksut... Mēli var izmežģīt. Vai nav vienalga. Totālā bezjēdzība un bezcerība. Korālis bezmaz fiziski jūta, kā pār miesu pārskrien drebuļi. Cilvēks nekad te nav dzīvojis, un tieši tāpēc mūslaikos šī vieta izvēlēta patvēruma būvēšanai. Kā drūmi pajokoja viens no apsardzes vīriem, tā esot pareizā vieta, kur sagaidīt pasaules galu. Visupirms aiziešot bojā pasaule, bet Latvijas valsts prezidents pēc tam. Pat vismelnākajos murgos viņam nevarēja ienākt prātā, ka šis patvēruma izrādīsies nepieciešams. Patvēruma – tās ir nelielas, divstāvu sarkanbrūnas mājiņas ar koši sarkaniem divslīpju jumtiem. Nekā sevišķa, toties lieliska siltumizolācija, katrai autonoma apkure un visas ērtības. Un lidosta, precīzāk, viens vienīgs betonēts skrejceļš tepat blakus. Viņus sagaidīja trīs džipi, nerunīgi šoferi armijas formās, bet bez atšķirības zīmēm, un bez jebkādiem paskaidrojumiem atgādāja līdz apmetnei. Sešas mājiņas, septiņā – gara barakveidīga ēka, kur mitinās apsardze un apkalpojošais personāls, turpat arī droši vien sakaru mezgls, vēl garāžas džipiem un sniega visurgājējiem, zema noliktava, tas arī viss. Ziemā noteikti varēs aiz garlaicības iznikt, bet vasara te īsa, turklāt ziema – tā ir polārā nakts. Nuja, Korālim vienmēr bija gribējis redzēt ziemeļblāzmu,

tomēr sešus mēnešus gara nakts – tur jau cilvēkam jāpakaras.

Bet gan jau līdz ziemeļiem viss būs beidzies – epidēmija, nekārtības, visa šī sasodītā jezga, kas nudien uzkrita nelaikā. Tik daudz nerealizētu plānu prātā... Turklāt atvaļinājumā Māriņu un Rotiņu bija plānots aizvest nevis uz ziemeļu lediem, bet uz Bahamu salām, taču nu maz cerību, ka sanāks. Ar ministriem bija iecerēts izdarīt dažas pārbīdes, dažas nomaiņas – un lai tikai vēl kāds pasaka, ka no valsts prezidenta nav atkarīgs pilnīgi nekas. Ir atkarīgs, ir, un to lieliski apzinājās daži turīgi kungi, kuri laipni mēdza atbalstīt Korāļa esamību un savulaik gādāja par viņa ievēlšanu amatā. Un tomēr, saki, ko gribi, ir labi būt prezidentam. Latvijā tagad šausmas un ārpriests, bet viņam ir savs personiskais patvērums. Ja viņš nebūtu prezidents, bet sīkaks gariņš, kas zina, gulētu uz grīdas ar lodi smadzenēs kā iekšlietu ministrs.

Un, protams, Māriņa un Rotiņa, abas jaukā meitenes. Lai arī Rotai, Korāļa sievai, jau bija krietni pāri piecdesmit, viņš joprojām viņu dēvēja par savu jauko meiteni. Māra, Korāļa mīļākā un vienlaikus arī sekretāre, lai cik šāds pienākumu komplekts neliktos banāli komisks, bija krietni jaunāka, bet arī vairs ne gluži meitene, – viņai tuvojās četrdesmit. Jau gadus piecpadsmit Korālis viņu visur vilka sevi līdzi – cauri ministrijām, cauri Saeimai, allaž Māra bija un palika Korāļa sekretāre vai palīdzēja, turklāt, neraugoties uz abu tuvajām attiecībām, godprātīgi arī pildīja savus darba pienākumus. Tāajos laikos, kad Māra kļuva par Korāļa mīļāko, viņi satikās slepus un sargājās, lai Rota ko neuzož, bet tad Korālis vienkārti nostādīja sievu fakta priekšā: redz, man ir mīļākā, jauka meitene vārdā Māriņa, bet arī ar tevi ir labi, un ne es pats gribu šķirties, nedz tevi laidīšu prom. Kādi brīži pagāja, kamēr Rotiņa šo situāciju pieņēma, taču beigu galā viss veiksmīgi atrisinājās. Korālis ir kopā ar abām, viņš ir vīrs kā ozols un spēj pagādāt par divām sievietēm tā, lai visiem būtu labi. Un tas patiesi ir brīnišķīgi, ka pat pašreizējā briesmīgajā situācijā viņš varēja atļauties paņemt līdzi abas meitenes. Vismaz tik daudz prieciņu viņam atlicis. Sakiet, ko gribat, bet izvēles brīvība – tas ir izcils civiltizācijas sasniegums.

Korālis aizpīpēja nākamo cigareti. Tasīte jau bija pa pusei pilna ar cigarešu galiem. Nez, te kaut kur cigaretes vispār var dabūt? Steigā kravājoties, viņš gan iemeta somā pāris blokus, bet, protams, nevienam citam, kam būtu pienākums par to domāt, ne prātā nenāca pagādāt par cigaretēm valsts prezidentam.

Atvērās durvis. Korālis atskatījās. Māriņa... Sanervozējusies, mīļā meitene, mati pinkaini, acis zibinās, krūtis – vaidies, viņas skaistās krūtis, tādas lielas, drusku nokarenas, bet tai pašā laikā stingras un pēc skata drusciņ agresīvas, kādas Korālim no sākta gala tik mežonīgi patikušas, – cilājās tā, ka pat pa gabalu redzams. Nekas, viņam, Korālim, viss kārtībā neraugoties un sešdesmit un vēl drusku gadiem, drīz vakars, viņš patīs Māriņu nomierināt. Nez, kas būs vakariņās? It kā pavārs te esot, bet par ēdienkartes saskaņošanu runa vēl nav bijusi.

– Atkal tu ļūļķē! – Māras balsī skaidri bija jūtamas dusmas.

– Nu, Māriņ, es tik te, savā kabinetā. Apsoļos – pat virtuvē nepīpēšu. Te jau var izvēdināt, un kondicionieris arī ir, visu izvilks laukā, pat nesaodīsi.

Ir tāda lieta – vismaz reizi nedēļā Māra viņam atgādināja, ka pirms bezgala daudziem gadiem, kad viņu attiecības bija knapi sākušās, Korālis bija apzvērējis atmest pīpēšanu. Vairākkārt pat mēģināja. Vienu vakaru spēja bez cigaretes izturēt, bet pēc pusnakts jau slepus lavījās uz tualeti pīpēt. Nelīdzēja ne plāksteri, ne tabletes, pat ne ķīniešu adatas.

– Ja gribi, iešu laukā pastaigāties un uzpīpēt, – Korālis turpināja pielabināties, jo acu priekšā cilājās Māriņas krūtis, bet prātā apdullinoši vibrēja domas par vakaru, kad viņš, iegājis dušā, uzvilcis pidzamu un iekāpis mīkstās čībās, klauvēs pie Māriņas durvīm. Rotiņa lai pagaida, divām uzreiz gan viņam vairs spēka nepietiek.

Māra lēni, tādiem kā tipinošiem solīšiem nāca tuvāk. Korālis pamanīja, ka dūrē viņai nez kāpēc cieši sažņaugts zīmulis.

– Pieriebies tu ar savu pīpēšanu!

Korālis nospieda cigareti kafijas tasītē, uzklāja sejai savu viszilbinošāko prezidenta smaidu, pagājās pretī Mārai, uzlika abas

plaukstas viņai uz gurniem. Nākamajā mirklī viņš, iegaudodamies un ar tām pašām plaukstām saķēris seju, atsprāga nost, uztriekdams rakstāmgaldam, un starp viņa pirkstiem rēgojās zīmulis, kura smaili noasiņāto galu Māra bija ietriekusi viņam acī. Trieciens bija gana spēcīgs, lai zīmulis ieurbtos līdz smadzenēm, bet to Korālis nezināja, viņš

nezināja nekā, aiz mežonīgajām sāpēm atlikušās dzīves minūtes viņš spēja tikai kliegt, nē, spiegt kā aizkauts trusis. Māra vairs nekādu uzmanību Korālim nepievērsa, jo priekšā bija vēl viens, ne mazāk svarīgs darbiņš – beidzot tak jānokārto rēķini arī ar to draņķa bābu, Rotu, kura gadu gadiem maitājusi viņas dzīvi. □

Leo Svemps. Rudzu stati. Eļļa uz audekla. 80×98,5 cm. 1938. LNMM Foto: Normunds Brasliņš

Dāvids Rubens, dzimis 2001. gadā, par savām mājām sauc Līvānu novada Rudzātus, bet šobrīd studē Rīgas Tehniskās universitātes Starptautisko ekonomisko sakaru vadīšanas programmā. Raksta jau sešus gadus, līdz šim bijušas publikācijas *konTEKSTĀ* un *Latvijas Avīzes* pielikumā *Kultūrzīmes*. Vairākkārt bijis starp laureātiem jauniešu jaunrades darbu konkursā „Aicinājums”, absolvējis Literārās Akadēmijas prozas kursu pie rakstnieces Janas Egles. 2019. un 2021. gadā piedalījies „Prozas lasījumos”. Rakstīšanu uztver kā nemitīgu mācīšanās procesu, ar kura palīdzību izzināt ne tikai sevi, bet arī pasauli kopumā.

Foto autore: Egīta Terēze Jonāne

Dāvids Rubens

BATERIJA

„Zupu ēdīsi?” balss omei, neraugoties uz cieņījamo vecumu, joprojām bija štrama. Kamēr omulīgā kukažiņa grozījās ap katliem, mazdēls, cenzdamies neiedurt atsperi sev ķermeņa lejasgalā, iekārtojās ērtāk izsēdētājā vietā. Omes valstība bija virtuve. Te ritēja teju visas ikdienas darbības, šad tad secīgi, bet biežāk vienlaikus – cūku tupeņu spaidīšana notika kopā ar sinoptiķu gānīšanu, pātaru skaitīšana reizē ar ūdens sildīšanu, bet ķīseļa vārīšanas laikā omei izdevās vēl arī kaķu smiltis nomainīt.

Edijs gan savu omi nevarēja saukt par nevīžīgu vai briesmīgi nehigiēnisku, bet teiksim šādi – uz tādiem sīkumiem kā burkānu mazgāšanu, tikko izraujot tos no zemes, viņa neiespringa. Tas gan bija viens no iemesliem, kāpēc Edija mamma nebija ļāvusi vīram atstāt dēlu šad tad pie viņa mātes, jo ome pilnīgi dabiski uzskatīja, ka nokrituša knupīša nopūšana un paberzēšana priekšautā ir pietiekams dezinficēšanas veids.

Zupas piedāvājumu Edijs delikāti noraidīja. Nevarētu teikt, ka viņš būtu gluži šķidras konsistences ēdienu noliedzējs vai vēl mazāk – viņš uztrauktos par iespējamu saindēšanos, bet vecmamma virumiem bija sava specifika. Ja Edija mamma varēja stundām meklēt gaspačo zupai piemērotus tomātus, tad ome savos standartos uzticējās citām vadlī-

nijām – zupa ir jebkas, kas ir šķidrā konsistencē. Respektīvi, visbiežāk ome vārīja zupas no auzu pārslām, bet Edija mīļākais salikums bija vakardienas rasola zupa. Īsā recepte – ja pēc Ziemassvētkiem jums paliek pāri pusbļoda ar rasoliņu, sameklējiet labi lielu katlu un uzvāriet zupu.

Edijam patika ome. Jā, viņa bija vecmodīga. Jā, Edija mamma uzskatīja, ka ome ir ideāls paviršības piemērs, kas daļēji saindējis arī dēlu un mazdēlu. Jā, ome par spīti savai cietajai dabai katrās vēlēšanās noticēja solījumiem par pensijas palielināšanu, vēlāk lādēdamies, lai „peļu sūdi izaugot tiem muldoņām uz galvas”. Un, jā, ome mēdza vakaros izraut pa vienai balzāma čarciņai, pilnīgi ignorējot tikko izdzerto zāļu iedarbību. Un tomēr – jo vecāks Edijs kļuva, jo vairāk saprata, cik īpatnējs cilvēks ir viņa ome. Sava veida autsaiers, Edijam tādi patika.

Lielā mērā viņš pats piedzīvoja ko līdzīgu. Draugu viņam nebija, tikai pāris uzticami paziņas. Vismaz skolā Edijs jutās ciešami, bet pirmais gads universitātē viņu bija galīgi nomocījis. Viņam nepatika dzīve kopmītnēs, arī izvēlētā profesija bija dumja. Mamma rekomendēja. Arhitekts. Varēja vismaz noskaidrot, vai viņš maz māc rasēt. Edijs jutās gražīgs, turklāt ne tikai mirklīgi neapmie-

rināts vai pārejoši sadrūmis, bet dziļi un pamatīgi nobēdājies.

„Ko ta Līga? Nav veselu mūžību bijusi ciemos,” sieviete saldi iesmējās. Ome vienīgā dēla sievas vārdu izrunāja izteikti medainā balstiņā, Edijs sprieda, ka diez vai tam pamatā ir labs nodoms. Dāmu parastie sadures punkti bija svinības – pats minimums, ko pieprasīja cilvēciskas attiecības. Tomēr, lai arī viena otru ne pārāk stipri ieredzēja, Edijs ar tēvu vienmēr tika atstāts ārpus ciņas lauka, turklāt nekādu upuru vai izpostītu karalauku jau arī nebija. Klusām pagruzda, pagruzda, bet tā arī dzīvoja.

„Strādā,” Edijs izmocija. Vairāk komentēt negribējās, turklāt pēc aizņemtās strēbšanas tik un tā bija redzams, ka īstas patikas klaušities vedeklas dzīvi omei nemaz nebija.

„Edij, stundeniekam vajadzētu baterijas nomainīt, atvilkt nē jābūt,” ome diktēja. Kamēr sieviete pievērēja karsto pārslu zupu, Edijs fiksi atgriezta veco pulksteni dzīvē.

„Kur baterijas?” Edijs jautāja vairāk paraduma pēc. Viņš jau zināja atbildi. Ome atkritumus nešķiroja, ko varēja, to sadedzināja. Kas nedega, apraka. Ar baterijām īpašs stāsts.

Omes utilizēšanas veids bija elementārs – nostājies uz sliedīša istabas priekšā, atvēzējies un lidini, cik dziļi augļu dārzā vien vari. Jā, rudenī no tām pašām antonovkām taisīja konservējumus, dzidros savārija zaptēs, sīpoliņus noglabāja pagrabā tāpat. Un nekāda ļaunuma nebija. Ome visu mūžu tā darīja, nedz vēzis, nedz cita kaite vēl viņu nebija piebeigusi.

Šis mazais grēciņš gan Edijam neliedza iestāties pilsētas jauno vides aktivistu komitejā (iestāšanās gan nebija brīvprātīgā, mamma viņu uz to bija teju piespiedusi), kura ik gadu nodarbojās ar lielās talkas organizēšanu, izglītojošām akcijām utt. Labi jau tas nebija, bet pat Dievs, radot zemi, atstāja mazu stūrīti haosam. Perfekcija nav reāla, tad jau labāk grēkot ar acimredzamām vainām, kuras pazīt nav nemaz tik grūti.

„Ej izmet. Baterijas rokās nav labi ilgi turēt,” ome mudināja, izsaukdama smaidu Edija sejā – pirmo pēc ilgāka laika perioda.

Reizēm, kad viņa rokās nonāca kas bīstamāks par šokolādes tāfelīti, Edijs domāja, kā būtu, ja pamēģinātu norīt. Saspraudes, ne-

piepūstu balonu, kodu kalkulatoru. Vai viņš nosmaktu; traheja noštopētos un pa ausīm izietu pēdējais gaisa malks? Varbūt kuņģis pieteiktu diennakts streiku; skābe saētu ķīniešu plastmasu un viss būtu kārtībā. Visdīvaināk šķita iedomāties, ka zarnu sieniņā ieduras asums. Iekšēji noasiņot. Vai sajūta būtu līdzīga kā sliktot? Epitēlijs kā čūskas āda novilkto turpat apzarņa paēnā. Pašnodīrāšanās – jaunākais mazohisma veids. Edijs nospļāvās. Trāpīja uz kēdas un sajūtās nožēlojami. Pasauļe bija sazvērējusies pret viņu. Edijs centās izdzēst divainās domas, ļoti iespējams, ka pavisam bezmērķīgi, jo viņš tām teju visu gadu bija devis pilnīgu vārda un rīcības brīvību.

Kad sēra mēslojuma kapsulas godam tika iemestas augļu dārzā, varēja atgriezties istabā.

Edijs nedaudz uztraucās, par laimi, ome līdz šim nebija ievērojusi satraukumu. Diemžēl tik ļoti nevainīgs viņa apmeklējums arī nebija. Edijam vajadzēja omes palīdzību. Viņš tikai nesaprata, no kura gala lai sāks.

Ienākot istabā, Edijam šķita, ka ome iemigusi, bet, nē, tikai meditēja. Viņam vajadzēja būt drosmīgam.

„Ome, es gribu pamest skolu,” Edijs izspļāva. Ātri, varbūt pat pārāk. Omei ir sliktā dzirde, droši vien viņa nesaprata. Edijs gatavojās atkārtot.

„Tas jums jārunā mājās, ja jau tu tā gribi,” ome piesardzīgi piemeklēja vārdus. Citreiz tik drosmīgā sieva centās izlavierēt mazdēla priekšā, turklāt acimredzami viņai tas neizdevās.

Edijs minstinājās. „Mamma nesapratīs, viņa nekad nesaprot.”

„Tas faktiski ir pareizi. Līga ir durna kā tele, izlaista pavasara ganos.” Ome koda lūpās, laikam bija izplāpājusi vairāk, nekā vēlējās. „A, ko tu domā darīt?”

Jā, šis bija jautājums, kura priekšā viņš jutās bezspēcīgs. Līdz šim viņš galvā bija grozījis tikai vienu kubiku-rubiku: aizmukt, aizbēgt, piemānīt mammu, sameloties, pielikt punktu. Bet kā iesākt jauno teikumu? Kur ņerties klāt? Pie omes mēteļa stērbeles?

Lai vai kā, Edijs nebija lauku cilvēks, tomēr viņš cerēja, ka pavasara sesiju, kurai tik un tā praktiski nebija gatavojies, ome ļaus pārļaut

„Mežvidu” būdiņā. Gan jau vasara aizskalos nepatīkamās domas, un rudenī varēs doties, kur gribēsies. Jāatrod tikai īstā vieta – Edijs sevi mierināja. Viņš zināja, ka vajag tikai vienu veiksmi, riktīgāko cūceni, un viss izdosies. Nē, stulbs viņš nebija, drīzāk gudrs, citādi mamma nebūtu likusi doties uz arhitektiem, bet pieķerties lietai, kas nepatīk, viņš vienkārši nespēja, turklāt jo vairāk novilcināja laiku, jo dusmīgāks uz sevi kļuva. Patiesībā viņš bija nožēlojams reptilis, kas pat nevarēja godīgi paskatīties patiesībai acīs. Tārps, kas, graužoties ābolā, patiesībā pa gabaliņam vien knibina nost sev asti.

Edijs nevarēja paciest omes klusumu, tāpēc uzlika roku uz sievietes pleca. Varēja manīt, ka mazdēla domu gaitu vecā sieva apķērusi apbrīnojami ātri. Ne jau omes spravku viņš gaidīja, bet reālu patvērumu.

„Otrs mājas paksis jau ir brīvs, bet es nesa-protu, ko tu te darīsi,” ome iesāka, „turklāt Līga man pēdējos matūs nodīrās. Domā es šitās cāļa pūkas esmu loterijā dabūjusi?” Sieviete piekārtāja lakatu, kura starā varēja redzēt taukainu plankumu. Laikam galvas apsegs tika lietots arī mutautiņa vietā. Vecenīte neizskatījās apmierināta un savu īgnumu negrasījās slēpt.

„Štirlics atradies! Nekā nebija, es zvanu Līgai, lai brauc šur. Parunāsim, varbūt par divām izdomāsim ko labāku,” ome joprojām uzstāja uz nepieciešamību vērsties pie mazdēla tiešās virsganes. Edijs nebija īpaši apmierināts, tomēr viņš zināja, ka, iespējams, šī ir pirmā reize, kad sieviešu strīdu var vērst sev par labu. Diez vai šī iznāks dižā ANO miera konference. Ome ar mammu uz viena vilņa? Maz ticams.

Pēdīgi viņš pats nosūtīja ziņu, lai mamma brauc pakāļ. Vispār bija paredzēts, ka to vajadzēs darīt tēvam vakarā, bet tā kā vēl jau līdz darba laika beigām krietns sprīdis, tad šis bija lielisks brīdis, lai ievilinātu mammu lamatās. Protams, jautājums par to, kurš ir medijums, bet kurš mednieks, palika atvērts, bet par spīti nervozitātei Edijs tomēr redzēja blāvas cerības staru, pāri tam gan bija pārklājies milzīgs, tumīgs tumsas oreols, kurā kā klimpa vai drīzāk vakardien sagriezts desas kubiks peldinājās Edijs. Vai arī drīzāk slīka?

Edijs sajuta klusumu, kas izstarojās no omes sakostajām lūpām. Tas burtiski kusa uz ādas, izsaukdams sviedrus no dziļākiem mie-

sas slāņiem un pagērēdams lielu daļu puīša enerģijas. Viņš nesaprata, kāpēc ome bija nolēmusi vērsties tieši pie Līgas, jo parastā gadījumā problēmas risinājums tiktu meklēts, labākajā gadījumā iesaistot Edija tēti, noteikti ne nīsto sievieti, tāda labvēlībā izklausījās aizdomīgi.

Edijs nevēlējās domāt par nākotni, par mamma morālēm, par iespējamām sekām; daudz vairāk viņam labpatikās fantazēt par nākotni kā pagātnē paveiktu darbību, kuras sekas jau ir zināmas. Šobrīd viņa domas bija galīgi nevaldāmas.

Edijs sprieda, ka ome tomēr izskatās diezgan veca; šķita gan, ka, lūkojoties mazdēla, sievieti pārņēma līdzīgas pārdomas. Iespējams, tas nemaz nebija vecums, viņi vienkārši raudzījās viens otra vājumā, ar skatieniem kā tējkarotēm bagarēdami neizkusušo cukuru no krūzītes jebšu dvēseles dibena. Edija trauciņa apakšā bija dūņas, un viņš to ļoti labi saprata. Dūņas līdz kaklam.

Durvis atvērās, un jaunietis sajuta, asinis sa-raudamies viņšos. Ome jau grasījās indīgam ievadam, bet no tā izdevās izvairīties. Biedējošais ienācējs bija kaķene – ar mazāka izmēra radībiņu zobos. Edijs iedomājās: zeķe, bet savas pilsētnieka rozā brilles ātri nolika malā – tas bija kaķēns. Jā, mazs un pavisam nevarīgs; ne lielāks par ābolu, noteikti aklis un nedaudz mikls, tikko kā no kaķu mātes miesām nācis.

„Mauka tāda, atkal pievazājusi bērņus,” ome liesmoja. „Slikti pat palika. Atnes man, Edij, to ūdentiņu, kas zilajā butelē. Tur labs sajau-cies. Aglonītes kopā ar Agates dienas. Pati baznīcā lēju.” No visām pudelēm Edijs rūpīgi izvēlējās īsto marku, ar svētītajiem ūdeņiem kļūdīties nedrīkstēja, it īpaši, ja sintēzes process nācis no tik retām izejvielām – Aglonas bazilikas avota ūdens un Agates dienā tepat vietējā baznīcā svētītais ūdentiņš.

Kad Edijs ienāca istabā, kaķene ar visu kamoliņu jau bija paspējusi iekārtoties viņa krēslā, kas, palicis bez saimnieka, šķita itin laba bērņistaba. Edijs nedusmojās, kaķis izskatījās labs, mīļš, nevainīgs, protams, ļoti nespējīgs arīdzan, tomēr, uzmanīgi apsēsdamies blakām, viņš juta, ka dzīvība tur iekšā izskatās pavisam nīpra.

Kad ome bija paspējusi izdzert mikstūru un nolādēt draņķa kustoņus, kas augļojas ik pēc

dažiem mēnešiem, Edijs saņēmās drosmi noskaidrot, ko viņa nolēmusi darīt ar šo rupuci. Edijs nebija tik naivs, lai nesaprastu, ka, ņemot vērā dzemdēšanas aritmētisko progresiju, „Mežvidos” šobrīd vajadzētu atrasties desmitiem kaķu, nevis tikai septiņiem.

„Mušit nost nav nekāds labais darbs,” ome svārstījās, prātodama iespējamus scenārijus, turklāt ja jau to perdeli atstiepa tev un tu man taisies par tādu kā īrnieku, ņem viņu savā aizgādībā. A, varbūt pārcelsies ar visu uz kopmītnēm.”

Edijs jutās laimīgs. Pirmkārt, mammas alerģijas dēļ dzīvnieki viņu mājās bija noliegti uz to pašu stingrāko. Parasti pēc dēla ilgākas ciemošanās pie omes Līga mēdza sūdzēties par izsitumiem. Edijs gan bija drošs, ka tas ir tikai veids, kā ierobežot viņa ciemošanos. Otrkārt, ome reāli pieļāva iespēju par Edija pārcelšanos. Un tas patiesi šķita lieliski.

„Tu vecā purva varde, ko tu runā par pārcelšanos, Edijam visas studijas priekšā. Celies! Braucam!” mammas balss bija kā lodes šāviens gar Edija ausīm – viņš izbijās ne pa jokam. Sieviete bija ielavījusies pavisam nedzirdami, turklāt notrāpījusi uz labāko iespējamo frāzi. Edijs palika savā sēdekļī, paņemdams mazo kaķēnu klēpi. Lai gan loģiskāk būtu domāt, ka Edijs cenšas nomierināt dzīvnieku, patiesībā uzmundrinājums bija nepieciešams viņam pašam. Tādā mazā sirdī bija daudz drosmes, un Edijs juta, ka tā plūst uz viņa rokām. Sikais ņurdēja, bet neraudāja. Tā ir īsta varonība no kāda, kas pirms mazāk nekā stundas atradies dzemdē.

„Līga, Līga, Līga. Paldies par tavu laipnību! Nav brīnums, ka dēls negrib dzīvot kopā ar tevi vienā mājā,” ome svieda pretī, netaupīdama ģiftīgākos pārmetumus, ko vecās sievietes prāts spēja ģenerēt.

„Edij, ko tas viss nozīmē?” mamma cerēja gūt skaidrību.

Visu skatieni bija pievērsti vaininiekam, tomēr Edijs nespēja piepacelt acis no kaķa, kurš bija ieritinājies sauļā.

„Mamm, es gribu izstāties no universitātes, man nepatīk; domāju, ka līdz rudenim padzīvošu pie omes,” Edijs izmeta vienā rāvienā. Galu galā sunim asti pierasts cirst pa gabaliņiem, bet, kad rokā kaķis, ir jārikojas

vienā rāvienā. Par cilvēka astēm vispār nav ko runāt. Evolūcija mūsu sugu ir apdalījusi, Edijs par to bija drošs. Jauneklis gan jūtās pārliecināts, ka konkrēti viņam ir aste – smalka pātaga, kas sīta pa sāniem ik reizi, kad viņš gribēja spert patstāvīgu soli.

Edijs gaidīja kliegšanu, lamāšanos, bet tā vietā sastapa dziļu vilšanos, turklāt nevis atiecībā pret sevi, bet pret omi.

„Es zināju, ka tu man kādreiz atriebsies. Nedomāju, ka būsi gatava ieriebt mazdēlam,” Līga nopūtās, atspiezdāmās pret durvju stenderi. Māja bija gāzes pilna, bet Edijs nesaprata, kur atrodas izplūdes krāns – kāpēc omei būtu jāatbējas vedeklai? Viņš juta bailes, dzīvība viņa rokās, sajuzdama impulsu, sāka spirināties, bet Edijs nebija gatavs laist vaļā savu glābiņu.

„Ome?” Edijs neizpratnes pilns vērsās pie vecākā, cerams arī gudrākā cilvēka šajā telpā.

„Labi, es tev pateikšu. Ja jau tā maksts iesāka, es varu pabeigt,” ome nokremšļojās. „Līga sabojāja tava tēva nākotni. Es viņam simtiem reizu teicu: nepinies ar to blozgu, viņa tevi izputinās. Un kas sanāca? Pameta augstskolu, sāka strādāt par šoferi, kamēr šitā čūskene gozējas pa biroju. Gan jau tur viņai pilns brūtgānu, ar kuriem pa kaktiem spaidīties. Mauka tāda.”

Mamma bija otrais radījums, kurš šodien izpelnījies tik spēcīgu vārdu no omes. Edijs jūtās vilies; tagad viņš saprata, kāpēc ome tik pašsaprotami izsauca mammu. Viņa gribēja kādu, kurš būtu pietiekami spēcīgs, lai varētu pārliecināt Ediju turpināt studijas. Viņš nespēja noticēt, ka tā varētu būt atriebe – pierādījums, ka Līga būs spiesta iet cauri tām sāpēm, ko ome izcietusi brīdī, kad viņas dēls pametis studijas. Edijs negribēja arī ļauties iedomai, ka pie tēva draņķīgās karjeras kaut kādā ziņā vainojama varētu būt mamma, tas izklausījās briesmīgi.

„Labi, ja jau patiesība, tad lai iet uz pilnu klapi,” mamma ar nožēlu palūkojās uz Ediju.

„Tu neuzdrīksties!” ome biedēja. Caur dusmu pilno balsi plūda krietna baiļu šalts.

„Jā, es atrunāju Juri no studijām, jo mums bija bērns, kuru es nebiju gatava likvidēt ar aborta palīdzību, kā tu to biji nolēmusi, māt.”

Edijs sastinga.

Viņš bija tikai viens no kaķēniem, ko ome būtu gatava noslīcināt sava egoisma dēļ. Edijs pirmo reizi mūžā ienāda šo netīro sievieti un reizē arī sevi, jo bija noticējis, ka varētu apmesties „Mežvidos”. Edijs jutās kā paralēlajā kosmosā, vienīgais, ko viņš spēja apzināt bija liels dusmu izvirdums, kas krājās viņa rokās.

„Edij, Edij, ko tu dari?” mammas kļedziens izsita viņu no ritma. „Tu viņu nožņaugsi.”

Pirmajā brīdī Edijs nespēja apķert mammas teikto, bet vēlāk sajuta izmisīgo cīņu par dzīvību, kas notika viņam tieši saujā. Tiklīdz skavas atslāba, kaķene momentāni aizstiepa savu lolojumu prom. Te nu Edijs bija – pavisam viens un pavisam ne savā ādā. Viņš sajuta, ka asaras sāk aumaļām tecēt pār vaigiem – pavisam klusām, kā bērzu sulas no zajojoša koka.

Mamma centās apskaut dēlu, bet Edijs nebija gatavs ļauties. Kā viņi bija uzdrīkstējušies

klusēt? Viņi visi! Ome, cienādama ar saviem virumiem un izlikdamies, ka neko nezina un nesaprot, mamma, katru reizi uz dēla aicinājumiem doties uz „Mežvidiem” aizbildināmas ar alerģiju, darbu vai citu nodarbi, tēvs – mūžīgais klusētājs. Patiesībā viņš bija viens; un varbūt omei arī bija taisnība – iespējams aborts būtu labākā izvēle.

Pēkšņi Edijs sajuta kaut ko mazu savā kabatā. Varbūt kāds teiks, ka tas bija neprāts, cits, ka viņš tikai pašapliecinājās, iespējams, reālais atzītu, ka tas viss bija tikai loģisks iznākums, tomēr nepagāja pat desmit sekundes kā nelielais priekšmets jau virzījās pa barības vadu uz leju.

„Ko tu izdari?” Lai arī viss norisinājās acumirklīgi, mamma bija paspējusi piefiksēt, ka dēls kaut ko iebāz mutē.

Tomēr Edijam pat nevajadzēt atbildēt, ome ar savu draņķīgo redzi to bija pamanījusi daudz straujāk: „Baterija!” □

Leo Svemps. *Venēcija. Eļļa uz audekla. 74×89 cm. 1930. LNMM* Foto: Normunds Brasliņš

Valdis Klišāns

KĀ VEIDOJĀS UKRAINA, KRIEVIJA UN BALTAKRIEVIJA

Valdis Klišāns (1964) – vēsturnieks, pedagogs ar 34 gadus ilgu stāžu, mācību grāmatu un metodisko līdzekļu autors. Kopš 90. gadu vidus piedalījies vēstures izglītības reformu veikšanā, ilgstoši bijis Vēstures skolotāju biedrības valdes loceklis un priekšsēdētājs.
<satori.lv>

Ģermāņi, balti, somugri un slāvi

Austrumeiropas plašo mežu joslu mūsu ēras pirmajā gadu tūkstoši apdzīvoja savstarpēji radniecīgas indoeiropiešu tautas – *ģermāņi*, *balti* un *slāvi*, kā arī valodas ziņā no viņiem pilnīgi atšķirīgās *somugru ciltis*. Šo kopienu vēsture līdz pat 9. gadsimtam ir grūti restaurējama, jo ne slāviem un baltiem, ne somugriem nebija savas rakstības. Viņu apdzīvotās teritorijas atradās pārāk tālu no tā laika civilizāciju centriem Vidusjūras baseinā un Āzijā, lai seno civilizāciju rakstu pieminekļos būtu atrodamā sistematizējama vēsturiska informācija. Atsevišķie rietumeiropiešu, bizantiešu, persiešu un arābu autoru tekstu fragmenti ir neskaidri un, nereti, savstarpēji pretrunīgi. Ģermāņu ciltis lietoja rūnu rakstību, tomēr atrastie rūnu fragmenti ir pārāk fragmentāri, lai ļautu restaurēt pilnvērtīgu vēstures ainu, turklāt ģermāņu ciltis jau sākot ar 4. gadsimtu atstāja Austrumeiropu, migrējot uz rietumiem.

Lielās tautu staigāšanas laikā 4.-7. gadsimtā ģermāņu cilšu vairums devās Romas impērijas virzienā – vandāļi šķērsoja visu Eiropu – Galliju un Ibēriju, pārceļās pāri Vidusjūrai un nodibināja savu karalisti Ziemeļāfrikā. Burgundu cilts apmetās gallu zemēs teritorijā, ko līdz šim laikam dēvē par Burgundiju. Rietumgotu valsts radās Pireneju pussalā, bet austrumgotu – Itālijā. Vienīgi Krimas goti palika savā dzīvestelpā un viņu pēdas konstatējamas līdz pat 13. gadsimtam vai pat ilgāk. Tādējādi ģermāņi atbrīvoja savu agrāko dzīves telpu citām ciltīm.

Tad, kad ģermāņu cilšu pārvietošanās Eiropā pakāpeniski izbeidzās, slāviem tā aizsākās ar jaunu sparū. Slāvu ciltis no zemēm Dņepras un Pripetes upes augštecē sāka migrēt vairākos virzienos – viņi apmetās uz dzīvi ģermāņu pamestajās teritorijās starp Vislas un Elbas upēm (rietumu slāvi), vairākos viļņos ie-

plūda Balkānos (dienvidu slāvi), kļūdami par Bizantijas kaimiņiem. 6. gadsimtā sākās slāvu izplešanās austrumu un ziemeļu virzienā, apmetoties līdzās baltu un somugru cilmes zemkopjiem. Vairums vēsturnieku uzskata, ka slāvu areāla izplešanās mūsdienu Krievijas un Baltkrievijas teritorijā visumā notikusi miermīlīgā veidā, mazapdzīvotajās baltu un somugru zemēs nolienot jaunus līdumus un izveidojot apmetnes, slēdzot ar vietējiem iedzīvotājiem jauktas laulības utt. Protams, ziņot tā laikmeta sabiedrībai raksturīgo dzīvesveidu, kura neatņemama sastāvdaļa bija karš un laupīšana, nevar izslēgt iespējamību par zemju vardarbīgu sagrābšanu. Droši vien slāvu cilts *kriviči* ap 8. gadsimtu izspieduši baltu cilti *latgaļus* no apgabaliem ap Daugavas upes augšteci. Kultūru mijiedarbībā slāviskais elements izrādījās spēcīgāks – balti un somugri sāka asimilēties austrumslāvu sabiedrībā. 1. gadu tūkstoša beigās zemēs ap Dņepras un Daugavas augšteci vairs bija saglabājušās tikai nelielas baltu saliņas, piemēram, vēl 12. gadsimta senkrievu hronikās minēti Protvas *galindi*. Ilmeņa ezera apkārtnē bija vistālākā vieta ziemeļu virzienā, ko sasniedza slāvi, bet vietējie somugri pamazām asimilējās. Tādējādi austrumslāvu kultūrā iekļāvās gan baltiski, gan somugriski elementi.

Slāvu ciltis, tāpat kā balti un somugri, nodarbojās ar zemkopību, lopkopību, medniecību un zvejniecību. Kaimiņu acīs slāvi bija slaveņi kā prasmīgi biškopji. Zemkopība, sevišķi jaunu līdumu lišana, prasīja kolektīvu darbu, tāpēc liela loma slāvu sabiedrībā bija zemnieku kopienai un lielajai ģimenei jeb dzimtai. Pa Elbas, Donavas, Volgas un Volhovas ūdensceļiem notika tirdzniecība ar Franku impēriju, Skandināviju, Bizantiju, Hazāru kaganātu u.c. zemēm. Pie šiem ceļiem radās pirmās tirdzniecības apmetnes.

Vikingi Austrumeiropā – varjagi jeb rusi

Eiropas vēsturē 8. gadsimta beigās aizsākās t.s. *vikingu laikmets*. Skandināvijas novadu iedzīvotāji sāka organizēt pārgalvīgas ekspedīcijas ar lielām 30-70 vietu laivām pa tuvām un tālām jūrām. Šo braucieni mērķis bija mantas, vergu un slavas gūšana. Braucienus dalībnieki sevi dēvēja par *vikingiem*. Rietumeiropā vikingus sauca par ziemeļniekiem jeb *normāņiem*. Slāvi un bizantieši vikingus dēvēja par *varjagiem* un *varingiem*, turklāt tā laika rakstītajos vēstures avotos sastopams vēl viens vikingu apzīmējums – *rusi*. Vēsturnieku un valodnieku vidū nav vienprātības par šī vārda izcelsmi, taču zīmīgi, ka dažās somugru valodās, arī mūsdienās zviedri tiek saukti par *routsī* (somu) vai *rootsī* (igauņu).

Vikingu ekspansijas virziens bija vērsts arī uz austrumiem. Vikingu sirojumam tika pakļauta rietumslāvu, baltu un somugru apdzīvotā Baltijas jūras piekraste. Tur tika nodibinātas arī vairākas skandināvu apmetnes. Vēsturnieki uzskata, ka jau 7. gadsimtā vikingu apmetne bija izveidojusies pie Volhovas upes ietekas Ladogas ezerā. 9. gadsimta vidū vikingu laivas sāka braukt arī pa Daugavu, Dņepru, Volgu un Donu. Skandināvus interesēja ne tikai darījumi vai laupīšana baltu, slāvu un somugru zemēs, bet arī iespēja caur viņu zemēm sasniegt Bizantiju, Arābu Kalifātu un Persiju.

Dienviņu zemēm vikingi piegādāja vasku, dzintaru, kažokādas, bet uz ziemeļiem veda dārgus audumus, rotaslietas, ieročus. Bizantiešu un arābu vēstures avoti stāsta, ka par pieprasītu preci Volgas Bulgārijā, Hazārijā, Persijā un Arābu Kalifātā kļuva vikingu sagrābtie slāvu vergi. Tirgos pārdoto vergu skaits bija ļoti liels, jo slāvu vārds vairākās valodās kļuva par sinonīmu verga apzīmējumam¹. Rusu tirdznieciskajās un militārajās apmetnēs ieplūda nauda par austrumu zemēs iztirtotajiem vergiem. Rusu tirgotāji-karavīri apmetās uz nenoteiktu laiku vai ilglaicīgi dzīvi Austrumeiropas centros: Novgorodā, Kijevā, Smoļenskā, Polockā. Iespējams, tie tika sagrābti militārā ceļā vai bija pašu skandināvu nodibināti.

Līdzīgi kā Normandijā, vikingu vairums tālās zemēs bija ieradušies bez sievām, tāpēc par sievām tika ņemtas vietējās slāvu sievietes. Vikingu bērni un mazbērni turpināja sevi

identificēt kā rusus, taču daļēji viņi jau bija pieņēmuši slāvu kultūru. Vairāku paaudžu laikā rusi kļuva par šīs Austrumeiropas zemes iedzīvotājiem un šī zeme ieguva nosaukumu *Rusj* (Русь) – „rusu zeme”. Latviešu valodā to mēdzam saukt par Krievzemi.

Krievzemes valsts izveidošana

Jautājums par Krievzemes valsts izveidi ir viens no pretrunīgākajiem Krievijas, Ukrainas un Baltkrievijas vēstures jautājumiem, par to vēsturnieki diskutējuši un lauzuši šķēpus jau vairākus gadsimtus. Problēmas radījuši daudzi apstākļi: galvenais vēstures avots, kas stāsta par šiem 9. gadsimta notikumiem – mūka Nestora sarakstītais darbs *Pagājušo laiku stāsts*, tapis tikai 12. gadsimtā. Tādējādi tā uzticamības pakāpe ir neliela; vēstures dažādās interpretācijas ietekmējuši Krievijā 19. un 20. gadsimtā valdošie politiskie strāvumi, ideoloģijas un politiskie režīmi. Par galveno strīdus objektu kalpoja un turpina kalpot jautājums cik liela bijusi skandināvu jeb rusu un, cik liela bijusi vietējo iedzīvotāju, galvenokārt slāvu, loma valsts izveidē? Tie pētnieki, kas Krievzemi (vēlāk Krieviju) uzskata par patstāvīgu civilizāciju, pauž atziņu, ka galvenais virzošais spēks valsts attīstībā meklējams slāvu sabiedrībā, bet skandināvu loma bijusi otršķirīga vai tā vispār tiek noliegta. Savukārt vēsturnieki, kas uz Krievzemi raugās kā uz Eiropas civilizācijas daļu, par galveno faktoru tās tapšanā uzskata skandināvus. Šo skandināvu faktora apoloģiju vēstures zinātnē sauc par *normaņu teoriju*². Mūsdienās, līdz ar zinātnes attīstību, abi viedokļi ir tuvinājušies.

Saskaņā ar *Pagājušo laiku stāstu*, 862. gadā slovēņu Novgorodā apmetās vikingu kungs Ruriks ar saviem brāļiem Truvoru un Sineusu un karadraudzi, it kā vietējo iedzīvotāju – čudu (somugru), slovēņu un kriviču aicināti. Aptuveni vienlaikus ar Rurika ierašanos Novgorodā, poļanu pilsētā Kijevā valdīt sāka citi vikingu vadoņi – Askolds un Dīrs.

Pēc Rurika nāves vara Novgorodā nonāca viņa karavadoņa Helges³ jeb Oļega rokās,

² Normaņu teorijas radikālākie pārstāvji pauda viedokli, ka slāvi paši uz valstiskumu nebijuši spējīgi, tāpēc absolūti visi Krievzemes civilizācijas sasniegumi saistāmi ar Skandināvijas ģermāņu ietekmi.

³ Iespējams, ka Helge nemaz nav bijis personas vārds, bet skandināvu karavadoņa tituls.

¹ *Slave* angļiski, *Sklave* vāciski.

Rurika dēlam Ingvaram⁴ jeb Igoram vēl esot mazgadīgam. Helge bija kareivīgs un enerģisks vadonis – 882. gadā viņš ar rusu, somugru un slovēņu karadraudzi devās karagājienā pret poļaniem un Kijevā tobrīd mītošajiem rusiem. Helgem ar viltu izdevās izvilināt Askoldu un Dīru no pilsētas un nodevīgi nogalināt. Pēc tam Kijeva tika ieņemta un kļuva par Helges un Igora rezidenci. Viņu varai tika pakļauti arī slāvu centri Smoļenska un Polocka. Līdz ar to vienās rokās bija koncentrējusies vara, kas aptvēra vairumu austrumslāvu zemju, kā arī atsevišķus somugru un baltu novadus. Eiropas politiskajā kartē bija parādījusies jauna valsts – Krievzeme jeb *Kijevas Krievzeme* – *Kijevskaja Rusj* (Кіевская Русь).

Pirmie Krievzemes kņazi

Par pirmo Krievzemes kņazu tiek uzskatīts Helge-Oļegs. Viņš ar diplomātijas vai militāra spēka palīdzību pakļāva daudzas somugru tautas un lielāko daļu austrumslāvu, izņemot vjatičus. Oļega valdīšanas laikā Kijevas pilsēta nostiprinājās kā Krievzemes politiskais centrs. Tās ģeogrāfiskais stāvoklis ļāva kontrolēt lielāko daļu ceļa „no varjagiem uz grieķiem”, turēt paklausībā apkārtējās austrumslāvu, baltu un somugru zemes, kā arī būt sasniedzamā attālumā gan no Bizantijas un austrumu zemēm, gan Skandināvijas, ar kuru rusi turpināja uzturēt ciešus kontaktus. Oļegu sāka dēvēt par *Kijevas lielkņazu*.

Pēc Oļega nāves Kijevas lielkņaza troni mantoja Rurika dēls Ingvars-Igors. Vēsturnieki viņu raksturo kā tipisku vikingu – cilvēku, kas centās doties tālās ekspedīcijās ar mērķi laupīt un tirgoties, bet maz interesējās par zemes pārvaldi. Ar vikingiem raksturīgām metodēm Igors centās sagrābt tirdzniecības ceļus, kas veda uz Volgas Bulgāriju, Hazāru kaganātu, Arābu Kalifātu, Persiju un Centrālo Āziju. Nestora hronika stāsta, ka 944. gadā Igoru nogalinājuši drevļani pēc tam, kad viņš kopā ar nelielu rusu vienību pretēji iedibinātajām tradīcijām devies atkārtoti ievākt meslus.

Igora nāves brīdī viņa vecākais dēls Svjatoslavs bija mazgadīgs, tāpēc varu Krievzemē ieguva Igora sieva Helga jeb Olga. Viņa bija cēlusies no kādas nedižciltīgas rusu dzimtas, kas bija apmetusies uz dzīvi Pleskavā. Kļuvusi par Kijevas valdnieci, Olga izrēķi-

nājās ar drevļaniem, kā arī sāka reformēt un nostiprināt valsts pārvaldi. Olga atteicās no iepriekšējā laika tradīcijas lielkņazam pašam apceļot savus valdījumus, lai ievāktu nodevas. Tika izveidota kņaza administrācija, kas veica nodevu ievākšanu jaunizveidotajā *pagastu* sistēmā. Pagastu priekšgalā tika iecelti cilvēki, kuru pienākumos bija nodevu savākšanas organizēšana. Olga noteica arī nodevu lielumu jeb *uroku*. Tika nodalīti kņaza personiskie zemes valdījumi no pārējās valsts teritorijas. 957. gadā viņa ieradās vizītē Konstantīnopolē pie slavenā imperatora Konstantīna VII un tika kristīta kristīgā vārdā par *Helēnu*. Olgu kristīja pats Konstantīnopolis patriarhs, bet Konstantīns VII piekrita būt par viņas krusttēvu.

Krievzemes sabiedrība

Krievzemes sabiedrība veidojās no visu etnisko grupu cilvēkiem, kas apdzīvoja teritorijas, kuras bija nonākušas rusu un Kijevas lielkņazu virsvarā un no kurām tika ievāktas nodevas. Iedzīvotāju vairākums bija austrumslāvi, nedaudz mazāk bija somugru, bet nelielu daļu no Krievzemes iedzīvotājiem veidoja arī balti un tjurki. Neraugoties uz etnisko daudzveidību, sociālā ziņā Krievzemes sabiedrība dalījās divās savstarpēji atšķirīgās grupās: rusos un vietējos iedzīvotājos. Rusi bija politiskās, militārās un daudzējādi arī ekonomiskās varas nesēji – no pārvēlētās zemēm atnākuši un uzskundzējušies elite. Rusu saimniecībās dzīvoja un strādāja vergi jeb

⁴ Skandināvu valodās Ingvars nozīmē – jaunākais.

čejadi, kas bija iegūti turpat Krievzemē vai sagūstīti vikingu ekspedīcijās. Domājams, ka pirmo Kijevas kņazu laikā pilsētu kultūrvide visumā bija skandināviska. Pilsētu iedzīvotāji pulcējās savās sapulcēs, kuras slāvi sauca par *večēm*, bet rusi ģermāņu valodā par *tingiem*.

Sākotnēji rusi vietējos slāvus, somugrus u.c. uzskatīja par savu kara laupījumu, potenciāliem vergiem un nodevu maksātājiem. Viņus Krievzemē dēvēja par *smirdiem*. Domājams, ka pret vietējās cilmes sabiedrību rusi izturējās augstprātīgi, jo no smirdu vārda vēlāk slāvu un baltu valodās atvasināts vārds *smirdēt*. 11. gadsimta likumkrājumā „Senkrievu (rusu) tiesa” norādīts, ka smirda dzīvība bija daudz mazāk vērtā nekā rusa dzīvība, hronikas stāsta, ka par dalību karagājienos smirdiem maksāja desmit reizes mazāk nekā rusiem. Smirdi galvenokārt bija zemkopji un lopkopji, kas dzīvoja ārpus pilsētām, kopš Olgas laikiem viņi tika sadalīti nodevu maksāšanas apgabalos – pagastos. Pagasta nodevu lielumu noteica pēc t.s. „dūmu” (ēku vai ģimeņu) skaita.

Pirmo četru Kijevas Krievzemes lielkņazu laikā pilnībā nostiprinājās Rurika pēcnācēju – t.s. *Rurikoviču dinastija*. Ar militāra spēka palīdzību tika apvienota milzīga teritorija, kas pakāpeniski tika integrēta vienotā kultūras un saimnieciskā sistēmā. Tirdzniecība nesa milzīgus ienākumus – 10. gadsimta beigās Austrumeiropā ienāca apmēram 1 miljards sudraba dirheimu (ap 3000 t), no kuriem 2/3 palika Krievzemē, bet 1/3 nonāca Baltijas jūras reģionā. Krievzemes tirdznieciskais uzplaukums notika vienlaikus un bija cieši saistīts arī līdzīgiem procesiem Skandināvijā un ar Bizantijas straujo ekonomiskas augšupeju 9.-11. gadsimtā.

Lielkņazs Vladimirs

Kļuvis par Kijevas lielkņazu 978. gadā, Olgas mazdēls Vladimirs uzsāka kristiešu vajāšanas. Savu varu viņš centās stiprināt ar slāvu pagānisko ticējumu palīdzību. Kijevas centrā tika izveidots slāvu dievu panteons ar Peruna, Horsa, Dažboga, Stariboga, Šimargla un Mokoša tēliem. Par galveno dievu tika pasludināts Peruns, kuram par godu reizēm tika upurēti pat cilvēki. Pats Vladimirs dzīvoja daudzsievēībā ar vairākām likumīgām sievām un neskaitāmām verdzenēm. Vladimira cētni pārvērst pagānismu par Kijevas Krievzemes valsts reliģiju tomēr neturpinājās ilgi, jo

slāvu daudzdievība nespēja apmierināt lielkņaza vēlmes konsolidēt sabiedrību. Rusu, slāvu un somugru dievi bija atšķirīgi, arī savstarpēji radniecīgo slāvu tautību vidū pastāvēja atšķirības kultos. Pagānisms nespēja vienot sabiedrību ne tikai etniski, bet arī sociāli – pat vienā pilsētā līdzās dzīvojošie kņaza pavalstnieki par saviem favorītiem varēja uzskatīt dažādus dievus, piemēram, karavīri pielūdza Perunu, amatnieki – Svarogu, bet tirgotāji – Velesu. Pagānisms sāka apgrūtināt arī Krievzemes starptautiskos kontaktus, jo kristīgās valstis uz pagāniskajām raudzījās ar pārākuma apziņu un nepatiku. Jāņem vērā, ka 10. gadsimta otrajā pusē kristietību pieņēma daudzi Skandināvijas novadi, tā sāka iesakņoties kaimiņu Polijā un Čehijā, kristīgo ticību pieņēma maģāru cilšu vadoņi.

Pagājušo laiku stāsts vēstī, ka Vladimirs sākotnēji iepazinies ar visām lielākajām reliģijām un ticībām: Romas katoļiem, grieķu ortodoksālo baznīcu Bizantijā, Islāmu Volgas Bulgārijā un Jūdaismu bijušajā Hazāru kaganātā. Tikai pēc sarunas ar „grieķu filozofu” Vladimirs devis priekšroku grieķu baznīcai.

Ap 987. gadu pie Vladimira pēc palīdzības griezās Bizantijas imperatori brāji Vasilijš II un Konstantīns VIII, kuri cīnījās pret karavadoni uzurpatoru Vardu Foku. Vladimirs kā kompensāciju par atbalstu pieprasīja atdot imperatoru māsu Annu viņam par sievu. Valdnieki piekrita, taču no savas puses pieprasīja, lai Vladimirs kristās. Krievzemes valdnieks nosūtīja savas vienības uz Mazāziju palīgā imperatoriem, taču nesaņēmis Annu, pats ar karadraudzi devās uz Krimu pret bizantiešu pilsētu Hersonesu. Tur tika panākts izlīgums ar Bizantiju un realizētas agrākās vienošanās. Par godu Bizantijas imperatoram Vasilijam II Vladimirs pieņēma otru kristīgu vārdu – Vasilijš. Domājams, ka saskaņā ar tā laika kristīšanās tradīcijām, imperators kļuva par Vladimira krusttēvu. Atgriezies Kijevā, Vladimirs-Vasilijš pavēlēja iznīcināt pagānisko dievu panteonu un kopā ar atnākušajiem grieķu garīdzniekiem kristīja kijeviešus, tos sadzenot Dņepras upē. Jākristās bija arī visiem pārējiem Krievzemes iedzīvotājiem, tomēr vairākās vietās kristietības piekritēji sastapa pagānu pretestību. Novgorodieši piekrita kristīties tika pēc tam, kad Vladimira karadraudze bija piedraudējusi atteikuma gadījumā pilsētu nodedzināt.

Pareizticīgā baznīca par Krievzemes kristīšanās laiku atzīst 988. gadu. Vēsturnieku vidū

tik lielas vienprātības nav, parasti par Vladimira un Krievzemes kristīšanās laiku tiek pieņemts posms starp 987. un 992. gadu.

Krievzemes kristianizācija

Lielkņazam jaunā ticība bija jāizplatā pa visu Krievzemi. Kristietības izplatīšanā iesaistījās ne tikai grieķu misionāri, bet arī lielkņaza varas pārstāvji. Tikai nedaudzās vietās kristietību izdevās ieviest bez pagānu pretestības. Novgorodu 991. gadā varēja nokristīt tikai pēc Dobriņas vadītās lielkņaza karadraudzes atnākšanas un draudiem, pagāni ilgi un sīvi pretojās Rostovā un Muromā. Hronikās stāstīts par vairāku misionāru nonāvēšanas gadījumiem. Atteikties no senču dieviem nevēlējās Kijevas lielkņaziem neuzticīgā drevļanu cilts. Daudzi Krievzemes iedzīvotāji arī pēc formālās kristīšanās turpināja pielūgt senču dievus. Vēsturnieki uzskata, ka kristīgā ticība visstraujāk izplatījās apgabalos gar ceļu „no varjajiem uz grieķiem”, īpaši Kijevas tuvumā, bet attālāki apvidi vēl palika pagāniski. Pagānismu saglabāja somugri Krievzemes ziemeļos. Tomēr līdzīgi kā citās Eiropas zemēs, kur agrajos viduslaikos sadūrās pagānisms ar kristietību, arī Krievzemē Kristus mācības izplatība un nostiprināšanās ilgtermiņā nebija apturama.

Ļoti nozīmīga loma Krievzemes kristianizācijā bija Donavas Bulgārijai. Šī Bizantijas kaimiņvalsts kristietību bija pieņēmusi vairāk nekā gadsimtu agrāk par Krievzemi un izveidojusi baznīcas slāvu rakstu valodu. Bulgārijā bija izveidojusies bagāta bibliotēka, ko veidoja garīgā literatūra baznīcas slāvu valodā. Baznīcas slāvu valoda bija saprotama ne tikai Bulgārijas slāviem, bet arī citām dienvidu, rietumu un austrumu slāvu tautām, tajā skaitā Krievzemes slāviem. Pēc Bulgārijas paaugstāšanās Krievzemē dievkalpojumi notika senslāvu valodā, tādējādi padarot kristīgās ideoloģijas pamatus saprotamus iedzīvotāju vairākumam. Tā bija milzīga atšķirība no kristīgās Rietumeiropas, kur dievkalpojumi notika tikai nelielai ļaužu grupai saprotamajā latīņu valodā.

13. gadsimta krīze

Krievzeme 12. gadsimtā bija sadalījusies atsevišķās kņazistēs, bet 13. gadsimta 30.-50. gados tā piedzīvoja postošus mongoļu iebrukumus. Tiem sekoja Krievzemes no-

nākšana Zelta Ordas atkarībā. Tā bija varena tjurku-polvociešu valsts uz Eiropas un Āzijas robežas, ko bija izveidojis Čingishana mazdēls hans Batijs. Senkrievu kņaziem bija jāmaksā ordas haniem nodevas un pēc viņu pieprasījuma jāstūvē savi karavīri Zelta Ordas militārajiem pasākumiem. Tikai ar ordas hana apstiprinājumu bija iespējams iegūt Vladimira lielkņaza – kas formāli skaitījās augstākais valdnieks Krievzemē – titulu. Cīņās ar mongoļiem un vēlāk ar Zelta Ordu, kā arī savstarpējās cīņās par lielkņaza troni (kas tobrīd rezidēja Vladimīrā) senkrievu kņazistes bija novājinājušās.

Šajā Krievzemes vājuma brīdī tās vēsturē ieņāca lietuvieši. Jau pirmais Lietuvas valdnieks Mindaugs bija sācis saviem valdījumiem pievienot teritorijas mūsdienu Baltkrievijā, kur baltu izcelsmes iedzīvotājiem līdzās dzīvoja austrumslāvi. Pirmā Lietuvas galvaspilsēta Novogrudoka jeb Naugarda atradās t.s. Melnajā Krievzemē – ārpus lietuviešu blīvi apdzīvotajām teritorijām. Gandrīz visi Lietuvas valdnieki pēc Mindauga turpināja viņa iesāktoto politiku senkrievu zemju sagrābšanā. Tādējādi Lietuva, kas pati ar milzīgu piepūli atvairīja Vācu ordeņa agresiju, izpletās dienvidu un austrumu virzienā.

Cita pēc citas senkrievu kņazistes nonāca Lietuvas valdnieku – lielkunigaišu varā. Izveidojās Lietuvas lielvalsts, ko dēvēja par lielkņazisti jeb lielkunigaitiju. Lai gan valdošo stāvokli valstī ieņēma lietuviešu izcelsmes kunigaiši, jau 14. gadsimta vidū baltu – lietuviešu un žemaišu zemes veidoja vairs tikai nelielu daļu no kopējās Lietuvas lielvalsts teritorijas. Iedzīvotāju vairums lielkunigaitijā bija pareizticīgie senkrievi jeb austrumslāvi. Viņi vēlāk vēsturē kļuvis pazīstami kā baltkrievi un ukraiņi. Tā kā lietuviešiem nebija savas lietvedības un politikā izmantojamas rakstības, lielkunigaiši pārņēma Krievzemes rietumu apgabalos toreiz lietoto slāvu rakstību. Tā kļuva par Lietuvas oficiālo rakstu un lietvedības valodu, arī par Lietuvas lielkunigaitijas hroniku valodu. Tomēr lielkunigaiši un Lietuvas valsts politiskā elite vēl visu 14. gadsimtu saglabāja savu lietuvisko identitāti. To apliecina fakts, ka līdz pat Lietuvas kristīšanai 1386. gadā kunigaiši palika uzticīgi senajiem dieviem un pagāniskajiem rituāliem. Pareizticībā pārgāja tikai tie lietuviešu bajāri, kas Krievzemē bija ieprecējušies un pārcēlušies tur uz dzīvi. Ar laiku viņi arī pārslāvojas. Runājot par etniskās vēstures jau-

tājumiem, tomēr jāatceras, ka viduslaikos tiem nepiešķīra tādu nozīmi kā jaunajos un jaunākajos laikos. Lietuvas lielkunigaitijā radās politiskā nācija, ko veidoja visu tautību cilvēki, kuri toreiz apdzīvoja Lietuvas valsti. Par lietuviešiem vai litviniem sāka uzskatīt visus lielkunigaitijas iedzīvotājus: lietuviešus, žemaišus, baltkrievus, ukraiņus, tjurkus u.c. Vēsturnieki atraduši datus, ka viduslaiku beigās no Maskavas iedzīvotājiem vairāk nekā 20% bijuši lietuvieši. Taču, izpētot šo informāciju pamatīgāk, noskaidrojies, ka tie vairumā bijuši pareizticīgie slāvu iedzīvotāji, kas nākuši no Lietuvas lielkunigaitijas.

Krievijas izveide

Senkrievu kņazistu vidū 14. gadsimtā kā līdzvērtīga citām parādījās Maskavas kņaziste. Pati Maskavas pilsēta salīdzinājumā ar citām senkrievu pilsētām bija dibināta vēl – tikai 12. gadsimtā. Toreiz tā atradās netālu no slāvu un Krievzemes somugru zemju robežas. Maskavas apkārtnē vēl 13. gadsimtā bija sastopamas arī nelielas baltu grupas – galindi, kas senkrievu hronikās dēvēti par goļadiem. Mūsdienų vēsturnieki un valodnieki arī Maskavas vārda izcelsmi saista vai nu ar somugriem, vai baltiem. Tomēr, 13. gadsimtam beidzoties, visas etniskās grupas ap Maskavu jau bija pārsļāvojušās. Maskava strauji izauga un nostiprināja plašu politisko ietekmi kņaza Ivana Kaļitas valdīšanas laikā (1325-1340). Ar tatāru palīdzību viņam izdevās pieveikt savu galveno sāncensi un kaimiņu – enerģisko un agresīvo Tveras lielkņazu. Ar tatāru militāru atbalstu un jaunu teritoriju pirkšanu Kaļita paplašināja Maskavas kņazistes teritoriju. Viens no svarīgākajiem viņa politiskajiem panākumiem bija tas, ka Kaļitam izdevās pārceļt Krievzemes pareizticīgo baznīcas metropolīta rezidenci uz Maskavu. Iespējams, ka Kaļitas valdīšanas laikā šim faktam vēl nebija lielas nozīmes, taču, kā drīz redzēsim, tam bija milzīgs iespaids turpmākajā Maskavas vēsturē. Taču pats svarīgākais – Ivans Kaļita ieguva Vladimiras lielkņaza troni. To izdevās saglabāt arī viņa pēcnācējiem; rezultātā Maskavas un Vladimiras lielkņazistes apvienojās.

Par galveno centru apvienotajā kņazistē kļuva Maskava, līdz ar to izveidojās Maskavas lielkņaziste. Sevišķi aktīva Maskavas valsts kļuva 15. gadsimtā. Ar pieaugošu militāra spēka un viltīgas diplomātijas palīdzību

Maskava sev tuvināja vai iekaroja ar spēku pārējās kņazistes: Suzdaļu, Jaroslavlju, Permu, Rostovu, Tveru, Novgorodas republiku. Krievu vēsturnieki un politiķi šo procesu sauca par krievu zemju „savākšanu”. Rezultātā izveidojās Maskavas lielvalsts. Tatāru ietekme turpretī arvien pavājinājās. Jau 1380. gadā lielkņazam Dmitrijam izdevās sakaut Zelta Ordas karavadoņa Mamaja spēkus Kuļikovas laukos pie Donas upes, pēc šīs uzvaras Dmitrijs ieguva pievārdu „Donskojs”. Nākamajā gadsimtā Zelta Orda saira vairākās hanīstēs, no kurām stabilākās bija Krimas, Kazaņas un Astrahaņas hanu valstis. Tās nonāca spēcīgā turku-osmaņu politiskā ietekmē, tādēļ arī tur nostiprinājās islāms. Tādā veidā tatāru un Maskavas attiecības 15. gadsimtā sāka ietekmēt reliģiskā nesamierināmība. Reliģiskais un konfesionālais faktors Maskavas ārpolitikā kļuva vēl svarīgāks pēc tam, kad turku rokās krita Konstantinopole. Agrāk tā skaitījās visu pareizticīgo zemju reliģiskais centrs, Konstantinopoles patriarhs nozīmēja metropolītu, to skaitā arī Krievzemei. Taču pēc 1453. gada situācija izmainījās radikāli: Krievzemes metropolītu tagad sāka iecelt pats Maskavas lielkņazs. Krievzemes pareizticīgo baznīca kļuva neatkarīga, un tā bija vienīgā vieta Eiropā, kur tās vara dominēja. Slavenā Maskavas lielkņaza Ivana III (1462-1505) valdīšanas laikā Maskavas lielkņazistē, kuru sāka saukt arī par Krieviju (*Russija*) noformējās valsts ideoloģijas pamatprincipi, kas daudzējādi noteica tās politiku līdz pat 20. gadsimta sākumam. Maskavas (Krievijas) valsts pieteica sevi kā visu pareizticīgo zemju aizstāvi, vienlaikus kļūstot arvien neiecietīgāka ne tikai pret citām reliģijām, it sevišķi islāmu, bet arī pret Rietumu kristīgo baznīcu. Ivans III, apprecoties ar pēdējā Bizantijas imperatora Konstantīna Paleologa brāļa meitu Sofiju, iedomājās, ka varētu kļūt par Bizantijas imperatoru varas mantinieku. Viņš ne tikai pieņēma cēzara jeb (krieviski) cara titulu, bet arī pasludināja, ka Maskavas cari tādējādi ir Romas imperatoru varas mantinieki ar visām no tā izrietošajām sekām. Tā radās teiciens: „Maskava – trešā Roma, ceturtās nekad nebūs”. Ivans III izmantoja arī to apstākli, ka viņam (tāpat kā vairumam krievu kņazu viduslaikos) tālos senčos bija varjagu kņazs Ruriks. Kā Rurikovičs viņš uzskatīja, ka Maskavas caram ir likumīga vara pār visām bijušās Krievzemes teritorijām jeb senajām krievu zemēm, arī tām, kas 15. gadsimtā ietilpa Lietuvas un Polijas sastāvā. Pie senajām krievu zemēm

kopš Ivana III laikiem tika pieskaitīta arī Baltija. Krievijā veidojās absolūta valdnieka vara, kuras modelī bija jūtama gan Bizantijas imperatoru, gan austrumniecisko ordas hanu varas elementi.

Caram Ivanam III bija lieliski panākumi ārpolitikā un Krievijas centralizācijā. Viņam izdevās pievienot savai valstij milzīgo Novgorodas republiku un Tveras kņazisti. 1480. gadā maskavieši apturēja hana Ahmeta karagājienu, un šo notikumu dažkārt uzskata par tatāru jūga beigām Krievijā. Vēl vairāk – jau 16. gadsimta pirmajā pusē Krievija uzsāka tatāru un citu nekrievu zemju iekarošanu. Ivana III mazdēla – leģendārā Krievijas cara Ivana IV Bargā (1533-1584) – valdīšanas laikā krievi uzsāka vērienīgus karagājienus uz austrumiem ar mērķi pievienot jaunas zemes. Par ievērojamu militāru spēku Krievijas karagājienuos kļuva kazaki. Tie bija slāvu izcelsmes zemnieki – karavīri, kas bija apmetušies uz dzīvi Krievijas dienvidaustrumu pierobežā, galvenokārt pie Donas upes. Daudzi bija cēlušies no izbēgušiem dzimt-zemniekiem. Bēglis, nokļūstot kazaku apdzīvotajos apgabalos, kļuva nesasniedzams saviem bijušajiem kungiem. Kazaki bieži, noslēdzot līgumu ar cara amatpersonām, pildīja robežapsardzības pienākumus. Viņi bija izveidojuši stingru militarizētu sabiedrību, turklāt lieliski pārzināja tatāru kara mākslu. Daudzko kazaki bija aizguvuši no tatāriem, un, kā uzskata daži vēsturnieki, ir iespējams, ka arī daļa kazaku bija cēlušies no pārkriev-

tiem tjurkiem. Nelielās tjurku tautu valstiņas 16. gadsimtā vairs nespēja pretoties varenajai Krievijai. Tai gadsimta vidū izdevās iekarot Kazaņas hanisti, kas bija Volgas bulgāru un citu Pievolgas tautu valsts, pēc tam – Astrahaņas tatāru hanisti un visbeidzot – Sibīrijas hana valsti. Tā Krievijai austrumos pavērās gandrīz bezgalīgas Sibīrijas āres. Arī Sibīrijas klejotāju, mednieku un zvejnieku ciltis nespēja pretoties krievu kazaku spēkiem, un tās cita pēc citas nonāca Krievijas pavalstniecībā. Tādējādi laikā, kad Spānija un Portugāle veica Amerikas iekarošanu un kolonizāciju, Krievija izpletās austrumu virzienā, sasniedzot kluso okeānu un teritoriāli kļūstot par lielāko pasaules valsti.

* * *

Krievijas slāvi un pārslāvotie somugri, tjurki un citi iedzīvotāji, augot Maskavas jeb Krievijas valsti, pakāpeniski saplūda vienotā krievu tautā. Uz senkrievu valodas bāzes mazpazām veidojās jauna – krievu valoda. Savukārt no tiem senkrievu pēctečiem, kuri dzīvoja bijušās Krievzemes rietumu apgabalos, kas vēlajos viduslaikos atradās Lietuvas un Polijas valstīs, laika gaitā izveidojās ukraiņu un baltkrievu tautas. Visām trim austrumslāvu tautām bija un ir radniecīga etniskā izcelsme, arī valodas ir līdzīgas, taču laikā no 13. līdz 18. gadsimtam – pavisam atšķirīga vēsture. □

Dace Lamberga

LEO SVEMPS

(1897-1975)

Augsti vērtētais gleznotājs un advokāts Leo Svemps 1940. gadā 43 gadu vecumā piedzīvoja krasu emocionālu pavērsienu, taču padomju ideoloģijas prasības tā arī nespēja salauzt viņa spēcīgo personību.

Mākslinieks dzimis 1897. gada 19. jūlijā pārtikušu zemnieku ģimenē Valkas apriņķa Beļavas pagastā. Nākotni būtiski iespaidoja 1905. gada revolūcijas dramatiskie notikumi, jo vecāko brāli Nikolaju, kas mācījās lauksaimniecības skolā, žandarms atveda no Rīgas, un viņš nedrīkstēja atstāt pagastu. Tāpēc vecāki nolēma izglītēt Leo, kurš 1909. gadā iestājās Rīgas Garīgajā seminārā, kur gatavoja pareizticīgos garīdzniekus. Skolas izvēli noteica apstākļi, ka ģimene

piederēja tiem Vidzemes latviešiem, kas 19. gadsimta vidū pārgāja pareizticībā. Baltijas gubernās izglītībā valdīja stingra rusifikācija, un to, ka seminārā bija daudz latviešu un igauņu, jāuzskata par mērķtiecīgu politiku, lai nākamie garīdznieki spētu saprasties ar vietējām draudzēm. Vienlaikus ar teoloģijas priekšmetiem semināristi apguva savu dzimto, krievu, vācu, franču un sengrieķu valodu. Līdz ar to Svemps ieguva vispusīgu humanitāro izglītību, bet runas māksla noderēja gan advokāta praksē, gan vēlāk – pildot sabiedriskos pienākumus.

Kad 1915. gadā Pirmā pasaules kara fronte tuvojās Rīgai, vecāki nolēma dot dēlam jurista izglītību, un 1917. gadā Leo sāka studijas Maskavas Universitātes Juridiskajā fakultātē. Maskavā Svemps beidzot varēja pievērsties īstai mākslai. Viņu sevišķi iespaidoja Sergeja Ščukina galerija, kur franču postimpresionistu un novatorisko Parīzes skolas pārstāvu Andrē Derēna, Anrī Matisa, Pablo Pikaso gleznas nonāca tiešā ceļā no Parīzes. Turklāt izstādes ļāva iepazīt krievu modernās glezniecības novirzienus; īpaši Leo piesaistīja grupas „Kārava kalps” (Ilja Maškova, Pjotrs Končalovskis, Aleksandrs Kuprins) aizrautība ar Polu Sezanu un klusās dabas žanru. 1918. gadā, kad Krievijā plosījās pilsoņu karš, viņš sāka mācīties Valsts Otrajās brīvajās mākslas darbnīcās pie Iljas Maškova.

1919. gadā Svemps atgriezās Latvijā, un, sajūsmināts par Rīgas mākslinieku grupas 1920. gada izstādi, pasita padusē divas gleznas un devās pie skandalozī populārā mākslinieka Romana Sutas, kurš uzreiz saskatīja, ka jaunais kolēģis stāv pāri parastam līmenim. 1921. gadā Svemps oficiāli pievienojās Rīgas grupas biedriem – Sutam, Ģedertam Eliasam, Oto Skulmem, Niklāvam Strunkem, Valdemāram Tonem un Konrādam Ubānam. Vienlaicīgi viņš turpināja studijas Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē, un 1923. gadā, kaut regulāri bija gleznojis tikai kādus piecus gadus, sarīkoja personālizstādi Latvijas Valsts mākslas muzejā. Suta to trāpīgi raksturoja: „Liels nemierīgs temperaments bez disciplīnas. Paļaujas vienīgi uz intuīciju un laimi. Vienīgais, kas pie viņa var valdzināt, ir smagās, melanholiskās zemes krāsas burvīgi patiesais dziļums.”¹ Izstāde deva ne tikai ievēribu, bet arī ienākumus, lai 1924. gadā varētu doties uz Parīzi. Priekšstats par moderno franču mākslu bija gūts studiju lai-

¹ Suta, R. Leo Svempa izstāde. *Ritums*, Nr. 7, 1923, 554. lpp.

Leo Svemps. *Klusā daba ar maīzi un pulksteni*. Eļļa uz audekla. 81×60 cm. 1921. LNMM

kā Maskavā, taču Parīzē, kā Svemps pats atzina, esot skrējis kā traks pa muzejiem un galerijām, gribējis pat palikt šajā patiesajā mākslas centrā. 1924. gadā Leo apprecējās ar stiklu tirgotāja meitu Mildu Baumanī, 1925. gadā pabeidza universitāti, vienlaikus strādājot Rīgas apgabaltiesā, bet no 1926. gada darbojās kā zvērināts advokāts. Mākslinieks allaž lepni uzsvēra, ka viņam ir savs mecenāts – viņš pats kā advokāts.

20. gadsimta 30. gados Svemps apliecināja sevi kā vienu no spēcīgākajiem latviešu gleznotājiem, no 1927. gada līdz 1939. gadam piedalījās visās skatēs ārvalstīs no Stokholmas līdz Parīzei un Londonai. Latvijas izstāžu komisārs ārzemēs vienmēr bija Vilhelms Purvītis, taču 1934. gadā Maskavā Jaunās Rietumu mākslas muzejā šo pienākumu uzticēja Svempam. 1935. gadā viņa glezniecība guva triumfālu ievēribu Pasaules izstādes ietvaros notiekošajā Starptautiskajā modernās mākslas skatē Briselē blakus slavenībām kā Andrē Derēns, Rauls Difi, Džeimss Ensors, Anrī Matiss, Izidors Opsomers, Konstantīns Permeke, Pablo Pikaso, Moriss de Vlaminks un citi. No 14 valstu 400 mākslinieku 800 darbiem Beļģijas Karaliskais mākslas muzejs nopirka četras gleznas, un viena no tām bija Svempa klusā daba „Puķes” (1931). Milzīgā atzinība autoram vienlaikus bija liels pagodinājums visai latviešu kultūrai.

Rīgā Vidzemes zemnieka dēls Leo Svemps nobrieda par izglītotu un izsmalcinātu personību. No mūka celei līdzīgās Vecrīgas istabas mākslinieks pārcēlās uz dzīvokli ar darbnīcu centrā Tērbatas ielā, kur varēja īstenot nevaldāmo kaislību uz senām un skaistām lietām – tepīkiem, smagnējo Dancigas baroka skapi, ampīra un bīdermeijera mēbelēm, kristāla lustru, angļu, ķīniešu un holandiešu porcelānu, sudraba un bronzas traukiem. 1938. gadā Svemps kļuva par Rīgas grupas priekšsēdētāju, taču 1940. gadā padomju vara visus grupējumus likvidēja. Tomēr viņam, Jānim Liepiņam, Eliasam, Ugam Skulmem un Ubānam saglabājās kādreizējā kopības sajūta, kas Latvijas PSR Mākslinieku savienībā neiedomājami skauda, un daži pat pārmeta, ka vēl „eksistē t.s. Rīgas grupa, kas bāzējas Mākslas akadēmijā un ir atrauta no dzīves”.

* * *

Apjaušot akadēmiskās skolas trūkumu, Svemps pievērsās klusās dabas žanram, kurā mazāk svarīgs zīmējums, bet iespējas izvēr-

sties kolorista talantam. 20. gadu sākumā ar kvēlu dedzību un savdabīgi robustu izteiksmību viņš gleznoja audeklu pēc audekla klusinātos zemes toņos. Uzstādījumos dominēja puritāniskā dzīvokļa vide – rupjmaizes klaips, ūdenskliņģeris, āboli, gumijkoks, avīze, pudele. Taču pēc 1924. gada ceļojuma uz Parīzi palete kļuva gaišāka, ienāca dzeltenie un sarkanie akcenti. 1924. gadā astoņpadsmitgadīgais Anšlavs Eglītis ne bez tēva rakstnieka Viktora Eglīša iespaida, dienasgrāmatā ierakstījis, ka Svempam „forma ārkārtīgi neprecīza. Ja viņš vairāk izstrādātu savus darbus, tad viņš būtu daudz sliktāks, jo zaudētu savu īpatnību – švunku, kas glābj viņa vājo tehniku. Talants jau nu viņš ir – tas nenoliedzams, bet kur viņš aizies, šitā smērēdamies?”² Tomēr „smērēšanās” modernās franču glezniecības ietekmē turpinājās ar pārliecinošu dedzību, rokraksts kļuva atbrīvotāks, dinamiskāks, ar spēcīgiem krāsu kontrastiem. Reizē ar materiālo apstākļu uzlabošanu mainījās uzstādījumu kārtojums ar porcelāna un kristāla traukiem, dienvīdu augļiem, ananasiem, arbūziem, vīnogām.

30. gadu sākumā Svemps atrada sev tuvo *alla prima* izteiksmes veidu, gleznojot kompozīciju vienā paņēmiņā, panākot pirmmeta svaigumu, kolorīta un triepiena plastiku saskaņu. Pat ēnās ielūda krāsainība, bet otas triepiens kļuva viegls, plāns, gandrīz caurspīdīgs. Pēc otrā ceļojuma uz Parīzi Svemps saprata, ka māksla virzās uz krāsainību, jo impresionismam un fovismam jau savas pēdas vajadzēja atstāt. Reiz viņš iedomājās uzgleznot raibu franču buketi, kas aizsāka aizrautību ar puķēm. Margrietas, cīnijas, kliņģerītes, zvaniņi pārvērtās tādā kā sapnī, kā brīnumā, kaut gan nebija viegli uzgleznot gaisīgu puķu mākonī, kas skatītāju savīļnotu, satrauktu. Pušķu raibumam gleznotājs mīlēja pretstatīt kādu lielāku krāsainu laukumu, bieži zilu apaļu šķīvi, jo klusās dabas kompozīcijai uzbūvei jābūt tikpat labai kā figurālā darbā, jāatklāj autora pasaules uzskats un dzīves filozofija. Svemps kāpināja nervozo triepienu, strādāja ar šķidru krāsu, kam piejaukta laka ar terpentīnu, radot caurspīdīgu, akvareļa pludinājuma efektu. Slavens kļuvis meistara triepiens: „Ja gribi pārbaudīt gleznotāju, dod viņam uzgleznot rozes. Un cauri ir!” Lai atklātu krāšņo ziedu burvību un neradītu saldenu kiču, puķu karalienes atainojums uz audekla prasa no gleznotāja patiesu talantu. Padomju laikā,

² Anšlava Eglīša dienasgrāmatas: 1919–1944. Rīga: Zinātne, 2004, 132. lpp.

kad klusā daba un ainava tika uzskatīti par otršķirīgiem žanriem, jo neveicināja padomju ideoloģijas centienu īstenošanu, Svemps bieži gleznoja rozes, nesatricināmi turpinot iesākto ceļu.

20. gados ainavas tapa reti, jo studijas un advokāta darbs prasīja pārāk daudz laika, lai dotos plenērā. Dažreiz viņš apciemoja Ubānu Koknesē, kurš Pērses krastā uzcēla māju. Uga Skulme vēroja, ka Svemps mēģina sajust krāsas pēc iespējas izmantot visā gleznā, lai būtu lielāka kopsaskaņa; ja bija atrasta krāsa debesīm, to pašu sajaukumu ar piedevām, izmantoja arī citur. Sulīgais, krāsainības piesātinātais rokraksts 30. gadu beigās sasniedza radošo kulmināciju, un radās vesels pulks gleznotāju, kas cītīgi imitēja Svempu. Ar savu vitāli drosmīgo rokrakstu mākslinieks bija ieguvis skatītāju ievēribu, un nav brīnums, ka sevišķi augstu viņu vērtēja jaunākās paaudzes kolēģi.

Svemps atzina, ka, gleznojot viņam, vienmēr vajadzīga daba, bet tas nenozīmēja, ka viņš to kopēja. Daba savilņoja, pamundrināja gleznot, taču, viņaprāt, redzēt bija viena lieta, bet dabūt redzēto uz audekla jau bija grūtāk. Padomju varas sākuma gados Svemps arvien vairāk pievērsās ainavai, cenšoties mainīt rokrakstu socreālisma ideoloģisko prasību garā. Meistara domāšanā nekas nebija mainījies, bet dzīve piespieda sevi lauzt. Kad 1952. gadā viņu atbrīvoja no Mākslas akadēmijas, tieši daba sniedza atbalstu. Svemps dzīvoja vientulībā un nodevās glezniecībai, brauca ar autobusu uz klušo Purvciemu, kur tolaik bija tikai smilšaina zeme un skumīgi bērziņi grāvmalās. 1955. gadā mākslinieku māca smagas šaubas: „Šodien nezinu, vai uzvarēšu rītdienu, bet labi zinu, ka mani uzvarēt nebūs tik viegli.” Un viņš atzina, ka māksliniekam visos apstākļos aktīvi jācinās, kaut arī pašam būtu no tā jācieš. Strādājot par advokātu, meistars gleznoja tikai svētdienās un vasaras atvaļinājumā, bet tagad, darot to daudz vairāk, bildes dažkārt palika it kā vienā līmenī. „Dažreiz izdevās jau ar pirmajiem vilcieniem, citreiz bija jāmokās ilgi, līdz intuīcija uzveda uz pareizā ceļa un, daudz ko atmetot un pārveidojot dabu, tika pabeigts kādā pusstundā. Tā tas bija toreiz Siguldā, kad nelielu ainavu gleznoju sešas stundas no vietas. Vairākas reizes nokasīju, pārveidoju kompozīciju, līdz beidzot tomēr kaut kas iznāca.” Svempa personības spēcīgais temperaments un robustais spēks īpaši izpaudās klusajās dabās un aina-

vās. Kaut arī dažkārt uz audekla atainots cilvēka tēls, tomēr par portretistu viņu nevar uzskatīt – šīs kompozīcijas drīzāk ir būvētas līdzīgi klusajām dabām, balstoties uz krāsu un formu attiecībām.

* * *

Svempa sabiedriskās jomas panākumos svarīga loma bija Garīgā semināra mācībās un vēlāk advokāta praksē izkoptajai runas kultūrai, loģiskajai domāšanai, līdz ar to prasmei nezaudēt savaldību un nosvērti izteikties. Viņš nebija augstprātīgs, bet labs diplomāts un attiecībās ar cilvēkiem ievēroja distanci. Vizuāli izcēlās aristokrātiskais izskats, elegantā gērbšanās maniere, tikai retais mēdza nesāt getras un svītrainas bikses. Advokāta pieredze noderēja, lai daudz ko spētu panākt nemitīgajā un sarežģītajā ciņā ar padomju ideoloģijas un ierēdņu prasībām. Gandrīz visi Rīgas grupas mākslinieki ilgāku vai īsāku laiku bija saistīti ar Latvijas Mākslas akadēmiju, kur rektora Purviša aicinātie Eliass, Tone un Ubāns strādāja no 1925. gada. 1940. gadā padomju vara par rektoru iecēla Oto Skulmi, kurš nekavējās uzaicināt citus biedrus – Jāni Cielavu, Liepiņu, Emilu Melderi, Ugu Skulmi, Svempu un Sigismundu Vidbergu, taču 1941. gadā vācu okupācijas laikā jaunuzņemtie pedagogi tika atļauti. 1944. gadā Svemps atsāka darbu Mākslas akadēmijā, bet 1945. gadā liktenīgi satika savu mūžu – 23 gadus jaunāko, topošo gleznotāju Ēriku Romani. 30 gadu ilgās mīlestības likločus viņa iemūžinājusi memoriālais darbs *Mēs divi*,³ atklājot kopīgos laimes mirkļus, kā arī mākslinieka pārdomas, šaubas un radošās atziņas. Kaut arī Ērikā Svemps atrada mīlošu sievieti, izprotošu un uzticamu domubiedri, tomēr no sievas nešķīrās. Tās, iespējams, bija gan egoistiskas bailes zaudēt profesora vietu akadēmijā un izjust sabiedrības nosodošo viedokli, gan nevēlēšanās mainīt ierasto dzīves ritmu. Artistiskā un jaunības gados nepraktiskā Ērika Romane, gleznošanas pasniedzēja Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolā, pašai aizlīdzīgi atbalstīja Svempa jaunradi, brīvdienās atvēlēja gleznošanai savu māju Mežaparkā, uzņēma ciemos meistara draugus Liepiņu, Ubānu, Džemmu Skulmi, Ojāru Abolu, Induli Zariņu, brauca līdz studijās uz Siguldā komandējumos uz Maskavu. Svemps jutās atraisīts, brīvs un laimīgs, mūža beigās atzīstot, ka Ērika

³ Romane, Ē. *Mēs divi*. Rīga: Atēna, 2002. Māksliniece piedzīvoja grāmatas signāleksemplāra iznākšanu un 2002. gada 1. decembrī aizgāja mūžībā.

viņa dzīvē varbūt ir bijis viens no lielākajiem brīnumiem.

1940. gadā Svemps iestājās jaundibinātajā Mākslinieku savienībā, un 1946. gadā, kaut arī bija bezpartejiskais, tika ievēlēts par organizācijas komitejas priekšsēdētāju. Līdz ar to dažos dzīves posmos nācās vadīt gan akadēmiju, gan visus Latvijas māksliniekus. Sarežģītajos apstākļos, kad padomju ideoloģijas nemītais psiholoģiskais slogs uzspieda sociālistiskā reālisma dogmas, meistars centās saglabāt neitralitāti un pašcieņu. Svempam kā advokātam piemita ne tikai lielas darbaspējas, precizitāte un prasme orientēties smagās situācijās. Ja viņš kā profesionāls jurists bija pārliecināts par taisnību, tad prata to aizstāvēt ar pamatotiem argumentiem, valdonīgu skatienu vai ārēju neitralitāti: „Es kopā ar saviem bijušās grupas biedriem un citiem labiem māksliniekiem varēšu noteikt virzību. [...] mēs radīsim monolītu un augstvērtīgu latviešu mākslu!”⁴ 1949. gadā tikai Ērikai meistars atklāja sāpi: „Mums jāpārdzīvo grūti dzīves brīži. Nav vairs vietas mūsu iegribām, kuras dod skaistā civilizācija, bet, ja atmirdz acīs asaras, tad lai tās nav nespēks. Mums daudz, daudz darba, kam esam lemti, un tas lai ir mūsu prieks. Jāstrādā priekš tautas, kura vēl palikuse.”⁵

Mākslinieku savienības partijas pirmorganizācijas sapulcē 1952. gadā izskanēja pārmetums – vai tādi pasniedzēji, kas piecos sešos gados nevar pārkārtoties, var audzināt studentus reālistiskā garā? Ja Svemps nevar uzgleznot reālistisku ainavu, tad ko viņš iemācīs studentiem? Mākslas akadēmijas Gleznošanas katedras vadītājam pieprasīja uzgleznot figurālu darbu, un profesors sāka strādāt pie kompozīcijas ar divām meitenēm, bet galarezultātā no komisijas tika saņemta iznīcinoša kritika. Pēc atbrīvošanas no darba 1952. gadā mākslinieks nodevās tikai gleznošanai, un vientulīgajā Purvciema posmā jutās brīvs savā sirdī.

1961. gadā kultūras ministrs Voldemārs Kalpiņš, kas gadu vēlāk tika apsūdzēts nacionālkomunismā un no amata atstādināts, spēja Svempu iecelt par Latvijas PSR Valsts mākslas akadēmijas rektoru. No Maskavas ienāca „mode” rīkot izstāžu apspriešanas, kur akadēmijas pedagogiem bija jāklausa

pārmetumi, ka viņi „jauniešus māca slikti, ne padomju garā”, bet daudziem māksliniekiem – par formālismu. 1948. gada Latvijas padomju mākslinieku jaunrades konferencē izskanēja jautājums: „Kur ir padomju cilvēks?”, un Svempam pārmeta, ka viņš kā gardēdis tiksmīnās par krāsu, kas traucē pievērsties aktuāliem uzdevumiem. Taču gleznotājs, kurš „sirga ar formālisma atliekām”, veiksmīgi izvairījās no tematiskajiem pasūtījuma darbiem. 1961. gadā kārtējam partijas kongresam veltītajā izstādē, kur kolēģi izstādīja figurālas kompozīcijas ar strādniekiem un zemniekiem, kā arī sociālistiskā darba varoņu portretus, Svemps kā allaž palika uzticīgs ainavām un klusajām dabām.

Augstu rektoru vērtēja gleznotājs Boriss Bērziņš: „Tā bija cīņa par Latvijas akadēmiju. Tikko bija kāda brīva vieta, viņš uzreiz to aizbāza ar kādu vietējo, pie tam labu mākslinieku. Tāpat arī akadēmiju divreiz gribēja slēgt ciet. Likvidēt vispār. Jo politika bija tāda, ka visi gudrie un visi labākie ir Maskavā un Pēterburgā. Tie talantīgākie – viņiem dod visas priekšrocības un lielāku mācību naudu –, lai viņi brauc uz Maskavu. Tur viņi cels riktīgi zīmēšanu un atbrauks uz savu republiku ar pareizām smadzenēm. Ja rektors nebūtu Svemps, akadēmijas nebūtu. Bet Svemps bija nāvīgi gudrs. Svemps izmantoja savu diplomātiju, lai glābtu situāciju.”⁶ Kad Maskavas komisijas neatzina akadēmijas programmu par piemērotu sociālistiskā reālisma prasībām, Svemps drosmīgi to aizstāvēja pret atbraucējiem un vietējiem ierēdņiem. Meistars uzskatīja, ka nacionālās formas bagātināšanai nepieciešama tautu savstarpēja ietekme, taču pamatā jāpaliek tautiskumam un vietējai specifikai.

Pēc smagas un ilgstošas slimības Leo Svemps mira 1975. gada 7. martā Rīgā, apbedīts Raiņa kapos.

Mākslas zinātniece Dace Lamberga ir Latvijas Nacionālā mākslas muzeja izstāžu kuratore.

Skat. arī viņas rakstu „Rīgas mākslinieku grupa – 100”: *JG307*, 2021 ziema

⁴ Turpat. 61. lpp.

⁵ Leo Svempa vēstules Ērikai Romanei. *Karogs*, Nr. 7, 1987, 157. lpp.

⁶ Laimas Slavas saruna ar Borisu Bērziņu. 20. gs. 90. gadi. Manuskripts. Privātarhīvs.

Leo Svemps. *Sēdoša meitene. Eļļa uz audekla*. 101×91,5 cm. 1937. LNMM Foto: Normunds Brasliņš

ĪSO ŽANRU MEISTARA RENESANSE

Ieraugot iepriekšējo gadsimtu literātu grāmatas, prāts neglābjami tveras pie priekšstatiem un atmiņu drumslām. Par Edvardu Treimani-Zvārguli (1866-1950) manā prātā signalizē Ērika Ķīģeļa komponētā *Zilīte* un Jāņa Lūsēna *Taisnība*, *Zvārguļa Zobgala kalendārs* un kuplejas, *Leukādijas* un sadarbība ar Teodoru Zeifertu un Augustu Saulieti. Saprotu, ka tās ir druskas, tāpēc Rakstniecības un mūzikas muzejā pārskatu Treimaņa-Zvārguļa fondu: šo to atsvaidzinu atmiņā, šo to uzzinu no jauna. Plaša personiskā bibliotēka: sava laika latviešu un ārzemju literatūra, pārsvarā dzeja, dramaturģija un paša Treimaņa tulkojumi, vēstures un valodas grāmatas, antoloģijas un almanahi, tautasdziesmas, periodika, kalendāri (diemžēl liela daļa bibliotēkas izpostīta Otrā pasaules kara laikā, kad ģimene neilgi bija pametusi dzīvesvietu). Fotografijas vai negatīvi vēsta par aktīvu aktiera un režisora darbību, neskaitāmiem viesiem, ekskursantiem un pasākumiem Edvar-

da Treimaņa un Eduarda Veidenbauma brāļa Kārļa celtajā „Villa Leukadia”, kas, mūsdienīgi izsakoties, bija rakstnieku nams un radošā patvēruma vieta, bet pašlaik ir iekļauta valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Samērā plaša sarakste. Dziesmu ar Treimaņa tekstiem notis un ieraksti. Rokraksti: dzejoļi, lugu tulkojumi, epitāfi, dienasgrāmata u.c. raksti. Jā, nu esmu gatava lasīt abas nesen izdotās Edvarda Treimaņa-Zvārguļa grāmatas, kuru māksliniecisko ietēru veidojis Mārtiņš Zutis.

Edwards Treimanis-Zvārgulis. *150 epitafu jeb kapuzrakstu. Piemīņas panti latviešu rakstniekiem, māksliniekiem un kultūras darbiniekiem*. Rīga: LU LMFI, 2016., 182 lpp.

Vārds „epitafs”, tagad vārdnīcās atzīts par novecojušu, raksturo sarakstīšanas laikmetu. Mūsdienās lietojam terminu „epitāfija” – ‘uzraksts (parasti dzejā) uz kapakmens vai pieminekļa, arī piemiņas dzejolis nomirušajam’ (no grieķu valodas *επιτάφιος* ‘virskapa’). Jāpiemin, ka Latvijā lielākā kapa uzrakstu kolekcija – vairāk nekā 20 000 epitāfiju – ir Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta (LU LFMI) Latviešu folkloras krātuvē. Starp krājuma epitāfijām ir arī liriskas rindas no zināmiem latviešu dzejnieku dzejoļiem, tomēr speciāli epitāfijas rakstījuši tikai nedaudzi un nelielā apjomā: var atrast pa epitāfijai Ausekļa, Valda, Raiņa, Plūdoņa, Ādamsona, Elksnes, Brūvera un dažu citu dzejā. Pavisam maz ir parodisku, ironisku, satīrisku epitāfiju – tādas visbiežāk paredzētas vēl neesošam kapam un izsmej epitāfijas varoni.

Edwards Treimanis-Zvārgulis savu epitāfiju varoņus pazīst – zina viņu darbus, devumu sabiedrībai, spēj interpretēt padarītā kultūrālo un sabiedrisko nozīmību cauri laikiem. Būdams nerimtīgs taisnības cīnītājs (kā mēs katrs – savu zināšanu, uzskatu un pārliecības ierobežoti), pauž arī nesaudzīgu vērtējumu. Epitāfija ir īsžanrs, kur nav vietas plašam tēlojumam, iepazīstināšanai ar cilvēku, kuram dzejolis veltīts, tāpēc autors epitāfiju varoņus it kā sašķiro, saliek pa kastītēm, piekarinot birku (reizēm kopā ar skanīgu epite-

tu, ko te neminu): tautas draugs, latvju patriots, jaunlatvietis, tautībnieku krīvs, tautiskās atmodas dēls, tautietis, viens no izcilākiem vāciešiem, vācu dēls, dainu tēvs, dziesminieks, dzejnieks (-ce), rakstniecības tēvs, rakstnieks (-ce), latgaliešu rakstnieks, latvju novelists, latvju dramatiķe, esejists, kritiķis, grāmatapgādnieks, rakstu izdevēja, žurnālists, publicists, zinātnieks, skolotājs, marksists, karavīrs, kara stratēģis, pulkvedis, mācītājs, dievturības dibinātājs, aktieris, gleznotājs, prātnieks, ģenijs (arī ironiski), kļaiņotājs, savādnieks, bohēmiētijs, ekstrēmists. Šis apzīmējums var būt poētisks – „stalts ozols” (Juris Alunāns), „kā čakla bite” (Ansis Lerhs-Puškaitis, Teodors Zeiferts), „kā meteors” (Eduards Veidenbaums), „pērļu zvejnieks” (Jānis Poruks), „dzejas lakstīgala” (Kārlis Skalbe), kā arī negatīvs: „rūķis, kas bez vajadzības sēj” (Ernests Dinsbergs), „brīvā vārda apracējs” (Kārlis Ulmanis). Daļai apdzējoto šāds nodarbošanās, uzskatu vai citas kastītes apzīmējums nav piešķirts (Garlībam Merķelim, Jānim Cimzem, Krišjānim Valdemāram, Baumaņu Kārlim u.c.). Starp epītāfiju varoņiem ir salīdzinoši maz sieviešu: Marija Pēkšēna, Anna Brigadere, Aspazija, Klāra Kalniņa, Tizmaliete, Ivande Kaija, Anna Rūmane-Ķeniņa, Emīlija Prūsa, Zemgaliešu Biruta, Emīlija Benjamiņa, Berta Pīpiņa, Angelika Gailīte, Elza Stērste, Biruta Skujeniece, Hilda Vīka, Zenta Mauriņa, Elīna Zālīte, Astra Skujiņa, Veronika Strēlerte.

Epītāfijās atklājas ne vien plaša kultūrainā, īpaši 20. gadsimta pirmajā pusē, bet arī daudz savādu, nezināmu, pretrunīgu notikumu, epizožu, kam autors bijis aculiecinieks. Kāds, tas atklājas viņam pašam veltītajā epītāfijā: „Traukdamies pēc nezin kādas brīves, / Bēga viņš no reālajās dzīves – / Tītīgs, spītīgs, protestīgs un dzēlīgs. / – Lai šim grēciniekam Dievs nu žēlīgs!”

Būtiska epītāfiju iezīme neapšaubāmi ir vērtējums caur laika prizmu, piemēram, epītāfija Vecajam Stenderam: „Par mūsu rakstniecības tēvu saukt var Tevi: / Tu pirmais latvju tautai gara maizi devi, / Kas gan vairs labi baudāma nav šolaik, / Bet brīnišķīgi garšīga bij tolaik.” Ernesta Dinsberga „ilgo gadu sēju” autors vērtē kā nenozīmīgu. Protams, kā gan bez laika dimensijas žanrā, kur viena no informācijas vienībām neiztrūkstoši ir personas dzīves gadi, tomēr autors laika

kategoriju skata plašāk, vērtē, kurš ir guvis nemirstīgu (Rūdolfis Blaumanis) un nevīstosū piemiņu (Jānis Balodis), kura devumu, pat nespējot patiesi novērtēt, tauta baudīs ilgi (Teodors Zeiferts), u. tml. Šajā ziņā interesanta būtu norāde uz katras epītāfijas tapšanas gadu.

Kādas personas darbības vērtējums reizumis ir arī sava laika sabiedrības izpratnes līmeņa konstatācija. Epītāfijā Kasparam Biezbārdim tiek uzdots jautājums, kāpēc jaunlatvietis bijis „vajāts, nesaprasts un smagi cietis”, un rodama atbilde: „Par daudz Tu savam laikam biji priekšā aizsteidzies.” Lapas Mārtiņam veltītajā epītāfijā pārliecināti pausts: „Ak, tikai tādām slavas mirdzums ilgi nenoriet, / Kas sava laika prasībām tājtālu priekšā iet.” Autors vērtē, norāda, ka nemirstība ir skopa (Andrejam Kurcijam), bet paļaujas arī uz laika sietu: „Laiks dos savu īsto spriedumu” (Augustam Baltpurviņam). Treimanis-Zvārgulis novērtē arī pašu sabiedrību, tās nevērību, neizdarību, skaudību: „[...] cik tautai labuma no visa tā, / Kur Tavas četras lugas nenāk klajā, bet guļ rokrakstā?” (Marijai Pēkšēnai); „Sīki gari lielus garus skauž” (Kārlim Balodim). Laika aspekts pavid arī autora prognozēs, piemēram, no Baumaņu Kārļa himnas teksta palikšot pāri tikai pirmā rindiņa.

Dažkārt autora redzējumu pauž piebildes par epītāfijas varoņa iespējamo veiksmīgo ceļu: Jurim Neikenam viņš norāda „ja Tu būtu bijis mazāk didaktisks”; Ādolfs Alunāns nederot rakstnieka lomai; Rieteklis dzejā stāvējis „uz vienas vietas”; Elīnai Zālītei nevajadzējis rakstīt lugas, Ādolfam Ersam – spriest par lugu izrādēm; Vensku Edvarts neprātis „pielāgoties dzīvei praktiskai”; Antonam Benjamiņam vajadzējis upurēt „savu zeltu / Brīvam, taisnam vārdam”; Sudrabu Edžus „nokaltis” savai tautai, kad to „klēpī ņēma – Padomija”. Reizēm izcelts kāds viens rakstnieka darbs vai personas darbības joma, nokritizēts cits, piemēram, Sudrabkalna „Spārnotā Armāda” un darbs „Jaunākajās Ziņās”, vai norādīts, ka citā kontinentā darbība būtu veiksmīgāka (Ačukam). Šis uzskats noslīpētas atziņas asumu ieguvis epītāfijā Pāvilam Gruznam: „Ka nesasniedzi ģeniālu pilnību, / Tur Tava daudzpusība bij par iemeslu – / Tu vienā laikā vairāk mākslas zaķu ķēri.” Epītāfijās kritizēta valsts apbalvojumu piešķiršana (Aleksim Mierlaukam u.c.) un dažādu amatu

ieņemšana, īpaši pēc 1935. gada, piemēram, Arvedam Švābem autors retoriski jautā: „Bet kā gan spēji būt par valdes locekli Tu Preses biedrībā / Tai laikmetā, kur patiesībā preses nemaz nebija Latvijā?”

Lai gan epitāfiju poētiskā vērtība paliek kultūrvēsturiskās nozīmības fonā, ik pa laikam uzmirdz spilgti metaforiski tēli, salīdzinājumi, paralēles: „Sakņo Tu viņā [Latvijā] uz mūžību!” (Krišjānim Valdemāram), „latvju kultūrdruvas” (Augustam Bīlenšteinam), „dzejas kokle” (Andrejam Pumpuram). Personu raksturošanai autors izvēlas pretstatus (parādnieks-bagātņieks – Māteru Jurim), aliterāciju – „Tu prati lielīt Kārli Lielo / Tik lieliski, ka citus lielītājus apēņoji” (Alfredam Bērziņam) u.c. stilistiskos paņēmienus.

Poētisko ainu dažkārt kuplina epitāfijas varoņu vārdu vai uzvārdu aspēlēšana: „Tu – kaija ar aizlauztiem spārniem” (Ivandeī Kaijai); „Tavs gars kā zvaigznīte” (Jēkabam Zvaigznītem); „Jums, brāļiem Kaudzītēm, / uz audžu audzītēm” (brāļiem Kaudzītēm); „Ar savu dzeju kā auseklis zaigs” (Auseklim); „Tavs vārds arī skanēs – kā dzirnavstrauts” (Kārlim Milēnbaham); Zeltmata vārds sasaistīts

ar izskatu, Bertas Pīpiņas uzvārds sabalsots ar vārdiem „elastīga stīpiņa”, Pāvila Roziša darbos rodams pa rozītei, Jūlija Lāča darbībā uzrādīts „lāča pakalpojums”. Veltījums savdabīgajam dzejniekam Jānim Steikam tapis viņa paša stilā.

Atsevišķas epitāfijas nobriedinātas kā spožas, ietilpīgas liriskas pārles, piemēram, Oskaram Kalpakam: „Aiz zvaigznēm, vēl dzimteni mīlot, / Ik rītus, ik vakarus Tu / Pie pieres sev roku cel, lūdzot: / Dievs, svētī Latviju!”

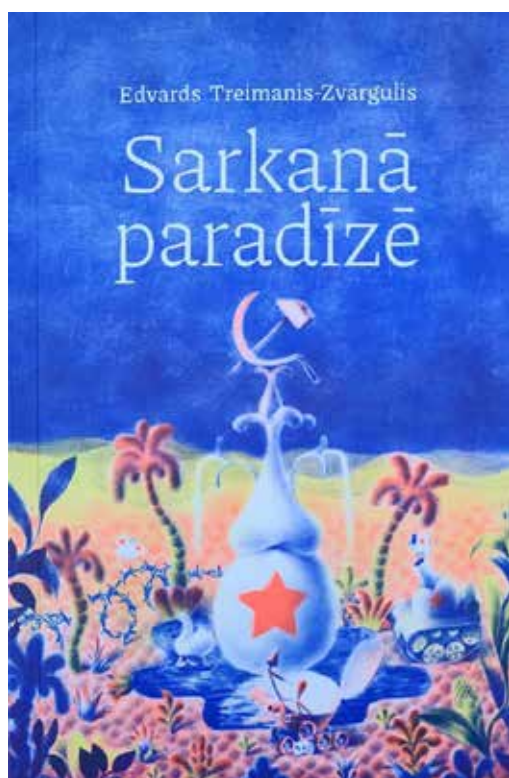
Dažās epitāfijās vērtējumu pārspēj negaidīti uzšķīlies humors, piemēram: „Viss bija liels, ko vien Tu komponēji, – / Un arī Tava baltā kaklasaite liela bija” (Jāzepam Vitolam); „Tu, traukdams pēc visa senciska, / Daudz lirisku dzirksteļu šķīdēd: / Pa Potrimpa zemi joņoja / Tavs pegazs kā leišu briedis” (Atim Ķeniņam). Atskaņām ironiskā nozīmē kalpo deminutīvi: Zariņš-svariņš, Brastiņš-kraistiņš u. c.

Koncentrēto, vienlaikus izsmelošo ievadu (autori – sakārtotāji Eva Eglāja-Kristsons, Signe Raudive, Kārlis Vērdiņš) lasītājs noteikti nedrīkst apiet, ja grib izprast grāmatas mākslinieciskās, kultūras un valodiskās īpatnības. Tikpat nozīmīgi ir sakārtotāju komentāri pie katras epitāfijas (gribas uzsvērt – pie katras, jo tajā pašā lappusē publicēto komentāru ir grūti neizlasīt), kas kopā ar nelielo četrindi vai sešrindi veido plašu portretu galeriju (epitāfijas sakārtotas personu dzimšanas secībā). Un svarīgs, vairāk gan ērtības un grāmatas ikdienas lietošanas nozīmē, ir personu (epitāfiju varoņu u. c. grāmatā minēto personu) alfabētiskais rādītājs grāmatas beigās. Šaržā iemūžinātie (diemžēl nedaudzu) varoņu portretējumi žanriski lieliski sasauca ar epitāfiju humoristisko un satīrisko iedabu.

Svarīgi, ka sadarbībā ar Edvarda Treimaņa-Zvārguļa dzimtu plašā kultūrvēstures portretu galerija pieejama jebkuram lasītājam.

Edvards Treimanis-Zvārgulis. *Sarkanā paradīzē*. Epigrammas. Rīga: LU LMFI, 2021., 208 lpp.

Sarkanā paradīzē ir npublicētās Edvarda Treimaņa-Zvārguļa dzejas (1939-1944; jāpiebilst, ka 1943. un 1944. gadu reprezentē vien pa dzejolīm) krājums – pēdējais zi-

nāmais pilnais manuskripts, kas tapis „Leukādijās” diezgan lielā noslēgtībā no pasaules. Grāmatu sakārtojuši Oskars Treimanis un Eva Eglāja-Kristsons. Oskars Treimanis, autora mazmazdēls, priekšvārdā norāda, ka krājums „ir savdabīga dienasgrāmata epigrammas žanrā, kas mūsdienās kalpo kā necenzēts ieskaits neatkarīgās Latvijas laika rakstnieka uzskatos”. Manuskripts glabājas Treimaņu dzimtas arhīvā, tāpēc īpašs prieks, ka caur grāmatu tas tomēr kļuvis pieejams interesentiem. (Par dzimtas likteņiem vairāk lasāms ziņu portālā <www.la.lv: <https://www.la.lv/uz-mapes-bija-uzrakstits-sargat-noguns-un>>.)

Krājumā ir trīs nodaļas: „Trijzvaigžņu saulīte skumst...” (1939.16.VI-1940.16.VI); „Kā tēvuzemes nodevējus zīmogos” (1940.17.VI-1941.07.VII); „Un nakts gar logu velkas bezgalīgi gausa” (pēc 1941.08.VII rakstītās epigrammas). Satīriskā dienasgrāmata sākas ar eļēģisku epigrammu „Lācis”: „Latvija dziļdziļi skumst: / Viņu apdraudēt sācis / Pinkainais krievu lācis, / Trijzvaigžņu saulīte skumst – –”

Sarkanajā paradīzē atklājas vēl viens Edvarda Treimaņa-Zvārguļa talants – īsā satīriskā dzejolī (epigrammā) raksturot Latvijai traģiskā laika zīmes, arī savas personiskās izjūtas – vilšanās, skumjas. Dzejoļu tēmas nereti rastas laikrakstos, asa kritika vērsas pret laikabiedriem, kuri sadarbojas ar okupācijas varu, – viņi tiek nodevēti par vējražiem (132. lpp.). Daļu dzejoļu, iespējams, varam izprast un novērtēt tikai tagad, kad atkal dzīvojam neatkarīgā valstī. Toreizējo laiku viņš salīdzina ar elli – „No visa tā, ko tagad pieredzu un jūtu, / Šo mierinājumu sev varu krāties: / Man jābīstas nav elles, ja tā tiešām būtu, / Jo tur tak nevar ļaunāki vairs klāties” (17.1.41.), tomēr atzīst, ka tautai ir arī jāsmējas („Gaišus smieklus” 3.12.40.). Dažām epigrammām pierakstīts klāt melodijas avots, tās ir garākas – atbilstīgi zināmo dziesmu, piemēram, „Dažu skaistu dziesmu”, tekstiem.

Dzejnieks izmanto lielu skaitu vēsturisku un literāru alūziju. „Droša nākotne” (15.10.39.) vēsta: „Lai līgo lepna dziesma! / Nu mūžam jauki būs: / Ja draudēs kāda briesma, / Glābs komunisti mūs.” Epigrammās atrodam folkloras (vilks, lācis) un Bībeles tēlus: „Kainu

kad ar Kusinenu salīdzina, / To var pieskaitīt pie eņģeļiem – / Pirmais tikai vienu brāli nogalina, / Otrais – nogalina tūkstošiem.” (6.12.39.) Uz gauda ir arī konkrētas personas, bieži minēti vārdi, uzvārdi: Andrievs Niedra, Jānis Jaunsudrabiņš, Augusts Kirhenšteins, Anna Rūmane, Oskars Sīlis, Priednieks-Kavara, Jānis Sudrabkalns, Ādolfs Erss, Kārlis Ulmanis, Staļins, Hitlers (jau tolaik liek vienlīdzības zīmi starp abiem, norādot, ka pasaulē tomēr katru no varmākām vērtē dažādi), Oto Kusinens, Halifakss, Čemberlens, Rūzvelts un daudzi citi. Lielinieki tiek nodevēti par lielslepkavām (9.8.41.). Satīriķa spalva no krēslas un pagājības izceļ notikumus, faktus, attieksmes demonstrējumus, kurus vieglāk nezināt, jo tie neglaimo zināmiem, atzītiem ļaudīm („Pret ko tad?” 11.12.39. u.c.).

Tēlotas konkrētas vietas, kā Liepāja, Ventspils, kuru ostas atdotas sarkanarmiešiem. Treimanis-Zvārgulis vērtē, visbiežāk – nosoda, Baltijas valstu, Polijas, Vācijas, Amerikas, Lielbritānijas situāciju un politiku, jo īpaši pozitīvi izceļot Somiju, kura vienīgā, autoraprāt, saglabājusi savu godu. Lielbritānijas personifikācijai izmantots Džona Bula tēls. Autors atklāti pauž savu viedokli par vairākām tautībām – latviešiem, vācieši, krieviem, ebrejiem, somiem, igauņiem, lietuviešiem, angļiem –, asi komentē vāciešu došanos projām no Latvijas un krievu ierašanos un aicina nezaudēt latviskumu, Eiropai būt modrai un „nepārvaramu valni pret aziātiem celt” (21.11.41.).

Padomes, čekisti, komisāri, komunisma šūniņas, buržuji, budži, naudas reforma, terors, bads, trūkums visās dzīves jomās, grāmatu iznīcināšana, trimda, pašnāvības, psihisko slimību skaita pieaugums – Treimaņa-Zvārguļa redzeslokā ir ikviena tēma, kas skar Latviju un tās cilvēkus. Arī epigrammās ienāk krievu leksika: „vsoravno”, „Drastu, tavārišč!”, „Mnogije ļeta matuškai!”, „Pašol, balvan!”. Kritisks skats vērsas pret sadzīvi Padomijā: „Progress zied! Viss kā ar dāmpī augšup dzenas – / Algas, komisāru skaits un preču cenas. / Bet vai garam arī līdzīgs augškāpums? / – Kur šim kāpt?! Pie Dieva? Tāda nav vairs mums!” (30.11.40.) Galu galā pēc 1941. gada 14. jūnija autoram jāatzīst: „šausmās spalva krīt no rokas” (18.06.41.).

Kad vairs nav, uz ko pašauties, dzejnieks vēršas pie Dieva (17.2.41. u.c.) vai laika (12.5.41.) Krājumu caurstrāvo nešaubīga ticība Latvijas pastāvēšanai (28.4.41., 1.5.41., 17.5.41. u.c.), un dažbrīd šīs izjūtas sasniedz himnisku pacēlumu: „Reiz bija brīva, patstāvīga Latvija – / Un viņa atkal būs! / Deg katrā īstā latvietī šī leģenda: / Nav Imants miris, un tā zobens nesarūs!” (27.10.40.); epigramma „Dievs, svētī Latviju! (8.11.40.), „Somija” (20.08.41.).

Izkristalizējas atziņas, piemēram: „Kur cilvēcbas nav, nav arī varonības” (16.11.42.); rakstot par somiem – „Ak, kaut visi mazo tautu dēli šādi vilki būtu.” (10.12.39.).

Grāmatas kompozīcija ļauj to lasīt dažādi: tikai kā dzeju, kas atspoguļo laikmetu; paralēli ar sakārtotāju komentāriem, kas sniedz kontekstu; kā dienasgrāmatu – pa datumiem, attiecīgo fonu no atmiņas, vēstures grāmatu vai interneta dzīlēs pieejamā piemeklējot pašam.

Samērā plašā komentāru sadaļa, kas veidota gan no autora atstātajām piezīmēm, gan sakārtotāju paskaidrojumiem par vēsturisko, kultūras un autora personiskās dzīves kontekstu un norādes par tekstiem, kuri ir saglabājušies nepilnīgi, sniedz vērtīgu informāciju, atklāj maz zināmus faktus, rosina uz diskusijām un pētījumiem. Komentāros minēti personu dzīves dati, tāpēc personu rādītājs ir laikonisks, bet tāpēc ne mazāk noderīgs.

Atšķirībā no pirmās grāmatas šai pietrūcis vērtīga korektora rokas.

Lai gan sarkana, dzeldīga un sāpīga, Edvarda Treimaņa-Zvārģuļa radītā „paradīze” ir ieinteresēta lasītāja vērtā laiktelpa.

Sanita Dāboliņa

SUDRABKALNOŠANA

Valdis Rūmnieks. *Sudrabiņš*. Biogrāfisks romāns par Jāni Sudrabkalnu. Zvaigzne ABC, 2021., 240 lpp.

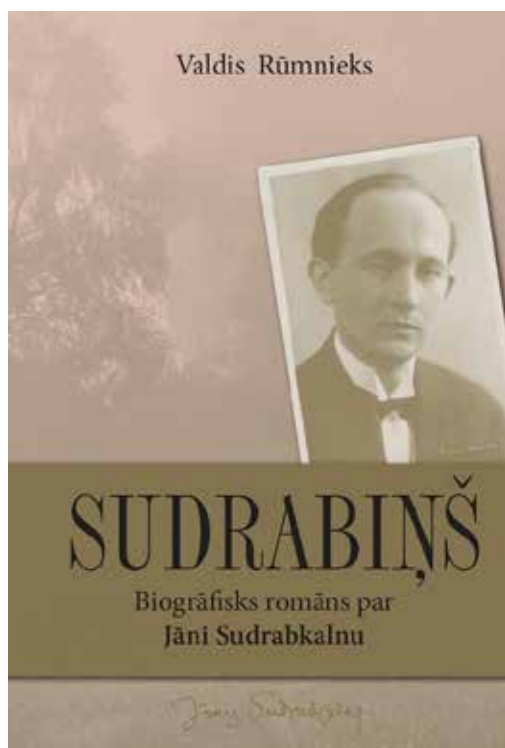
Pašapcere ir zīmīga latviešu tautas iezīme, un tā izpaužas arī biogrāfisko romānu žanrā, metabiogrāfijās un zinātniskās monogrāfijās par ievērojamiem kultūras darbiniekiem, to vidū literātiem. Jāņa Kalniņa, Līvijas Volkovas, Antona Stankeviča, Saulcerītes Vieses, Gundegas Grīnumas, Roalda Dobrovenska, Gundegas Repšes, Noras Ikstenas, Ingunas Baueres, Valda Rūmnieka un Andreja Miglas, Anitas Rožkalnes un citu autoru darbiem beidzamajos gados piepulcējušies Leldes Stumbres, Maijas Krekles romāni. Rakstniecībai zelta laiki – tā var raksturot romānu un monogrāfiju sēriju „Es esmu”, pēc kuras darbiem, atzinīgi lasītāju novērtētiem, bibliotēkās stāv rindas.

Izdzirdot Valda Rūmnieka romāna *Sudrabiņš* nosaukumu, iekšēji protestēju: kā?! Mums taču ir gan Jānis Jaunsudrabiņš, gan Jānis Sudrabiņš (īst. v. Jānis Vestfāls; 1912-1999)! Jāatzīst, ka lasot it drīz šo „netaisnību” aizmirsu. Kā gan vēl? Citi pseidonīmi un iesaukas – gan nelaimīgais Piķamice, gan nabaga Kirils Pelns, gan dzīvespriečīgais Olivereto – atspoguļo kādu vienu dzīves šķautni, Sudrabiņš – visu dzīvi. Tā Jāni Sudrabkalnu (īst. v. Arvids Peine, pēc 1925. g. Arvids Sudrabkalns, 1894-1975) sauca draugi, un pat gluži simboliski šis vārds te vietā: kā lēnām apsūbē sudrabs, ja to nespodrīna, tā gadu gaitā novārtā paliek Sudrabkalna spožais talants, kura vietu ieņem mazvērtības izjūta un bailes. Sudrabiņa vārdu paspilgtina arī romānā lietotie spēcīgie individualizētie apzīmējumi „sudrabkalniski”, „oliveretiski”, „sudrabkalnība”, savukārt savu divdabību atklāj pats romāna varonis: „– Jāni... tu esi viens no re-etajiem draugiem, kurš mani saprot. Tas Sudrabkalns, kurš rakstīja Latvijas laikā, bija pavisam cits Sudrabkalns. Es... es nesaprotu, kas ar mani notika. Es varu attaisnoties ar slinkumu, slimību, galu galā ar rakstura vājumu... Ar bailēm. Ar pārspilētu pašapziņu. Varbūt esmu pazaudējis dvē-dvēseli. Jā... Bez mākslinieciskas dvēseles cilvēks ir tikai

piepe pie cilvēces koka. Esmu tukšs, caurs trauks." (204. lpp.)

Intervijā „Latvijas radio” (Baiba Kuške, „Valda Rūmnieka romāns *Sudrabīņš*, vēltīts dzejniekam Jānim Sudrabkalnam, 2021.01.XI) romāna autors saka: „Nedrīkst atšķirt personību no literārajiem darbiem.” Un tas autoram ir izdevies, pat vēl vairāk – grāmata ir par radošu personību, kura laika gaitā, laika griežos salūst, un sarakstītajiem darbiem ir tikai pakārtota loma. Ironiski – romānā trīsreiz citēta populārā divrinde „Sajūt, sajūt mana nāss: / Smaržo kaut kur ananās!”; arī pats dzejnieks galu galā to uztver gandrīz kā vienīgo sauso atlikumu no savas dzejas. Minimāli ieskicēta Sudrabkalna skaistā mīlas un dabas dzeja, daudzās kritikas un tulkojumi, taču tas varētu būt arī grāmatas nelielā apjoma dēļ – 240 lapušu astoņām mūža desmitgadēm nav daudz. Skaidrs, ka autors, kurš 21 gadu dzīvojis Sudrabkalnam kaimiņos un pētījis viņa mantojumu, veicis pamatīgu materiāla atlasīšanu. Romāns sastāv no atsevišķiem īsiem (pāris lapušu) tēlojumiem, kuros izgaismojas dzīvīgas ainas, zīmīgs mirklis, bet pārējie notikumi, minēti nedaudzos teikumos, veido tikai fonu. Protams, lasītājam, kurš iepazinis Sudrabkalna daiļradi, prātā varētu veidoties pavisam citu notikumu virkne, piemēram, 1932. gada ainā Arvīds ir bēdīgs, ka Ādamsons raksta tandēmā ar Čaku, bet pašam tāda kompanjona nav, savukārt grāmatā nemaz nav minēta jautrā romāna *Velna ducis* rakstīšana 20. gados: katrs no 13 kompanjoniem rakstījis atsevišķu nodaļu, un Olivereto savējā uzmirdz spožā humorā, sulīgā valodā, šķeļošā ironijā. Bet pretrunu nav – lai katra lasītāja iztēlotās ainas papildina Valda Rūmnieka romāna varoņa portretu! Portretējamais pats 1969. gada ainā atzīst: „Visa viņa dzīve ir kļūda un vilšanās virkne.” (226. lpp.)

Grāmata ir kā emociju līkne, sava veida kardiogramma. Balstoties uz to, radusies romāna savdabīgā kompozīcija: stāstījums met laika cilpas, lokus, kuros atkārtoti uzplaiksnās vārdi, vietas, cilvēki, notikumi. Katru no emocionālajām pamatnoskaņām autors atklāj kādā spilgtā, zīmīgā ainā, piemēram, Arvida tikšanās ar Birutu Skujenieci jeb Birutu Brīnišķīgo, bet pēc tam lasītāju ved uz iezīmēto laika nogriezni cauri iepriekšējo gadu notikumiem, savukārt tad, kad secīgā stāsta

laiks aizvedis līdz noteiktajam (iezīmētajam) gadam, tiekam „aizsviesti” atkal kādus gadus uz priekšu, iekrāsojot nākamo tēlojumu pamatnoskaņu. Šis laika cilpas gan nesatiekas, drīzāk veidojas spirāle, kura ved augšup vai lejup. Prieks, aizrautība, patiesums, par spīti dramatiskajiem ģimenes un vēstures notikumiem, raksturo pirmo dzīves posmu līdz 1919. gadam (un, pat ja sirdi plosa šaubas, Arvīds secina: „Tikai dzejā vienīgā jēga!” (48. lpp.)), vēl pāris turpmākajās laika cilpās saskatāma kaut neliela augšupeja vai stabilitāte (iznāk pirmā dzejas grāmata, pieprasīts mūzikas recenzents, satikšanās un draudzība ar Čaku, tomēr, pārdzīvojot, ka nav māju, nav ģimenes, ieskanas arī: „Man apnikusi mana sudrabkalnība!” (79. lpp.)), īpaši pēc Birutas Skujenieces nāves 1931. gadā), savukārt pēc 1941. gada negatīvās emocijas izvirzās priekšplānā – katrs spirāles loks neizbēgami ved lejup. Visgarākā laika cilpa, kuras pamatnoskaņu raksturo Čehoslovākijas 1968. gada notikumu atskaņas (Sudrabkalna dzīvē rezultējoties ar izmisīgām bailēm, jo Voss pēc tikšanās gan ir aizvedis uz mājām, bet nav paspiedis roku – secinājums: „Es esmu pazudis [...] Ne tikai čehi, bet arī es!” (154. lpp.)), stāsta par periodu kopš 1945. gada. Gandrīz fiziski jūtams, kā ar katru ainu pieaug nedrošība, bažas, mazvērtības apziņa, bailes, dusmas uz sevi un citiem, tieksme salīdzināt sevi ar citiem un no-

niecināt sevi. Grāmatas autors to paspilgtina ar pretstatiem, parādot retos brīžus, kad Sudrabkalns jūtas priecīgs un apmierināts, – dabā, ar draugiem, diemžēl šo laimes brīžu meklējumi, gadiem ejot, rezultējas alkoholismā, kas ved vēl dziļāk bailēs un pašsaus-tīšanā.

Spirāles jēdziens grāmatas kontekstā iederas ne tikai kompozīcijā un notikumu sakārtojumā, bet arī dažādās paralēlēs un atkārtojumu, kam autors pievērš lasītāja uzmanību, piemēram, 1953. gadā, peldoties Svētupē pie „Sprundām”, Arvīds atceras peldēšanos kopā ar tēvu bērnībā – tas noticis Gaujā pie Murjāņiem, un tāpēc arī 1957. gada jūlijā, ar Rūmniekiem braucot uz Murjāņiem, Sudrabkalns palūdz pieturēt tieši pie Gaujas tilta, lai var izpeldēties... Un arī sapali lēkā tāpat kā bērnībā. Bērnībā uz lasīšanu mudinājis gan krusttēvs Doku Atis, gan skolotājs Jēkabs Paulītis. Vecumā, lasot grāmatu, Arvīds atceras, kā tēvs, svēci uzmanīdams, lasījis. Tēvs, izbijis skolotājs, bijis krogu īpašnieks, Arvīds jaunībā vienkārši prieka un kompānijas dēļ, vēlāk vēlmē pēc mierinājuma, pārvēršas uzmanāmā un pieskatāmā cilvēkā. Savdabīgs pulksteņa tikškus atgādina dažādu jubileju (Sudrabkalna un citu personu jubilejas un bažas par iespējamām svinībām, apbalvojumiem) un nāves, bērū pieminējumi, kad romāna varonim šķiet, ka ar katru aizgājēju atvadās no daļas sevis. Par pagājušo un zudušo gribot negribot atgādina personu vārdu sakritība: iemīlotā, nesasniedzamā Biruta Skujeniece (Biruta Brīnišķīgā) un Biruta Šterna (Ruta), padomju represijās cietusi – izsūtītā, cilvēks, kurš ir kopā ar Arvīdu ilgu dzīves posmu (1948-1974); viņam ir trīs Mirdzas – dzejniece, draugs Ķempe, pirmā saimniece Sudrabkalna mājās Šterna, ārste psihiatre Upeniece, turklāt katra no viņām arī iezīmē savdabīgu gradāciju – no draudzības uz stabilitāti un līdz gandrīz nepieskaitāmam pacientam.

Kā mantru Sudrabiņš regulāri sev saka: „Ar mani ir cauri”; sevišķi, kad draugi stāsta par rakstīšanu, saviem darbiem. Kopš Vecpiebalgas labdarības biedrībā 1905. gadā apmeklētā sarīkojuma Jēkaba Pilsātnieka kapa pieminekļa naudas vākšanai – tur piedalījušies Skalbe, Rainis, Aspazija u.c. kultūras darbinieki, tad arī zēns izlemj kļūt par dzejnieku – romānā klātesošs ir Raiņa tēls, ko Arvīds

apvij ar īpašu izcilības un pielūgsmes auru. Palēnām gan no vaduguns lomas arī Rainis nokļūst mazvērtību veicinošo parādību lokā: kad 1975. gadā Jānis Kalniņš no Zinātņu akadēmijas lūdz Sudrabkalnu, Raiņa kopoto rakstu 30 sējumos galvenās redkolēģijas locekli, izskatīt manuskriptu un uzrakstīt emocionālu ievadu, Sudrabkalns gan priecājas, ka beidzot būs lasāms viss Rainis, arī „Sveika, brīvā Latvija!”, „Rīgas ragana” un „Daugava”, taču vienlaikus pārdzīvo, ka, lai gan skaitās Zinātņu akadēmijas akadēmiķis, ir vien „vecs sklerotiķis un nelga” ar pamatskolas izglītību, un kārtējo reizi nolemj, ka tas būs pēdējais rakstījums. Iemīlots, sirsnīgs draugs, kam vēlāk tiek tāda pati salīdzināmā loma, ir Aleksandrs Čaks. Romānā izgaismojas arī citas Latvijas kultūrpersonības.

Grāmata patiešām ir veltījums, tajā vairāk sastapsim cilvēku Arvīdu, mazāk – rakstnieku Sudrabkalnu. Emocionāli bedrainais teksts lasītāju sasniedzis labā, raitā valodā, ir viegli lasāms. Un, lai arī gandrīz ar katru tēlojumu galvenā varoņa mūža mucā iepil pa darvas lāsei vai pat iegāžas pa kausam melnas žurgas, romāns nav drūms – tajā ir gan dzidras romantiskas ainas, gan patīkams humors. Sava loma komēdijas cienīgās situācijās dzejnieka mūža nogalē ir mazajam kaimiņņū Valdim, romāna autoram. Viņa klātbūtne romānā ir jūtama, tomēr organiska un delikāta. Paša Valda Rūmnieka vārdā sarakstīta tikai apmēram lappusi garā pēdējā nodaļa „Vēl daži vārdi par nabaga Piķamici”, kuras noslēguma vārdi, iespējams, izsaka autora mērķi, šo grāmatu iecerot un rakstot: „Un neparasti – allaž Sudrabiņu vērtē, analizē, par viņu sacer niknus rakstus, viņa dzeja pārtop mūzikas skaņās, par Sudrabiņu veido izrādes. Varbūt viņš pats, savā talantā, egoismā un slimībās plosoties, to izraisījis? Bet, kad vakarā vēji un negaiss trako un nemiers dzen sirdi auļiem uz priekšu, palasisim Sudrabiņu! Tur ir viss: dzīvība un nāve, daba ar krāsām, smaržām un nerimtīgi pulsējoša, seni un jauni laikmeti un galvenais – mīlestība.” (240. lpp.)

Ietilpīgs un gaumīgs – gan apzeltīts, ne apsudrabots – ir Vitas Lēnertes veidotais grāmatas vāks ar Jāņa Sudrabkalna autogrāfu. Divas fotogrāfijas – Sudrabkalna un Skujenieces – jau ar novietojumu (uz 1. un 4. vāka) vēsta par nesatikšanos un, iespē-

jams, romāna autora pārlicību par galveno Sudrabkalna dzīves dramatisma iemeslu. Laišanas vērtā grāmata.

Sanita Dāboliņa

Sanita Dāboliņa (1970) ir filoloģijas maģistre, tekstu redaktore un korektore, sakārto un izdod grāmatas, rīko literārus pasākumus, raksta par valodu „Facebook” lappusē „Valoda ir kā upe”.

VENDENES LOTOSPUĶE – ŽOLUDES MEISTARSTIĶIS

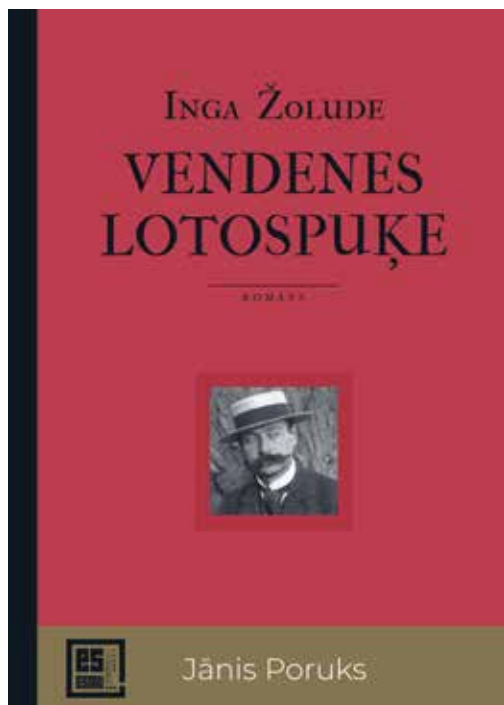
Inga Žolude. *Vendenes lotospuķe*. Dienas Grāmata, 2021., 536 lpp.

Sērija „Es esmu...” jau radusi atbalsi lasītāju sirdīs un ar katru nākamo romānu ierasts gaidīt ko jaunu un nebijušu. Ingas Žoludes *Vendenes lotospuķe*, kas rakstīta pirmajā personā Jāņa Poruka vārdā, ir ne vien interesanta un savdabīga, bet pat satriecoša – rakstniece visā nopietnībā spējusi šo romānu sarakstīt valodā, kādā varētu būt runājis Jānis Poruks. Nevaru iedomāties, ko tas ir prasījis no Ingas Žoludes, cik viegli vai grūti viņai ir nācies pārmiesoties Porukā – un kā viņai visa beigās izdevies nonākt atpakaļ mūsdienās un pārtapt sevī pašā. Es to pielīdzinātu tiem ķeltu pasākās aprakstītajiem gadījumiem, kad kāds (visbiežāk dziesminieks) paviesojies elfu valstī – un priecājos, ka Inga Žolude atgriezusies tepat un tagad, nevis pēc trim gadu simtiem.

Izpētes darbs, kas veikts, rakstot šo romānu, ir bijis nenovērtējams, tekstā veikli un prasīgi ievītas gan biogrāfiskas, gan literāras detaļas – un grāmatas beigās atrodamās

piezīmes šo iespaidu vēl padziļina, lai gan autore kautrīgi atzīst: „[...] *Es esmu... Poruks* tikai daļēji – šis romāns ir mana interpretācija.” Šis ir izcils darbs, kura daudzie slāņi sevī glabā Poruka biogrāfiju, pasaules uzskatus un plašo interešu loku, radošās mokas, mīlestības meklējumus, sadzīvīskās realitātes atskaņas un savas unikalitātes apziņu, kā arī šaubas, alkas un prasību pēc gara skaidrības – gan sevī, gan citos. Personas un personības, laiks un laikmets saaužas vienotā veselumā.

Lai īsteni latviskā garā pasacītu arī ko sliktu, nedrīkstu kavēties ilgāk par otro rindkopu, vai ne? Tad nu vienīgā nīgrā piezīme par šo romānu un tā uzbūvi ir šāda: romāna pirmā daļa „Elbflorence”, kas aizņem 172 lappuses, varēja būt īsāka, iespējams, pat par kādu trešdaļu, jo tajā attēlots vien pusotrs gads Porukā dzīvē, laiks, kuru viņš pavadīja, mācīdamies Drēzdenes konservatorijā. Tiesa, es te redzu arī attaisnojumus, kādi varētu būt, atstājot romānu esošajā garumā – tik daudz savāktas informācijas, tik daudz iespējamu mājienu uz zināšanām un cilvēkiem, kuri iespaidojuši Jāņa Poruka dzīves vēlākos gadus, ka bijis žēl izmest rindas, kuras autorei prasījušas ne mazumu pūliņu.

Runājot par Poruka kā personības izaugsmi šī romāna ietvaros, jāpiezīmē, ka lasītāja priekšā sākotnēji stājas zēns, kurš iespēju mācīties ieguvis samērā šaubīgā ceļā. Inga Žolude īsi ieskicē atvadu ainu no Poruka mecenāta Vestermaņa, nepārprotami norādot, ka attiecības abu kungu starpā saucamas par milētāju attiecībām, turklāt tādām, kur viens mīl un sponsorē, bet otrs ļaujas. Un tā romānā ienāk šī garīgā pretruna, ar kuru Poruks cinās visu mūžu: viņš gribētu būt tīrs un balts gan garīgi, gan miesīgi, tomēr... dzīves kārdinājumi izrādās stiprāki. Lai cik nicīgi Poruks izsakās par Mamona vergiem, viņš pats par iespēju skaisti ģērbties un labi ēst ir gatavs maksāt cenu, kāda sievietēm uzliek nenomazgājamu zīmogu. Šķiet, tieši šis kārdinošais bagātības valdzinājums ir pirmais nopietnais pārbaudījums vecāku lutinātā jauneklā dzīvē... Un ir jau arī otrs aspekts, pilnīgi reālistisks: kā gan deviņpadsmitā gadsimta beigās zemnieku dēls no Druvienas, bez līdzekļiem un sakariem, varētu cerēt izsisties cauri tālaika stikla griestiem, ja ne kaut kādā veidā konfliktējot ar savu sirdsapziņu? Izsišanas vēl neiespējamāku dara pašā nebeidzami kompleksi – kopējā aina ir atskurbinoša un līdzjūtību rosinoša, taču šī līdzjūtība ir ar nelielu piegaršu, ņemot vērā veidu, kādā jaunais vīrietis maksājis par savu labklājību. Vēl mūsdienās, kad it kā ir dzimumu vienlīdzība, mēdzam sirsnīgi nosodīt jaunas sievietes, kuras ceļu augšup mēro ar dažādu „papiņu” palīdzību, taču pieņemts klusēt par vīriešiem, kuri izmanto līdzīgu iespēju.

Kā nojaušams no rakstītā, Porukam bijis gana ugunīgs temperaments un izteikta seksualitāte – ne jau vienīgi izdzertās vīna pudeles raksturoja jaunā vīrieša izpriecu naktis. Dzīves garšu viņam sniedz ne tikai apgūstamās zinības. Nonācis Vācijā, ieguvis neierasti bagātīgus līdzekļus, Poruks dzīvi bauda ar visām maņām, vienlaikus (ak, jaunība Druvienā, kur Brāļu draudžu sacitājētīni tomēr atstājuši nedzēšamas pēdas viņa grēkapziņā!) izjūtot plosošu vainas un nepilvērtības, netīrības un grēcīguma apziņu. Zināšanu alkas, baudkāre, kauns un savas nepilvērtības apziņa – jūtu kokteilis, kurš ir pastāvīgs Poruka pavadonis. Jau tas vien trauslāku dvēseli var novest pie nervu sabrukuma, bet Poruks īsā laikā piedzīvo vairākus smagus zaudējumus.

Tēva apsūdzība un notiesāšana, vecāku saimniecības izūtrupēšana – tas jauno cilvēku satriec, tomēr viņš spēj norobežoties. Grūtāka izrādās diena, kad Vestermanis pārtrauc finansēt studējošā rezģaļa jautro dzīvi Drēzdenē un Porukam nākas atgriezties Latvijā.

Te nu Poruks Ingas Žoludes skatījumā piedzīvo pirmo metamorfozi, atsakoties no turpmākas Vestermaņa palīdzības – lai gan plīks un nabags, otrreiz viņš vairs nevēlas būt rotaļlieta. „Es vairs nebiju tas naivas, baltais porcelāna puisēns. Es biju izgājis caur uguni, ūdeni un rūsu.” (182. lpp.) Poruks aiziet „stalts un nepieradināms”, bet „trīcošām ūsām” (182. lpp.). Varbūt tāpēc, ka „Atņemts gods nav brūce, kas ar laiku sadzīst. Tas man bija iecirtis tik dziļi, ka gars caur to bija kļuvis kropls,” (268. lpp.) jau stipri vēlāk atzīst Žoludes Poruks.

Apciemojais studiju biedrus un vecākus, Poruks nonāk nākamā pārbaudījuma priekšā. Par savlaicīgu neierašanos uz karaklausības apmācībām, Jānim vairākas nedēļas jāpavada cietumā Tartu. „Man bija piespriests domāšanas laiks. Es biju sodīts ar laiku, kura citādi man nebūtu bijis, lai domātu domas, kuras es citādi nebūtu domājis.” (202. lpp.) Šī piespiedu apstāšanās, savēlot paralēles ar tēva likteni: „Arī mans tēvs tagad bija tādā pašā cellē. Un kur vēl lielāku sakritību – arī iepretim Jāņa baznīcai, tikai Valkā!” (210. lpp.) noved pie atziņas: „Pelnīts vai nepelnīts, ieslodzījums tomēr cilvēku stipri iespaido un maina.” (213. lpp.).

Tā nu šī te lidināšanās augšup-lejup pa dzīves un veiksmes amerikāņu kalniņiem turpinās. Arī satiksmē ar draugiem un paziņām Žoludes Poruks ir tieši tāds pats: vienlaikus prasīgs un grēcīgs, paštaisns un kaismīgi godīgs, nepārtrauktos garīgos meklējumos esošs un ikvienu iespēju izbaudīdams pavērtīties zaņķī. Grūti pašam un grūti citiem.

Inga Žolude rūpīgi pētījusi Poruka darbos izmantoto simboliku, un tā romānā nokļūst lotospuķe, Buda, kolibri un pērles, rādot daudzšķautņaino rakstnieka būtību. Domāšana kā nepārtraukts process, garīga nepieciešamība – gandrīz tikpat svarīga kā elpošana. Radošums kā domāšanas izpausme un radošums kā tīrs dvēseles kļiedziens. Vai starp tiem ir atšķirība? Ir brīži, kad Žoludes Poruks saka: jā! „Mācīties ir vajadzīgi, tomēr

tas nogalina spēju būt radošam," – viņš atzīst (168. lpp.). Mūsdienu mierīgajam pilsonim, kurš ieradis pie rāmīša „darbs – mājas – reizi mēnesī teātris – trīsreiz nedēļā seriāls – reizi gadā ceļojums – piecas jaunas grāmatas gadā” Poruks kā daudzlasītājs, teātra un koncertu pastāvīgs apmeklētājs, mūziķis, dzejnieks un rakstnieks, filozofs un vispār cilvēks, kurš pieradis sevi nepartraukti garīgi stimulēt un izaicināt, pētīt un rosīties, šķitīs dīvainis jau tāpēc vien. Taču tālaika radošajā sabiedrībā viņš ne tuvu nebija izņēmums, varbūt vienīgi jūtīgāks, un Inga Žolude arī to spējusi parādīt tik spoži, ka pieļauju – bez rūpīgām Poruka studijām vairs nav iespējams pasacīt, kuras no romānā paustajām domām un idejām ir ņemtas no Jāņa Poruka paša, un kuras radījis Žoludes Poruks. No vienas puses tā ir vispārzināma vēsturisko romānu ēnas puse – labam romānam lasītājs notic visā pilnībā, pat ja kādi fakti atšķiras no vēsturiskās patiesības (kā tas ir arī šajā darbā, protams). No otras puses – ja lasītājs nenotic visā pilnībā, kā to vispār iespējams saukt par labu vēsturisku romānu?

Ak jā, vēl piebildīšu, ka romānā sastopamas bezgala daudzas radošas personības – no Rūdolfa Blaumaņa līdz Emīlam Dārziņam, iztirzātas arī viņu savstarpējās attiecības, kā arī rakstnieku attiecības ar lasītājiem un mecenātiem. Daudz darba veltīts arī vēsturisku faktu iedzīvināšanai romānā, kā arī laikmetam, videi un aktualitātēm. Te atspulgu radusi gan Etnogrāfiskā izstāde, gan Piektais gads, gan citi notikumi, kuri iezīmējuši Poruka un Žoludes Poruka ceļu. Dzīvesstāsts pārtapis romānā – vai varbūt vienkārši gaidījis kādu, kurš to spētu sadzirdēt, izjust un pierakstīt.

Bagātīgās atsaucēs grāmatas beigās un autora pēcvārds atgādina – jā, iespējams, ne viss dzīvē ir bijis tieši tā. Taču nav nevienas vēstures grāmatas, kurā paustais būtu saucams par simtprocentīgu patiesību. Toties izcils romāns liek atcerēties un iztēloties izcilu personību un, iespējams, izlasīt vēl dažus Jāņa Poruka darbus.

Kristīne Ilziņa

Kristīne Ilziņa (dz. Sadovska) ir literāte, Klāva Elsberga prēmijas laureāte (1996), daudzu recenziju autore.

PAR ĀGENSKALNĀ UN ZAĶUSALĀ PIEDZĪVOTO

Maija Migla-Streiča *Nenopietni nopietnie TV aizkadri*. „Zvaigzne ABC”, 2021.

Viena no Rīgas neparastākajām apkaimēm Āgenskalns nav iedomājams bez divām kolorītām vizītkartēm – ūdenstorni Alises ielā, tautā sauktu par „Alisi”, un 110 metru augsto televīzijas torni, kas patiesībā esot raidīšanai pielāgots naftas urbšanas tornis. Taču šoreiz ne par to. Apgādā „Zvaigzne ABC” nācis klajā Latvijas Televīzijas žurnālistes, ziņu raidījumu „Panorāma” korespondentes atmiņu stāstu krājums, kurā vēstīts par garajos darba gados piedzīvotiem atgadījumiem, strādājot televīzijā Āgenskalnā un Zaķusalā. Izdevums veidots, ievērojot hronoloģiju; tas strukturēts trīs daļās: „Āgenes stāstiņi”, „Zaķusalas ritmi” un „Bilžu stāsti” – fotogrāfijas, kurās aplūkojami pirmajās divās daļās attē-

MAIJA MIGLA-STREIČA

NENOPIETNI NOPIETNIE

TV AIZKADRI

lotie varoņi, ar skaidrojumiem. Pirmās un otrās daļas nosaukumā ietverts vietas nosaukums, kur attiecīgajā laika posmā atradās Latvijas Televīzija. Āgenskalnā pavadītajiem darba gadiem atvēlēta grāmatas lielākā daļa, kaut gan laiks, kad televīzija sāka raidīt no Zaķusalas, arī nav īss – tas mērāms no pagājušā gadsimta 80. gadu otrās puses.

Var rasties jautājums, kā precīzāk lai dēvē šos nelielā apjoma prozas darbus? Ja ieskatāmies literatūras teorijas grāmatā, tos saukt par esejām vai miniatūrām nebūtu pareizi, tāpēc jāpaliek pie žanriskā apzīmējuma „stāsts”. Arī autore to izvēlējusies darba pirmās daļas nosaukumam. Tie ir īsi atmiņu stāsti, kuros vēstīts par kādu dīvainu, pat anekdotisku atgadījumu, piemēram: „Tā reiz zvanīja kāda skatītāja no Liepājas un stāstīja, ka ekrānā redzot tikai diktora kājas, kur pazudusi galva? Atbildēju, ka galvu pa ceļam kāds laikam paņēmis...” (117. lpp.). Lasot šad tad radās jautājums – vai tiešām (piedodiet!) cilvēki, runa ir par skatītājiem, var zvanīt un jautāt tik aplamas lietas.

Autore priekšplānā izvīzījusi to profesiju pārstāvjus, bez kuriem televīzijas darbs nav iespējams, taču plašākajai sabiedrības daļai viņu vārdi nav zināmi. Tie ir operatori Visvaldis Frijārs, Jānis Buks un Andrejs Pāže, sabiedriski politiskās nodaļas vadītāja Brigita Zeltkalne, režisori Brigita Vīnšteine un Jānis Cekuls, ugunsdzēsējs Fricis Lange, kurš saviem kolēģiem pat sarīkojis biedru tiesu, kā arī daudzi citi. Īpaši pieminams apgaismo-tājs un raidījumu kontrolieris Gunārs Egle, kura mūsu vidū vairs nav, taču ir saglabājušies viņa pieraksti no 1956. līdz 1958. gadam, kas iekļauti grāmatas pirmās daļas noslēgumā un ceļ izdevuma vērtību. 50. gadu otrā puse ir laiks, kad TV tikai uzņēma *apgriezīenus*, taču mūsdienās tā daudziem šķiet tāla pagātne. Mainījies itin viss – gan TV atrašanās vieta, gan tehniskās iespējas, gan Āgenskalns. Var diskutēt, kāpēc tieši darba pirmā daļa lasītājiem un, pēc visa spriežot, arī autorei ir saistošāka? Varbūt atbilde rodama šeit: „Tagad brīnos – kā tas nāk, ka nebrīves laikā, kad nedrīkstēja anekdotēs izsmiet dīvainos vīriņus, kas vadīja valsti, šo anekdošu bija visvairāk. Un smējāties arī vairāk. Un labsirdīgi izjokojām cits citu. Vai tā bija tikai jaunība?” (3. lpp.).

Bez ievēribas nepaliek TV žurnālisti Velta Purīna, Andrejs Volmārs, kurš pēc aprakstītā šķiet kolorīta personība, arī autore pati, par kuras darba gaitām lasītājam iespējams uzziņāt plašāk. Un, protams, arī „Panorāmas” šefs Jānis Dimants. Vietumis pieminētas augstas amatpersonas, kas bieži nonāca TV darbinieku un arī skatītāju redzeslokā. Viena no tām ir Augusts Voss, ko citādi, kā bez kariķēšanas, attēlot neizdotos nevienam. Pavīd vairākas epizodes ar tautā iecienītiem cilvēkiem – Raimondu Paulu un ne tikai viņu.

Bez aprakstītajām ēvergēlībām lasītājs ne daudz uzzina par televīzijas vēsturi (darba pirmajā daļā) un tolaik sabiedrībā notiekošajiem procesiem. Tie atainoti ne mazāk intriģējoši: „1. Maija svētki pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu beigās bija silti un saulaini. Ieradāties Liepājā jau divas dienas iepriekš, lai varētu pabūt „Sarkanajā metalurgā”, „Laumā” un citos uzņēmumos, safilmēt darba pirmrindniekus un pilsētas skatus” (73. lpp.).

Iespējams, tās ir recenzentes individuālās izjūtas, taču piedzīvojumus izbraukumu laikā Liepājā autore attēlojusi ar īpašu patiku. Tajā gan ir sava loģika – pirms tapa *Nenopietni nopietnie TV aizkadri*, M. Migla-Streiča strādāja pie debijas romāna *Matildes gadsimts*, par ko 17. septembrī saņēma galveno apbalvojumu rakstnieka Egona Līva piemiņas balvas „Krasta ļaudis” konkursā.

Lāsma Gaitniece

Lāsma Gaitniece ir rakstniece, literatūras kritiķe, publiciste. Latvijas Rakstnieku savienības biedre kopš 2017. gada. Sarakstījusi vairākus dokumentālus un daiļliteratūras darbus. Tulkojusi Modra Zihmaņa un Zentas Mauriņas darbus vācu un ungāru valodā. Ir vairāku simtu grāmatu recenziju un kultūrvēsturisku publikāciju autore izdevumos *Latvija Amerikā*, *Latvijas Avīze*, *Izglītība un Kultūra*, *Jaunā Gaita* u.c.

Kopš 2017. gada maija ir rakstu krājuma kultūrai un brīvai domai *Jaunā Gaita* redaklēģijas locekle.

MINNA FREIMANE: SIEVIETE CEĻOTĀJA, KAS 19. GADSIMTĀ UZDRĪKSTĒJĀS SPĒT

Minna Freimane. *Par piemiņu. Minnas Freimanes ceļa apraksti*, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta apgāds 2021., 288 lpp.

Savus ikdienas darbus darot, fonā parasti klausos radio. Kā nereti gadās, kāda raidījuma sākums man bija pagājis kā fona murdoņa, bet apzināti pievērsties skanošajam man lika runātājas mīlestības piesātinātais entuziasms balsī. Ieklausījos rūpīgāk. Tas bija „Latvijas radio” raidījums „Kultūras rondo”, kurā viesņa bija jaunizdotās grāmatas *Par piemiņu. Minnas Freimanes ceļa apraksti* ievada un komentāru autore literatūrzinātniece Zita Kārkle. Grāmata izdota LU Literatūras un mākslas institūta apgādā. Klausoties radoraidījumu, man bija skaidrs, ka man noteikti vajadzīga grāmata par drošsirdīgu sievieti, kura uzdrīkstas būt neatkarīga laikā, kad tas vēl nav īsti pieņemts. Turklāt vēl viens arguments par labu šai grāmatai bija jau pieminētais Zitas Kārklas entuziasms un mīlestība balsī. Ja kāds tā runā par savu darbu, šis darbs noteikti ir jāatbalsta arī ar lasītāja interesi!

Literatūrzinātnieces veidotais ievads ir ārkārtīgi izglītojošs par laikmetu. Tajā īsi, bet ietilpīgi aprakstīts par vīriešu privilēģijām un darbības lauku, sieviešu izglītību un ceļojumiem 19. gadsimtā, kā arī no dažādiem rokrakstiem un korespondencēm apkopota samērā trūcīgā Freimanes biogrāfijas informācija. Tas viss palīdz nespeciālistam apgūt kopējo kontekstu laikam, kurā Freimane bija aktīva dalībniece. Tikpat noderīgi arī vietām zemsvītras skaidrojumi tālāk ceļa aprakstiem, jo ne viss, kas pašsaprotams 19. gadsimta cilvēkam, tāds ir arī mūsdienu lasītājam. Tekstam saglabāta laikmetam atbilstoša leksika un sintakse, kas lasītāju ierauj atmosfērā un parāda latviešu valodas noietu attīstības

ceļu, īpaši lietvārdu locīšanas jomā, ne nieka nebremzējot teksta uztveres tempu šodien.

Grāmatā hronoloģiskā secībā apkopoti mājskolotājas, kambarjumpravas, literātes un ceļotājas Minnas Freimanes apraksti, kas aptver uzņēmīgās sievietes ceļojumus 19. gadsimta 70. un 80. gados un iepazīstina lasītājus ar plašu ģeogrāfisko areālu no Rietumeiropas uz Krieviju, Kaukāzu un līdz Ēģiptei Āfrikā. Jau 1884. gadā bija izdota ceļojumu aprakstu grāmata *Par piemiņu*, pārējās šajā grāmatā ietvertās piezīmes par redzēto un personiskās pārdomas tolaik tika arī publicētas presē, taču Minnas Freimanes vārds līdz mūsdienām nav atnests un iegrimis kaut kur aizgājušo gadsimtu kultūrvēstures putekļos. Grāmatas ievadā publicētie Freimanes korespondences fragmenti liek nojaust, ka lielas ieceres latviešu valodas rakstības izkopšanā gan palikušas nerealizētas. Cik noprotams, tas lielā mērā tamdēļ, ka Freimanes uzrunātie palīgi nav bijuši atsaucīgi iesaistīties viņas ideju realizācijā.

Svarīgi saprast, ka šajā grāmatā apkopotie teksti tapuši laikā, kad vadošie sabiedrības priekšstati noteica – sievietes pasaule ir mājas un galvenie pienākumi ir rūpes par mājsaimniecību un ģimeni. Ceļošana un balss izpaušana Minnai Freimanei bija iespējama, jo

viņa strādāja par mājskolotāju, vēlākos gados bija pavadone baronesei Manteifelei-Scēgei (Manteuffel-Szöge), kura daudz ceļoja. Zināmā mērā Minna Freimane bija gadsimtiem valdošo noteikumu drosmīga pārkāpēja. Taču šis bija arī laiks, kad ceļošana strauji attīstījās un kļuva pieejamāka aizvien lielākam cilvēku lokam dažādās sociālajās kārtās. Turklāt 19. gadsimta otrā puse bija arī laiks, kad latvieši sāka apzināties savu tautību, un Minnas Freimanes teksti un domas arī bija šajā procesā. Apņēmīgi virzoties un veiksmīgi izmantojot gan likteņa dāvētās vēlības, gan sociālo pārmaiņu vēsmas, izglītojoties un patstāvīgi rūpējot sev iztiku, Minna Freimane bija viena no latviešu tautas nacionālās atmodas balsīm. Laikā, kad Freimane jau publicējās, Aspazija - spožā dzejniece un dramaturģe, kuras darbiem bija būtiska loma intelektuālās diskusijas rosināšanā par sieviešu emancipāciju - vēl tikai mācījās skolā.

Mūsdienu cilvēka acīm Minnas Freimanes aprakstos būtu atrodams ne mazums laikmetam raksturīgu, bet mūsdienās atspēkoto aizspriedumu. Taču vienlaikus ir arī daudz asprātīgu un pilnīgi nevainīgu salīdzinājumu. Piemēram, ziemeļaustrumu Kaukāza etnisko grupu lezģinus Freimane raksturo, ka viņi ir „[...] strādīgi, gādīgi, sātīgi cilvēki un tādēļ veseli kā zivis.” (282.lpp.) Tomēr labi redzams, ka sieviete ne tikai dalās ar savu pašas pieredzi, bet arī daudz laika pavadījusi bibliotēkās vai citās izziņas vietās, ievācot fona informāciju par apmeklēto vietu vēsturisko izcelšanos, tautu paražām, reliģijas īpatnībām.

Ceļotājas aizrautība nevar nepielipt arī lasītājam, piemēram, kad viņa aprakstīja savu ceļojumu uz pirmā gadu tūkstoša sākumā bojāgājušo Pompeju pilsētu, kur izrakumi ar jaunu sparū bija sākušies 19. gadsimta otrajā pusē. Minnai Freimanei par visām varītēm bija jāredz šis viņas vārdiem nosauktais „mironis”, kas „pēc tik ilgiem gadiem ir augšām cēlies uz jaunu mūžu.” (170. lpp.) Pieredzes piesātināts un interesants bija apraksts par tuksnesi un Ēģiptes piramīdu apmeklēšanu. Izrādās, ka uzkāpšana, cik saprotu, Heopsa, piramīdas virsotnē ir samērā vienkārša, bet nokāpšana gan bijusi izaicinoša. Ceļotājai bija trīs pavadoni: „Tie divi tura pie rokām, trešais apsien garu dvieli, tura, ka lai neklūp. Skatoties uz leiju, galva nejauki reibst un

skurbst, redzot tos lielos blukus, pa kuriem uz leiju jābrūpjas. Piramide uz augšu nav tik labi būvēta vairs t.i. akmeņi nav diezgan cieti un rūpīgi salikti kā leijup.” (222. lpp.)

Ceļojums grāmatā kopā ar Minnu Freimani ir ceļojums laikā, gan valodas un izteiksmes dēļ, gan ar sen mainītiem vietvārdu nosaukumiem, gan pusotra gadsimta laikā transformētām vietējo paražām un to laiku tūristu ieradumiem, kas intelligentam šodienas ceļotājam nav iedomājami. Piemēram, Ēģiptes piramīdas galā baltos akmeņos bijuši iegriezti apmeklētāju vārdi, kur Freimane arī savu vārdu atstājusi iegrebtu. Gūtmaņas un smilšakmens atsegumu stāvkraatos atstātie „Es biju šeit...” nebija nekas tikai Latviju apceļojošajiem unikāli raksturīgs.

Starp citu, pats grāmatas saņemšanas process COVID-19 ierobežojumu laikā varētu būt vēl viena atsevišķa stāsta vērts, jo vienkārši ieiet apgāda telpās Latvijas Nacionālajā bibliotēkā un grāmatu nopirkt nebija iespējams. Diena bija lietaina, kad zem divu daudzdzīvokļu namu starpejas netālu no bibliotēkas notika naudas un grāmatas apmaiņas darījums. Minnas Freimanes ceļa apraksti žigli pārceļo no somas azotē un kārtīgāk tiek apskatīti tikai sausumā un gaismā mājās. Lietus netiek pieminēts velti, jo šķietami necilā mīksto vāku sējuma vāku maigi brūnais krāsojums ir kā nedaudz paplūdis akvarelis. Vēl līdzīgi varētu izskatīties ādas vākos iesiets un mitrumu dabūjis piezīmju bloknots, piezīmju grāmata, kas ceļinieku pavadījusi piedzīvojumos, vai labs, no ādas gatavots ceļojumu koferis.

Līva Alksne

Esmu ieguvusi maģistra grādu komunikācijas zinātnē, strādājusi par reportieri ziņu aģentūrā, ziņu redaktori Latvijas radio un veidojusi materiālus žurnāliem. Literatūra ir mana kaislība.

KĀ IZTEIKT LAIKU, KĀ 'IERAUDZĪT' LAIKMETU?

„Tagad gadalaiki steidzas,” kādā no minimām saka dzejnieks Aivars Eipurs. Laiks strauji rit, gadi un notikumi šķiet aizvien paātrinātā veidā nozib gar acīm kā dokumentālā kino kadri. Reizēm nav svarīga to secība, jo arī tā ir sava veida laika zīme – steiga, turklāt katrs no mums šis (kopīgās un reizē ļoti individuālās vēstures / pagātnes) ainas var virknēt savā secībā, esot līdzdalīgi vēstures / pagātnes izstāstīšanas stāstā.

Fotogrāfija, rakstītais vārds un zīmējumā (kolāžā, asamblāžā) izteiktā izjūta apstādina laika ritējumu, fiksē, var teikt, ka iemūžina laika mirkli, cilvēku, notikumu, ainavu. Tas vieno abas grāmatas, kurās ielūkosimies.

Petra Derkins, Aivars Eipurs. *Latvija – tik un tā / It's Latvia – anyway*. Rīga: Madris, 2021. / Paralēli teksti angļu valodā, tulko-tāja Valda Liepiņa)

Dzejnieks Aivars Eipurs (1956) un Šveicē dzimisī gleznotāja Petra Derkins (1969), kura jau kopš 2011. gada dzīvo Latvijā, Dobeles pusē, sava vīra dzimtenē, radījuši interesantu kopdarbu – minimu un vizuālās mākslas sintēzi vienlaikus un tajā pašā laikā gluži autonomus, individuālus un arī atsevišķi uztveramus tekstus un darbus. Tāpat Aivara Eipura minimas varam lasīt arī kā Petras Derkinas izstādes kolāžu un asamblāžu 'rakstus'. Izdotās grāmatas ievaddaļā lasām: „Petra Derkins un Aivars Eipurs radījuši brīvi asociatīvus vēstījumus par dažādiem procesiem, reālijām un notikumiem Latvijā šajā un pagājušajā gadsimtā”. (6. lpp.) Jāteic, ka šī mijiedarbe veidojusies organiski. Abu iedvesmas avoti bijuši vēsturiskā līnija – laiks, notikumi, vietas, personības, tikai katram savs, atšķirīgs izteiksmes veids.

Aivars Eipurs kā dzejnieks ar Eduarda Aivara vārdu publicējas jau kopš 1985. gada, pie lasītāja nonākušie dzejas krājumi ir kritiķu pa-

manīti, atzinīgi vērtēti. Viņš labprāt darbojas arī ar jaunajiem, kuri vēl tikai uzsāk ceļu dzejrades pasaulē. Savukārt Petras Derkinas mākslas fokusā jau savus gadus desmit ir asamblāžas un kolāžas, īpaši uzmanību pievēršot 20. gs. 30. gadu Latvijas presei, padomju perioda žurnāliem, stilizējot un ieviejojot tos jaunus, nedaudz ironiskus kontekstos.

Aivara Eipura pirmie stāsti – minimas publicēti pirms krietna laika, 2006. gadā laikrakstā *Kultūras Forums*. Pavisam noteikti varam jaust, ka šis viņa radītais savdabīgais īsžanrs ir stabila vērtība viņa literārajā daiļradē. Par minimām Aivars Eipurs savulaik, iznākot *Minimas jeb vienā istabā ar Antonu Vēbernu* (2008), teicis – „Es radīju minimu kā literāru žanru, jo tādi apzīmējumi kā refleksija, miniatūra vai maksima derēja tikai dažos gadījumos. Minimas ir sadzīviskas, te valda nevis doma, bet notikumi un izdoma. Šeit es rādu publikai nejaušu savas sirds portretu – šis mans teiktais atšķiras no Larošfuko teiktā tāpat kā manas minimas no viņa maksimumām.” Šīm minimām sekoja cita grāmata – *minimas jeb zemestrīce zābakā* (2013), kur Aivars Eipurs pats skaidrojis šo savu žanru – „minimas ir mans jaunievedums latviešu literatūrā. Var teikt, ka minima ir mana literārā stihija. Tā sakņojas lakoniskā formā, kuru es varu paturēt galvā iedvesmas brīdī, – pretēji dzejoļa vēstnešiem, kuri ir prom, tikko tu neesi spējīgs viņus apgredzenot kā gājputnus. [...] minimas ir pateicīgas savā īsumā, un man ir iespēja diezgan ātri lasītājam parādīt kādu šķietami ikdienišķu parādību, situāciju, notikumu, sapni vai fantāziju negaidītā veidā. Šodienas laika zibējumā minimas var iz-

lasīt ātrāk nekā romānu, pie tam to var darīt gan lidmašīnā, gan tramvajā, gan upmalā.”

Nule izdotajām minimām katrai ir bijusi kāda ierosme, kas mudinājusi autoru Aivaru Eipuru tās pierakstīt. Var teikt, ka Aivars Eipurs ‘pieraksta’ mirkļus, pārdomas, asociācijas, kuras māksliniece Petra Derkins atainojusi mākslas, krāsu, tēlu un asociāciju līdzekļiem. Pāris teikumos, vienā strupākā vai plašāk izvērstā rindkopā Aivars Eipurs veido savu Latvijas stāstu dažādu garumu un ietilpības minimu formā. Tās varam uzlūkot par īsām miniatūrām, skicēm, vērojumiem, pārdomām. Tās iespējams lasīt arī savā secībā. Tie ir Aivara Eipura dzīves (pagātnes) mirkļi, kas ‘iznirst’ kādā tagadnes līdzībā, tas, ko Aivars Eipurs vēlas atminēties un par ko vēlas stāstīt. Viņa minimās ietvertas arī dažādas kultūras zīmes, personības, norises, svētki, tostarp dziesmusvētki, 8. marts, Brīvības pieminekļi, Rainis, Aspazija, Līgo un kapusvētki, Centrāltirgus, Litene (emocijas, nonākot traģiskā vietā) un Sibīrija, čeka, basketbols, tukšie veikali un hruščovkas, bēgļu problēmas u. tml., līdz pat pandēmijai, kas mainīja ierasto, pierasto dzīves ritmu, iespējas un brīvību, un veido tādu kā līdzību ar Maļeviča Melno kvadrātu. Aivara Eipura minimas ir spilgti izteiktas redzes gleznas – ne velti viņš ik pa laikam mēdz teikt: „es redzu savus... gadus...” Tālab katra minima ir arī ļoti personiska – sava – ar strādāšanu vasaru brīvlaikos, ar vilinājumu padomju gados pavizināties automašīnā „Volga”, ar deficītu un kādu preču vai lietu nepieejamību padomju laika bērnam vai jauniešiem, ar baidīti padomju studenta realitāti – iespēju nonākt čekā. Un vēl daudz ko citu. Un katrs tajā Aivara Eipura ļoti personiskajā pagātnes zīmējumā var atrast ko ļoti savu. Un, Aivar Eipur, arī mana padomju bērndārzniece neatņemama bērniņas sāpe bija raudas pie pusdienas, ja maltītē piena zupa ar baidīti piena plēvi vai piena sakņu zupa ar tādu pašu, pat piedegušu piena plēvi. Laikmeta līdzības vieno, sajūtas vieno.

Aivars Eipurs turpina sava jaunradītā žanra – minimu – tālāk pilnveidi, sakot – „minimas ir sadzīviskas, te valda nevis doma, bet notikumi un izdoma. Šeit es rādu publikai nejaušu savas sirds portretu.” (6. lpp.) Iepriecināja Aivara Eipura tāds kā smalki ievītais smaids (humors), kāda dažādi nolasāma doma vai

zemteksts, proti, katram ir iespējams izlasīto ieliekt savā kontekstā vai salīdzināt ar savu Latvijas stāstā tieši tajā pašā laikā. Faktiski arī minimu (arī visas grāmatas) pēc izlasīšanas Latvijas stāstu tālāk turpina katrs lasītājs. Līdzdomājot, arī par savu pieredzi, savām atmiņām. Aivars Eipurs spēlējas ar vārdiem, ar lomām, ko mums mēdz piespēlēt laiks un dzīves skatuve. Viņš turpina meklēt, pilnveidot, koncentrēt un sintezēt savu dzejas poētiku ar prozas ikdienību, radot jaunu vēstījumu – minimu.

Šis laiks rada aizvien īsākas un koncentrētākas cilvēku savstarpējās saziņas formas un izteiksmi, saīsinājumu, tādu strupu lakonisumu, savukārt Aivara Eipura vēstījums paroksālā veidā ietver arī šāda īssaziņas un īs izteiksmes burvību. Ne katrs to spēj, uzburt ainas, gleznas, notikumus ļoti koncentrētā formā. To spēj dzejnieks, kura rakstu spalvā ir vārdu nozīmes, līdzības, alūzijas, konteksti, zemteksti, salīdzinājumi, metaforas, proti, visdažādākie izteiksmes līdzekļi. Tiesa, lasītājam šajā gadījumā ar vienkāršu lasīšanu diez vai būs gana. Bet doties lasīšanas ceļā ar Aivara Eipura minimām ir gana interesanti un aizraujoši. Un droši vien taps un top jaunas minimas. Tad, kad pienāks īstais laiks. Šī grāmata ir – „Ilūzija par pagātni, tālskatī raugoties.” (6. lpp.)

Otra grāmata –

Andrejs Tiknuss, Ēriks Hānbergs, Voldemārs Hermanis. *Bonifācijs Tiknuss fotografē pirms pusgadsimta*. Rīga: Madris, 2021.

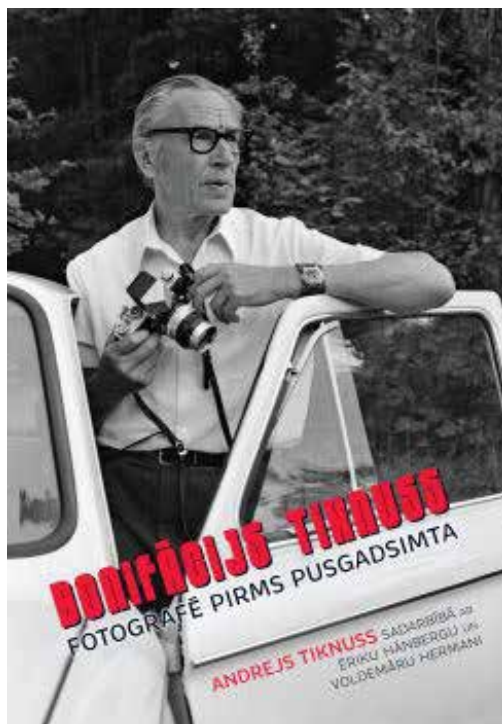
– arī dokumentē laiku, pagātni caur foto objektīva redzīgo aci. Grāmata tapusi fotogrāfa dēla Andreja Tiknusa sadarbības rezultātā ar tēva bijušajiem kolēģiem laikrakstā *Cīņa*, pieredzējušiem žurnālistiem un dzīves gudriem vīriem Ēriku Hānbergu (1933) un Voldemāru Hermani (1935), kuri pārredz šo bijušo padomju periodu, kuri spēj analizēt, vērtēt, paraudzīties nedaudz arī ar ironisku smaidu.

Grāmata ir preses fotogrāfa Bonifācija Tiknusa (1915-1986) atstāto fotonegatīvu izlase, anotēts un ar apercerēm un stāstiem papildināts fotoalbums, kurā dažādās šķautnēs un leņķos ieraugāms izteikti padomisks laiks, par kuru aizvien mazāk zina jaunākas paaudzes cilvēki.

Ievadot fotogrāfiju stāstu, Bonifācija Tiknusa dēls Andrejs Tiknuss uzsvēris, ka tēvs bijis profesionāls laikraksta *Sovetskaja Latvija* fotoreportieris (1945-1947), bet visilgāk viņa profesionālās darba gaitas saistītas ar sava laika ietekmīgāko, lielāko laikrakstu *Cīņa* (1947-1978), kurā viņš „fotovalodā iegrāmatoja lielāko daļu sabiedrisko, ekonomisko, kultūras, mākslas, kā arī tālaika politisko notikumu norišu”. (6. lpp.) Viņa tēva darba laiks galvenokārt aizritēja padomju periodā ar savām izteiktām laika, laikmeta ideoloģiskām zīmēm, taču jau skolas gados, vēl neatkarīgās Latvijas laikā, sākās Bonifācija Tiknusa interese par fotografēšanas brīnumu. Padomju gados ar fotoaparāta ‘aci’ tvertais nu kļuvis par laika un laikmeta dokumentējumu. Jautājums, kā šolaiku lasītājs un skatītājs uz tver šīs fotogrāfijas, kādu stāstu viņš tajās nolasa, kādas ‘zīmes’ šajos apstādinātajos mirkļos, kuriem ir vēstures elpa.

Šiem apstādinātajiem mirkļiem ir kāds ļoti nozīmīgs papildinājums – Ērika Hānberga un Voldemāra Hermaņa apceres, stāsti par laiku, laikmetu, reālijām, fiksētajiem notikumiem un personībām, kā arī ieskats Bonifācija Tiknusa biogrāfijā, vaļaspriekos un dzimtas stāstā, kuru izstāsta dēls Andrejs Tiknuss, cieņpilni rakstot – Tēvs, kura darbavieta, laikraksta *Cīņa* fotolaboratorija Blaumaņa ielā 38/40, bijusi dēla Andreja bērnības un jauneklā gadu sapņu telpa. Noslēpumaina vieta, kurā no foto filmiņām tika attīstīti fotogrāfiju kadri. 21. gs. cilvēkam, kurš pieradis fotografēšanai izmantot savu mobilo telefonu, lejuplādēt fotogrāfijas, pēc tam tās uzlabot kādās programmās u. tml., kādreizējā fotogrāfiju tapšanas vēsture, fotogrāfiju attīstīšana arī šķiet kā tāda tāla un mazsaprotama sala. Savā ziņā var teikt, ka šis Bonifācija Tiknusa albums ir arī sava veida fotogrāfijas vēsture – gadu gaitā ir mainījušies fotoaparāti, foto filmiņas un citas profesionālās lietas. Kā īsti tapa fotogrāfija, kā līdz tai nonāca? Arī dēls Andrejs Tiknuss agri ticis apmācīts tēva arodā, piepalīdzējis kā fotolampas turētājs un „palīga statusā man radās izdevība iepazīt atsevišķu Latvijā ievērojamu cilvēku dzīvi.”

Fotoalbums veidots, atsevišķos stāstos grupējot fotogrāfijas – no personiskā foto stāsta, sākot ar ģimeni (tēvs, māte, vecāku laulību foto, tēva brālis) līdz vispārīgākam lai-

ka, laikmeta notikumu, norišu kadrējumam, tālāk pie padomju ikdienas laukos un zemes darbos, darba pilsētā fabrikās, rūpnīcās (kur vairs VEF vai RAF, vai Rīgas Radio rūpnīca, Jelgavas cukurfabrika? – zudušās vietas), siltumnīcās, dārznīcībās, kūdras purvos, tirgos līdz pat svinētiem notikumiem un gadskārtām, tiltu, HES un pat Latvijas Zinātņu akadēmijas ēkas celtniecībai, tramvaja izbūvei, jauno mikrorajonu apbūvei un tā tālāk. Pamazām fotostāsts lasītāju un skatītāju ved pie sava laika personībām – gan tādām, kas reiz viesojušās padomju Latvijā, piemēram, kosmonauts Jurijs Gagarins, padomju valstsvīrs Ņikita Hruščovs un citi, līdz pašu latviešu kultūras personībām latviešu teātrī, mūzikā, mākslā, tēlniecībā, kas veido arī Latvijas kultūras mantojumu.

Bonifācija Tiknusa fotogrāfijas apliecina, ka ir jāprot ieraudzīt, saskatīt, iekadrēt, veidot sava veida stāstu cauri vairākām padomju desmitgadēm, par reālijām, kuras ir zudušas līdz ar ‘sagrautiem’ mūriem un sienām, kuras šolaik ir zaudējušas tā cita laika aktualitāti, ir kļuvušas gluži ikdienišķas, it kā ne-cilas, tomēr bez tām nav iespējams vizualizēt laikmetu. Šis foto stāsts ir pagātne skatos un ainās, kurās tvertas arī zudušās vietas un reālijas.

No fotogrāfijām noraugās fotogrāfa Bonifācija Tiknusa foto objektīva iekadrētas se-

jas un arī ļaužu masas dažādos masveidīgos ideoloģiskos svētkos – mītiņos, kongresos, apspriedēs ar visiem saukļiem un frāzēm, ziedu virtenēm, oktobrēniem un pionieriem, ordeniem un pārnopietni svinīgām sejas izteiksmēm. Fotografijas atklāj padomju pilsoņa dzīvesveidu un pilsētvidi, kurā tas dzīvojis, gājienus, kuros svinīgi maršējis padomju pilsonis, un svinības un svētkus, kuri reiz svinēti. Bet tieši tāpat tās fiksējušas Raiņa piemiņkļa atklāšanu Esplanādē 1965. gadā, kur rudenos arī mūsdienās notiek Dzejas dienu pasākumi, tagadējā Vanšu (tolaik Gorkija) tilta atklāšanu un citus notikumus. Papildus laikmeta un vēsturisko dimensiju paver Voldemāra Hermaņa apceres, īpaši jau pavērot laikraksta *Цīņa* – tolaik centrālā padomju Latvijas laikraksta – redakcijas durvis un aizkulises.

Melnbaltās fotografijas, melns un balts ir vienīgie kontrasti, sejas ar apturētu, fiksētu izteiksmi. Albums atklāj to, ko un kā caur objektīva aci ieraudzījis fotogrāfs Bonifācijs Tikhuss, tas saglabāts vēsturei kā spilgta laikmeta liecība.

Noslēgumā jāpiekrīt Ērikam Hānbergam, kurš saka – „Attālinoties no sociālisma pusgadsimta, aizvien pamatīgāk jāizstāsta padomju laikus nepiedzīvojošajiem par oficiālo un neoficiālo. Par patieso un nepatieso. [...] Katrs vizuālais dokumentējums ir rosinājums izvērtējošam stāstījumam. Stāstījums jaunatklāsmēm par pagājību.” (26. lpp.) Atskatoties uz padomju periodu, ir jāspēj ieraudzīt ne tikai izdzīvošanu, bet arī dzīvošanu, kā saka Ēriks Hānbergs. Šis foto albums ir par dzīvošanu, par to, ar ko un kam tika dzīvots, kas tika radīts un cik daudz no tā visa ir jau zudis un gaisis.

Abas grāmatas apliecina, ka vēsturi, tostarp notikumus, veidojuši un veido cilvēki. Svarīgi arī šodien, 21. gadsimtā, stāstīt par šo aizgājušo padomju laikmetu Latvijas tautas un cilvēku likteņos, ikdienā, sadzīvē, darbā, priekos un svinēšanā. Tas paplašina kontekstu un sniedz jaunas aculiecinieka zināšanas. Pagājušo iespējams izstāstīt arī veroties melnbaltās fotografijās vai gleznu kolāžās, bet tieši tikpat būtiski ir arī rakstīt un uzrakstīt par to, kas un kā bijis, caur savas pieredzes, atmiņu prizmu, ja tā taču reiz ir bijusi bērības, jaunības un darba mūža daļa. Biogrāfi-

jas daļa. Un laiku, kad dzīvot, cilvēkam nav lemts izvēlēties. Jāņi un Dziesmusvētki *dzīvo* kolāžās (Petra Derkins), minimās (Aivars Eipurs) un melnbaltās fotogrāfijās (Bonifācijs Tikhuss). Un tas ir cerīgi.

Inguna Daukste-Silasprōģe

Inguna Daukste-Silasprōģe, Dr. philol., Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta vadošā pētniece.

DESMIT SPOGUĻMINŪŠU CEĻA

Osvalds Zebris. *Šaubas*. Dienas Grāmata, 2021., 176 lpp.

Sintēze, intertekstualitāte, fantasmagorija, mistifikācija. Daži literatūrzinātnē bieži lieto svešvārdi, ar kuriem jau pirmā stāsta vidū var raksturot piecu grāmatu autora, arī aiz Latvijas robežām pazīstamā prozista Osvalda Zebra jaunāko stāstu krājumu *Šaubas*. Nē – pietiek ar grāmatas ieraudzīšanu. No melnā vāka pretī raugās Fjodora Dostojevskas seja, pievienota neproporcionālam (atlēta pleci un rokas, apaļīgs vēders, garas, tievas kājas) Karlsona ķermenim. Un melnumā aiz kombinētā tēla muguras kustas tas, kas var būt gan propellers, gan divi kusli spārniņi, kuri diez vai spētu pacelt gaisā šo lielo ķermeni. Autora nodomu par grāmatas dizainu realizējis mākslinieks Roberts Zitmanis.

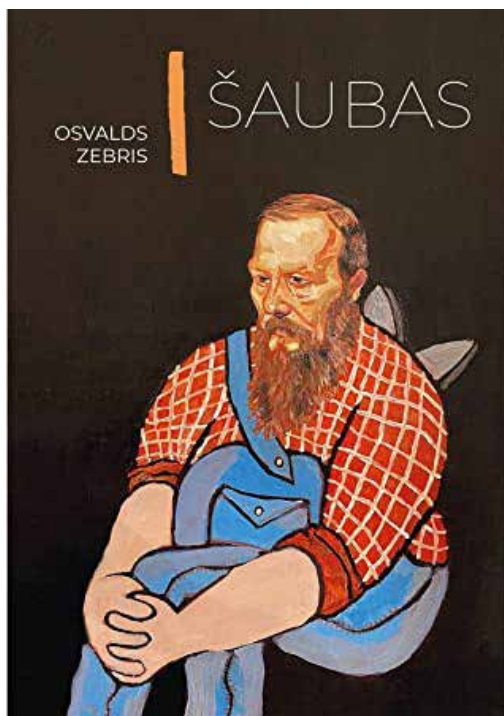
Pēc stāstu krājuma izlasīšanas noskatījos un noklausījos televīzijas un radio ļaužu sarunas ar Osvaidu Zebri, jo tas, ko nezināju, bet ļoti vēlējos saprast: kas viņam ir šaubas. Šaubas un šaubīšanos laikam uztveru un jūtu diezgan tipiski – kā nepārlicinātību, nedrošību, bažas ar baiļu potenciālu, kaut kādu virzību uz neizdošanos. Taču Zebrim šaubas ir svarīgs un dinamisks nenoteiktības faktors, kas nepieciešams rakstīšanai. Šaubas ir vāriša-

nās temperatūra viņa jaunradei, degvielas sastāvdaļa (propellera lāpstīņu dūkšana un gaisa vibrācija aiz Dostojevskā-Karlsona muguras). Osvalds Zebris intervijās stāsta: kad viņš izšaubījies, palikusi sajūta, kas un kā būs stāstā, un tieši šis brīdis, nevis grāmatas iznākšana, viņam ir lielākie svētki. Zīmīgi, ka *šaubas* ir gan stāstu krājuma pirmais vārds – tā nosaukums –, gan pēdējais vārds gala stāstā „Krysts”, kas veltīts Regīnai Ezerai: „Ka nesastingt var, rakstoties cauri svētām šaubām”. (175. lpp.) Tiktāl par grāmatas nosaukumu un tā kontekstu.

Osvaldam Zebrim tuvie autori, desmit domubiedri, kuri vairāku gadu garumā tapušajos stāstos atbalsojušies tieši šādi, savukārt rakstīšanas brīdī (viņš uzsver šo aspektu, jo „savējie” nemītīgi mainās) pārstāv dažādus laikus un telpas, dažādas un pat ļoti atšķirīgas literatūras valodas. Pie viena galda sasēdusies raiba sabiedrība, un pārsteidzoši, ka visi tik labi saprotas, cits citu nepārtrauc un gan runā, gan ieklausās. Droši vien tāpēc, ka ne tikai viņi ir Zebra draugi. Arī Zebris ir viņu draugs, kurš atbalsojas.

Katrā no tekstiem kā viegli elektrizēts, taču ikreiz atšķirīgs fons jaušams savijojums gan par izlasīto, gan par domāšanu, rakstīšanu un uzrakstīto, par savām personiskajām attiecībām ar literatūru un pasauli. Osvalds Zebris pats kļūst mans – lasītājas un šī viedokļa paudējas – „savējais”, jo *Šaubās* ar gandarījumu gūstu apliecinājumu tam, ko daudzi visu mūžu mākslā meklē un, par laimi, atrod: māksla, tostarp literatūra ar tās idejām, izpildījuma veidiem, saturu un formu, nav nošķirama no dzīves, kādu to redzam, dzirdam, sataustām un dažādi citādi katru dienu un nakti savā telpas un laika joslā pieredzam; iztēle un tās augļi nebūt nav realitātes pretmets, – tā papildina realitāti, dabiski tajā iekļaujoties.

Kas ir stāstu krājumā *Šaubas* atbalsotie Osvalda Zebra garīgie draugi? Astrida Lindgrēne, Fjodors Dostojevskis, Tomass Stērns Eliots, Albērs Kamī, Ojārs Vācietis, Arsēnijs Tarkovskis, Mihails Bulgakovs, Rainers M. Rilke, Jānis Jaunsudrabiņš un Regīna Ezera, turklāt stāstu titullappās papildināts, tieši kuriem literārajiem darbiem un / vai tēliem teksts veltīts. Zebris grāmatas ievadā to dēvē par it kā „šaubīgu ieceri” (9. lpp.), taču – kas gan

nav šaubīgs? Galvenokārt tāds ir laiks – viena stāstu pamatvielām, kas izvērsta ļoti plaši un dažādi, un saistāma arī ar veltījumu adresātu darbos risināto laika koncepciju un pašu atbalsošanās motīvu. Krājumā ir trīs stāsti, kuros var fiksēt kādus, mazākais, nosacīti hronoloģiski secīgus notikumus („Izdoma. Vai arī kas pavisam cits”, „Kūst sniegs un putniņa galvas”, „Tagad viņš ir ondatra”). Pārējos tekstos laiks lec, lido, met cilpas, pārvietojas no nākotnes uz pagātni un otrādi, plūst visos virzienos un visvisādi zarojas un dullojas. Tas čukst, dzied, smejas, joko, lūdzas un raud Zebra balsī caur Kamī, Jaunsudrabiņa, Vācieša un citām tekstu atbalsīm. Laiks pastāv vienlaikus abos polos un visās paralēlēs un meridiānos: „Jā, bet rakstīts uz tās sienas bija gan – vienā pusē bija teikts īsi: *Blast!*, bet otrā, ka dzīve iraid gara, gara, gara.” (*Salmu vīrs*, 62. lpp.)

Kur laiks, tur telpa. Arī šajā citātā tā ir: siena, kas vajadzīga uzrakstam. Tēli, stāstos atbilstoši mākslinieciskajai iecerei, mīt un darbojas gan ārvīdē, gan slēgtās vietās – dzīvokļos, mājās –, un kopiespāids bieži ir sirreāls, pat grotesks, sevišķi – ja no telpas (no sevis) kādu iemeslu dēļ nav iespējams izkļūt. Piemēram, stāsta „Istaba ir piečurāta” (veltījums R.M. Rilkes *Maltes Laurida Briges piezīmēm*) epigrāfā, šī Rilkes darba citātā, svarīgs ir teikums: „Manī ir kas iekšējs, par ko pats

neko nezinu." (131. lpp.) Stāsta tēlu Vasiliju pārņem kāda sveša būtne, viņš neatpazīst ne savu ķermeni, ne domas. Fizioloģiskas detaļas, divēja – „īstā” Vasilija un tā otra – iekšējā runa un pastarpināts dialogs, spriega gaisotne nelūgtā viesā piečurātajā istabā šķiet nepiemērots fons svarīgu filozofisku jautājumu risināšanai, sevišķi – ja par tādiem nekad nav domāts, tomēr Vasilijam šeit tiek piedāvāts ceļš. Tas ir visbūtiskākais telpas elements un vienlaikus process arī tajos Zebra stāstos, kuros tēloti kādu apstākļu sastindzināti varoņi: ceļš, kas varbūt nav kājām ejams, taču apziņā sākams un pieveicams.

Manuprāt, visplašākais laika mērogs un atbalsošanās diapazons Zebriem izdevies stāstā „Spogulīt!”, kas veltīts krievu dzejniekam Arsēnijam Tarkovskim. Sniegbaltītes un ļaunās karalienes domājamo motīvu pārcērt epigrāfs, Ingmāras Balodes atdzejotā Arsēnija Tarkovska dzejoļa „Dzīve, dzīve” citāts, un šis pats citāts krievu valodā – oriģinālvalodā – noslēdz stāstu. Spogulis, spoguļošānās, atspulgs. Spogulis stāstā ir pirmās personas vēstītājs, kura intonācija ir maskulīna krekšķoši vecūksnēja, jo spogulis vairs nav nekāds jaunais, tas ir plīsis, sasprādzis, salīmēts un ierāmēts, tomēr joprojām ļoti, pat maģiski, spēcīgs. „Mirdza skatās manī dziļi un klusi, es labsajūtā izplešos. Apvelku visu sienu, ieskauju griestus un grīdu, apņemu arī viņu, ierauju sevī visu šo dzīvokli un namu ar visu tā garu.” (111. lpp.) Spoguļa laiks un telpa ir bezgalība, un arī Grimmu pasakas motīvs patiesībā nav zudis, – stāsta ļaunā karaliene Mirdza izplāno sāncenses pazušanu. Jāpiebilst, ka stāsts „Spogulīt!” atbalso arī Arsēnija Tarkovska dēla, kinorežisora Andreja Tarkovska, filmu *Spogulis*.

Osvalda Zebra stāstu krājums *Šaubas* ir talantīgs apliecinājums tam, ka sintēze var netraucēt jaunradei, jo nekas nerodas tukšumā. Laiks, ceļš un spogulis – šie trīs (bez šaubām) atbalsosies manī vēl ilgi.

Anda Ogrīņa

Anda Ogrīņa (dz. Brazauska, 1979) kopš 2004. gada ir grāmatu redaktore izdevniecībā „Apgāds Zvaigzne ABC”. Liepājas Universitātē 2007. gadā ieguvusi maģistra grādu humanitārajās zinātnēs. Īpaši interesē latviešu jaunākā proza.

Inguna Daukste-Silasproģe

„... ES REIZĒM UZKAĻU KĀDU PANTIŅU”

Fragments no topošās monogrāfijas par Gunaru Janovski izdevniecības „Dienas Grāmata” sērijā „Es esmu”

Tā par sevi reiz teicis rakstnieks Gunars Janovskis (1916-2000), kura dzīve ir liecinājums, cik daudz cilvēks savā mūžā var pieredzēt. Savos darbos viņš ieraksta daudz no savas dzīves, vērojumiem, izjūtām un smelzes. Mūža garumā viņš saglabā tīru un dzīvu latviešu valodu, skumst par nevērību pret valodu, par negantajiem drukas velniņiem, kas viltīgi iemanās viņa grāmatu lappusēs. Rakstīt Gunaram Janovskim nozīmēja dzīvot – „Literatūra? Tā ir mana otrā pasaule, reizēm baiga, reizēm skaista, un es ceru, ka man vēl kādu laiku būs lemts ņemt savus draugus un paziņas pie rokas un tos vadāt pa viņas teiksmainajiem labirintiem.”¹

Gunars Janovskis, kuru mēdz dēvēt par vēliņu debitantu latviešu trimdas rakstniecībā, literāro talantu briedināja un pilnveidoja tieši svešumā, dzīvojot Anglijas vidienē Notinghamā. Viņa literāro devumu veido apmēram trīsdesmit grāmatas, četrpadsmit Kopotu rakstu sējumi, atkārtoti darbu izdevumi, darbu dramaturģiski un iestudējumi teātrī un televīzijā, nu jau arī romāna *Pilsēta pie upes* ekranizējums režisora Viestura Kairiša ‘lasījuma’ un vizualizācijā.

Tomēr mazāk zināms palicis viņa dzejnieka talants, par kuru gan viņš allaž runājis ne daudz ironiskā tonīkārtā. Gunara Janovska dzeja apkopota divos kopdzejas krājumos ar dzejnieci Indru Gubiņu (1927-2017) – *Paskaties kļāvā* (1974) un *Vai ilgi vēl?* (1989). Gunara Janovska dzejoļi epizodiski parādījās latviešu trimdas periodikas lappusēs ar *Artura Skujas* vārdu. Šis vārds viņa romānu lasītājam zināms – galvenais varonis romānu triloģijā *Sōla* (1963), *Pār Trentu kāpj migla* (1966) un *Balsis aiz tumsas* (1972).

Lai apjaustu, kā abi rakstnieki nonākuši pie kopdzejas krājumiem (šoreiz ieskatoties pir-

¹ b. a. *Londonas Avīze*, Nr. 1017, 1966, 11. febr.

Indra Gubiņa un Gunars Janovskis Notinghamā 1980. g.

mā kopdzejas krājuma tapšanas vēsturē), ielūkosimies abu sarakstē, kas glabājas Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā, sauktā par Misiņu bibliotēku, Indras Gubiņas fondā un kopumā aptver vairāk nekā 600 vēstulu, kas ceļojušas pāri jūrām, reizēm nokļīdušas, kuras gaidītas, kurās iezīmējas gan radošā degsme, gan arī radošās dzirksts apšikums vai apdzisums. Indra Gubiņa un Gunars Janovskis sarakstījās 35 gadu garumā; sarakste aizsākās 1964. gada vēlā rudenī, kad, Indra Gubiņa uz laiku kļuvusi par žurnāla *Daugavas Vanagu Mēnešraksts* literārās nodaļas redaktori, sadūšojās nosūtīt vēstuli rakstniekam Gunaram Janovskim uz Angliju ar mudinājumu atsūtīt publicēšanai kādu darbu. Viņi tolaik nav pazīstami. Viņi satiksies tikai 1973. gada rudenī,² kad Indra Gubiņa no savas dzīves vietas Kanādā viesosies Anglijā, atbrauks uz Notinghamu un satiks rakstnieku Gunaru Janovski.

Rakstniecei un dzejniecei Indrai Gubiņai³ bija zināms, ka Gunars Janovskis palaikam raksta

arī dzeju, tomēr uz jautājumu par dzejošanu, viņš vēstulē atbildējis:

„Nē, Arturs Skuja nedzejo. Viņš to dara pavīsam reti. Tikai tad, kad „uznāk”. Viņam ir šīs tas padomā. Bet tam ir laiks. Vispirms ir jānobeidz pēdējās divas nodaļas Menuetam⁴. Tur ir gandrīz vēl tāda teatrāla izmišana, bet gan jau redzēsi pati.”⁵ Savukārt kādā citā vēstulē 1968. gada 9. decembrī atzīst – “Arturs Skuja nosūtīja Londonas Avīzei⁶ dzeju „Vienai”. Viņš nezina – kāpēc, bet tā ir ielidojusi redakcijas papīrkurvī.”⁷ Ik pa laikam sarakstē jaušams, ka Gunara Janovska literārā prioritāte ir romāns, lielās formas, nereti viņš pat vienlaikus strādā pie vairākiem darbiem, krāj iespaidus, ceļo pa Eiropu. 1972. gada 5. februārī viņš Indrai Gubiņai raksta: „Nu jau būs gadi četri, kopš neesmu uzrakstījis nevienas pašas dzejas. Man savā laikā atrakstīja nelaiķis Rudzīšu Janka⁸ un teica, ka lai nu es neniekojoties, jo no manis dzejnieks nav un nebūs. Un tā es viņam arī paklausīju. Vis-

² Viņi bija norunājuši tikties 1973. gada vasarā Ķelnē Eiropas Latviešu dziesmu svētkos, tomēr tikšanās nenotika.

³ Indra Gubiņa ir divdesmit septiņu grāmatu – romāni, īsproza, dzeja un ceļojumu apraksti – autore. Daiļradei spēcīgs autobiogrāfiskais aspekts, kā arī psiholoģiskā reālisma vēstījums, dzejā – romantiska, reziģnēta un personiska pārdzīvojuma noskaņa.

⁴ Domāts romāns *Ēnu menuets* (1969).

⁵ ZA FB RK (Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Retumu krājums – šodien Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka) Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11671, 12. mape, 7. dokuments; 1968. gada 18. maijā.

⁶ Latviešu laikraksts Londonā.

⁷ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11670, 11. mape, 19. dokuments.

⁸ Domāts literatūras kritiķis Jānis Rudzītis (1909-1970).

maz viņš man samaitāja katru prieku – vārdiem meklēt atskaņas.”⁹

Tomēr ap 1972. gada izskaņu abu sarakstē pirmoreiz uzplaiksnī doma par kopīgu dzejas krājumu. 1973. gada 6. janvārī Gunars Janovskis vēstulē raksta: „Mīļā Indra! [...] Zini: es Tev rakstīju par kopējo dzeju krājumu, pats savējās neesmu apskatījis. Nupat vienu dienu sāku šķirot un – mīļā stundiņa! Man ir labi ja kādas 20 dzejas, ar kurām „iet placi”. Tas nu ir par maz. Pagaidīsim vēl gadiņū, jā? Un starplaikā raudzīsim šo to uzrakstīt, ja tāds prāts un patikšana. Nupat es vienu dzeju vārdpīlā nozīmē „uzrakstīju” sapnī. Bija tikai jāpieceļas un jāuzliek uz papīra. Gan jau Tu to lasīsi. Tā saucas „Kolhoznieku bēres”¹⁰.”¹¹

1974. gada janvāra vēstulē Indra Gubiņa atzīst, ka atkal un atkal atgriežas pie domas par abu kopdzejas krājumu. 1974. gada 4. februārī nosūtītā atklātnē Gunars Janovskis mudina Indru Gubiņu sazināties ar izdevēju Helmaru Rudzīti, tiesa – ne tikai par dzejas, bet arī par īsprozas kopkrājumu: “Vai Tu ar Rudzīti negribētu parunāt arī par mūsu kopējo stāstu grāmatu? Es nezinu, kā Tu pati par to domā. Man ir divas noveles, t.i. pusgrāmata. Tev noteikti kam vajaga būt otrai pusei. Padomā. Bet galvenais ir – dzejas. Manuprāt, tā būs maza sensācija.”¹²

Indras Gubiņas atsūtītos dzejoļus lasa arī Gunara Janovska kundze Rasma, par ko viņš 1974. gada 5. aprīļa vēstulē raksta: „Kas tās Tev gan ir par skaistām dzejām! Iedevu izlasīt Rasmai. Arī viņa jūsmo. Tu esi dzejniece! Pie tam LIELA. Man būs gluži kauns ar saviem pantiņiem Tev blakām stāties. Pret Tavām 48 es varu likt savas 30, un tās iederas labi Tavos trīs sadalījumos: mīlas lirika, mežinieka dziesmas un bāru dziesmas. Varbūt līdz vasarai vēl kāda uzrakstās? Bez tam man dažas ir smagi pagaras. Krājums iznāks pieklājīgs. Mazliet vecmodīgs, bet vēl jau ir tādi, kas kautko tamlīdzīgu gaida. Honorārs mums taču nav svarīgs! Un, vai nu Rudzītis gluži

iekritis? Mūsu abi vārdi kopā liekas diezgan branga reklāma.”¹³

1974. gada 29. aprīļa vēstulē Indra Gubiņa apliecina, ka ir sazinājusies ar grāmatizdevēju Helmaru Rudzīti, faktiski viņu informējusi, ka kopā ar Gunaru Janovski gatavo kopdzejas krājums, ka topošajai grāmatai jābūt īpašai, ka viņas vīrs ieteicis krājuma nosaukumu – Duets vai arī Duets vienā balsī, ka jādomā par nodaļu virsrakstiem. „Bāru dziesmas, Mežinieka dziesmas – tās būtu skaidras, bet kā to pirmo daļu, to mīlestības liriku saukt? Lapu dziesmas, Rudens dziesma? Raksti, ko Tu domā.”¹⁴

Abu rakstnieku sarakstē 1974. gada pavasarī iezīmējas ‘sarunas’ par un ap dzeju, kā tās kārtot, cik daudz dzejoļu katram būtu, ko krājumā piedāvāt, kā tos grupēt vai kārtot nodaļās, un galvenais – kā saukt abu kopdzejas krājumu. Indras Gubiņas piedāvātais – *Balsis un atbalsis* Gunaram Janovskim īsti netiek, taču viņam nebūtu iebildumu pret nosaukumu *Kļavu lapa* – „Tā jau dominē Tavās dzejās un šur tur paviz arī manējās. Arī vāka zīmētajam būtu viegli, un izskats iznāktu efektīgs. [...] Kas Tev gan ir par skaistām dzejām! Man dažas tā i aizrāva elpu, lai nebūtu jāizsakās savādāk... Man tā vien šķiet, ka ar savu krājumu varēsīm būt mierā, un arī Rudzītis tur nekā nezaudēs. Daudzas mūsu dzejas ir gaužām personīgas dabas. Gaužām maz tur ir pateikts „tikai atskaņu dēļ”. Vajag mazliet drosmes – tās nodot lasītāju ziņkāriņajām acīm un domām. Bet arī rakstnieks daudzko atklāj no savām domām, piedziņojumiem. Kāpēc lai to nedarītu ar dzejām? Dažs varbūt pasmīnēs... Ja tikai mājas miers netiek traucēts.”¹⁵

Drīz abi autori ir vienojušies, ka par kopdzejas krājums nosaukumu – *Paskaties kļavā*. Jāteic, ka kļavu lapas no Kanādas nereti vien ‘ceļojušas’ līdz ar aprakstītām vēstuļu lapām. Un tās atrodamas vēl tagad starp vēstuļu lapām Indras Gubiņas arhīvā. 1971. gada 6. novembrī Indra Gubiņa raksta: „Es Tev pirms pāris nedēļām salasīju krāsainas lapas, es staigāju gar ziemeļu ezera malu, kur sarkans,

⁹ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11672, 13. mape, 22. dokuments.

¹⁰ Dzejolis lasāms krājumā *Paskaties kļavā*, skat. 111. lpp.

¹¹ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11673, 14. mape, 1. dokuments.

¹² ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11673, 14. mape, 19. dokuments.

¹³ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11673, 14. mape, 23. dokuments.

¹⁴ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11666, 7. mape, 25. dokuments.

¹⁵ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11673, 14. mape, 25. dokuments; vēstule 1974. gada 12. maijā.

dzeltens, zaļš – gandrīz neapprakstāms raibums, un kur vēl oktobra vidū čirkstēja sienāži, un daži apjukuši čipmonki lēkāja. Oktobris pie mums bija neparasti silts un saulains, novembris tik atnāca ar aukstumu.”¹⁶ Savukārt 1973. gada 19. decembrī Indra Gubiņa raksta, ka kļavu lapai ir stari, ka tai ir gluži vai spārni, pa kuriem ir iespējams aiziet tur, kur vēlamies – „Nē, Gunār, tā tas tomēr nav, dzejolis nav tikai dzejolis. Labi, nedomāsim par to, rakstīsim dzejoļus, stāstus, romānus – vienalga, rakstīsim.”¹⁷

1974. gada 4. augusta vēstulē Indra Gubiņa raksta, ka 3. augustā izdevējam nosūtījuši dzejas krājumu ar Eduarda Dzeņa vāka un četru ilustrāciju zīmējumiem – „Vāks ir koks, ļoti vienkāršās, stilizētās līnijās (kails). Ilustrācijas katrai nodaļai: Rudens dziesmām – tādas lapiņas – skaists. Bāru dziesmām – vēji, bāri, kaut kas rēgains, bet izteiksmīgs. Mežinieka dziesmas – egles, pļava – stari cauri eglēm. Lietainā novakarē – smagi mākoņi ar lietu pāri lauku ainavai. Visi zīmējumi tikai līnijas, tas viņam tā jādarot tehnisku apstākļu dēļ. Kādi tie – neprasi man. Tad nu lai Rudzītis drukā. Honorāru jau viņš nesola nevienam, man vismaz piesolīts tikai 25 eks.”¹⁸

1974. gadā apgādā „Grāmatu Draugs” tiek izdots Indras Gubiņas un Gunara Janovska kopdzejas krājums *Paskaties kļavā* ar Eduarda Dzeņa vāka zīmējumu un četru nodaļu vinjetēm, iesiets dzeltenos pastelkrāsas līnū vākos. Krājumu veido piecdesmit divi Indras Gubiņas un trīsdesmit Gunara Janovska dzejoļi, kas izkārtoti vairākās nodaļās. Gunars Janovskis ir iepriecināts par šo krājumu, to atklāj 1975. gada janvāra sākumā rakstītā vēstule – „*Paskaties kļavā* kaut kā ir citāda. Es to esmu jau izlasījis reizes trīs. Man tā stāv uz rakstāmgalda, un es tur allaž pašķirstos. Tur ir daudz Tavu dzeju – jo biežāk lasa, jo labāk patīk. Nu jā ... arī dažas manējās. [...] Indra, man šī grāmata patīk. Pat vairāk. Es esmu ar mieru apgalvot, ka tā varbūt ir mazliet veclaicīga, bet tomēr s k a i s t a grāmata. Un zini? Es piepeši esmu atradis līdzību. Mēs abi esam Ziemeļnieka gara bērni, sevišķi īsajās, ‘rīmīgajās’ dzejās. – Vai mums to pār-

metīs? Ko teikts kritika? – Patiesībā man pat tas ir viena alga...”¹⁹

Paies turpat desmit gadi kopš šī krājuma iznākšanas, Gunars Janovskis būs pieredzējis gan radošu pilnbriedu un atzinību, gan negantu neveselību un smagas redzes problēmas, taču 1983. gada 8. maija vēstulē viņš raksta: „Miļā Indra! Diena, kad mans garstāvokļa mērītājs bija nokritis zem nulles. [...] *Kļava* ir labs krājums. To es vienmēr esmu zinājis. Bet ne vairāk. Vienkāršos vārdos mēs esam devuši vaļu savām sāpēs aizžņaugtām sirdīm. Un to saprot tie, kuriem ir “tās pašas sāpes un cerības”.”²⁰

Nedaudz ielūkosimies, ko kritiķi sprieda un lēma par šo dzejas krājumu. Kritiķis Jānis Andrupis atzina, ka „abu autoru dzejoļu apvienošana vienā grāmatā motivējama ar viņu dzejas radniecīgumu, kas izpaužas reizinātajā pamatnoskaņā un diezgan līdzīgā izteiksmē. Abu dzejas līdzīgums grāmatā pasvītrots ar sakārtojumu vienādas tematikas nodaļas: abiem ir rudens un mežinieka dziesmas (Indrai Gubiņai tās liekas speciāli šai grāmatai rakstītas); Indras Gubiņas bāru dziesmām atbilst Gunāra Janovska lietainas novakares noskaņas. Šāds sakārtojums uzmanības centrā ievirza abu autoru dialogu un viņu personīgās attieksmes, kā tās izpaužas šai grāmatā, kur tām, protams, ir literāras tematikas raksturs. Otrā vietā līdz ar to atvirzās katra autora individuālie vaibsti. Ja uzmanību pievēršam šai katra autora savdabībai, kas literatūrā vienmēr ir viens no vissvarīgākajiem elementiem, tad Indra Gubiņa liekas tuvāk stāvam realismam, kamēr Gunāra Janovska dzejā vairāk izteicas romantisks pasaules skatījums, kas atbalsojas arī izteiksmē. Gunāra Janovska dzeju varam saukt par romantisku, kamēr Indrai Gubiņai ar romantiķiem kopēja ir tikai dažu dzejoļu noskaņa, bet ne pasaules skatījums un motīvi. Abiem autoriem izteiksmes līdzekļi nāk no posma, kad mūsu liriskā lūzumu vēl nebija radījuši pēckara strāvājumi. Abu dzejnieku vienkāršā, patiesā dzeja atradīs daudz draugu.”²¹

¹⁶ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11665, 6. mape, 14. dokuments.

¹⁷ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11666, 7. mape, 20. dokuments.

¹⁸ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11666, 7. mape, 29. dokuments.

¹⁹ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11674, 15. mape, 1. dokuments.

²⁰ ZA FB RK Indras Gubiņas fonds, Inv. Nr. 11675, 16. mape, 42. dokuments.

²¹ Andrupis, Jānis. Divu dzejnieku dialogs. *Ceļa Zīmes*, Nr. 57, 1975.

Kritiķe Nora Valtere atzīmējusi, ka Gunars Janovskis nodaļā „Lietainā novakarē” ir krietni intelektuālāks, rūgtāks, skeptiskāks; viņa dzejā spēcīgāk ienāk apceres motīvi, vietām parādās ironija, brīvais pantmērs, kas šajā nodaļā pārsvarā; kritiķe atzīst, ka „Janovskim vispār labāk izdodas romantiski iekrāsotie dzejoļi. Par to nav jābrīnās, arī no visiem viņa labākajiem prozas darbiem vairāk vai mazāk dveš romantisma elpa.”²²

Šajā krājumā iekļautie Gunara Janovska dzejoļi sabalsojas ar viņas prozas tekstu poētisko noskaņu, ar viņam būtiskiem tēliem – mežu, jūru, kaiju klaigām un vientulību. Noskaņu un sabalsojumu ar Gunara Janovska hamsunisko strāvojumu atklāj „Dziesmas Eduardai” rindas:

Lapas sausas, skujuas smalkas
Manus meža ceļus klāj.
Koku audze vēja šalkās
atvadām man zarus māj.
Ja reiz nāksi būdai garām,
piespied seju tai pie rūts.
Varbūt degs tev acu starā
maigums, manis neiegūts.²³

Jāpiekrīt kritiķes Noras Valteres teiktajam: „*Paskaties kļavā* ir neparasts un interesants divu autoru kopīgs dzejoļu krājums. Neparasti un interesanti ir jau tas, ka ar dzeju nākuši kļavā divi autori, kas pazīstami kā izcili un ražīgi prozisti, bet it sevišķi šis krājums vienreizējs tādā ziņā, ka abu autoru tematikā un pārdzīvojumu toņkārtā ir tāda saskaņa, kāda reti sastopama: liekas, te risinās divu tuvu cilvēku intīms dialogs.”²⁴

Aplūkotā abu rakstnieku sarakste ļauj apziņāt, ka nepilnu divu gadu laikā no ieceres par kopdzejas krājumu ideja īstenojās; 1974. gada rudens pusē Indra Gubiņa un Gunars Janovskis pieredzēja krājuma *Paskaties kļavā* iznākšanu. Tā bija dvēseliska sasaukšanās, koleģiāla uzticēšanās, kas atklājas kādu jaunu šķautni abu daiļrades rakstos. Paies piecpadsmit gadi, un 1989. gadā iznāks otrs

abu kopdzejas krājums *Vai ilgi vēl?* Toņkārtā daudz minorīgāks un apcerīgāks, abi tolaik vairāk dzīvo ar ziemas sajūtu, jo Indra Gubiņa ir zaudējusi vīru Gunāru, bet Gunars Janovskis sievu Rasmu. Smagi nospiež svešuma gadu vientulības nasta. Tomēr izskaņai kāda ļoti raksturīga Gunara Janovska poētiskā noskaņa un ainava – dzejolis „Vējam no jūras”:

Ne jau vienmēr var dziedāt.
Vējš, pelēkā miglā kūpot,
iemet sāļumu manos plakstos
un stabulē atvērtās lūpās.
Kā gan es pazīstu tavu balsi,
ja tu daino tik savādā rakstā?
Kā gan nepazīt...
Kaiju klaigas
skan dūmaka tumsā. Dziļi peldošas laivas,
plandošām burām mastos,
iznirst ūdeņu klaidā.
Tavā dvašā tvan jūrmales priedes.
Un elsās tavās, krastos atbalsim kliezot,
šalc Daugavas vilņu mūžīgais nemiers.

Inguna Daukste-Silasproģe, Dr. philol., Latvijas
Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta
vadošā pētniece.

Voldemārs Avens

(1924.12.I - 2022.20.IV)

²² Valtere, Nora. Indra Gubiņa, Gunars Janovskis – *Paskaties kļavā*. *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, 1975, Nr. 3.

²³ Gubiņa, Indra, Janovskis, Gunars. *Paskaties kļavā*. Bruklina: Grāmatu Draugs, 1974, 78. lpp.

²⁴ Valtere, Nora. Indra Gubiņa, Gunars Janovskis – *Paskaties kļavā*. *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, 1975, Nr. 3.

Atvadu fantāzija Zigmundam Skujiņam

(1926.25.XII - 2022.29.IV)

Reiz, pirms padsmītiem gadiem ciemojoties pie Zigmunda Skujiņa, no rakstnieka grāmatplaukta izķeksēju viņa debijas grāmatu, 1954. gadā izdoto garstāstu *Ceļi un krustceļi*. Aiz tīras ziņkārības – lai arī Skujiņa daiļradei biju sekojis diezgan uzmanīgi un arī šo to rakstījis par viņa grāmatām, *Ceļus un krustceļus* lasīt nebija gadījies. Grāmatas priekšlapā ļoti skaidrā rokrakstā bija ierakstīta apmēram šāda frāze: „Šo grāmatu nekad un nekādos apstākļos nedrīkst izdot atkārtoti.” Ieraksta tinte jau bija krietni pabalējusi – iespējams, tas bija tapis sešdesmitajos gados, laikā, par kuru pats Skujiņš izteicās, ka tad viņa pasaules uztverē un arī literatūras traktējumā norisušas ļoti pamatīgas pārmaiņas. Nez kāpēc man šī īstenībā nebūtiskā epizode pamatīgi ieēdās atmiņā un šķiet, ka tā daudz ko vēsta par Zigmundu Skujiņu. Ko tieši – neņemam noformulēt.

Autobiogrāfiskajā grāmatā *Jātnieks uz lodes* Skujiņš rakstīja, ka savas dzimtas ciltsrakstus esot izsekojis līdz 1746. gadam. Maza, vēstures piespēlēta sakritība, kuru man gribētos uztvert kā metaforu, – tikai dažus gadus pirms tam Rīgā bija ieradies barons Hieronīms Kārlis Frīdrihs fon Minhauzens, tas pats, kurš pēcāk ar citu literātu gādību pārtapa bezmaz par neticamu stāstu stāstīšanas etalonu. Skujiņa dzimtai, protams, nav nekādas ģenētiskas radniecības ar baronu Minhauzenu (pašam Skujiņam gan vajadzēja iejusties cita barona – Lēvenšterna – ādā, kad 1979. gadā uzņēma mācību filmu *Rudolfs Blaumanis*, jo viņa izteiksmīgais profils izrādījās izcili piedienīgs augstdzimušajam vācietim), tomēr varam pieņemt, ka barona Minhauzena stāstu stāstīšanas mākslu pa kaut kādiem ēteriskiem ceļiem vai neceļiem – un literatūras ceļi patiesi mēdz būt neizdibināmi – pēc pāris gadsimtiem pārmantoja Zigmunds Skujiņš. Jo – vispirmām kārtām Skujiņš bija, nē, joprojām ir – viņa darbi nekur nav pačībējuši – stāstu stāstītājs. Tīcamu vai netīcamu – tas pat nav no svara. Galvenais, ka labi izstāstītu, un romānā *Gulta ar zelta kāju* ietverto ticami netīcamo sižetu skaits pietiktu varbūt kādām simts grāmatām. 2005. gadā, kad intervēju Skujiņu, vienubrīd mūsu saruna skāra arī stāstu stās-

tīšanu. „Man joprojām liekas, ka rakstniecībā galvenais ir idejas. (...) Ja mēs paņemam pasaules literatūru, es pateikšu, kur ir idejas. Pigmalions ir ideja. *Princis un ubaga zēns* – tā ir ideja. *Doriana Greja portrets* – arī ideja. Varbūt *Šagrenāda*. Tās ir idejas. Un šādu ideju ir šausmīgi maz. Man liekas, ka es esmu laimīgs, jo, ja arī es neko vairāk neuzrakstīšu, tad ir vismaz *Miesas krāsas domino*. (...) Tur ir ideja, tur ir šis salikšanas moments, kas izvērstis visdažādākajās plāksnēs, filozofiskā, vēsturiskā. Kā mēs visi esam salikti, kā salikts cilvēks, miesa un dvēsele, ja saliek kopā divus cilvēkus – kura dvēsele ir īstā un neīstā...” Es iebildu, ka, nē, literatūras pamatu pamats ir stāsts, un, ja ir stāsts, tad tas noteikti radīs arī ideju, tomēr beigās mēs vienojāmies, ka vienkārši atšķirīgi izprotam idejas jēdzienu, bet tāda lieta kā stāstītāja elegances tiesīga pastāvēt estētiskas kategorijas skatā. Skujiņam šī elegances piemita – ne tikai ikdienā, bet arī literatūrā.

Nu Skujiņš laimīgās literatūras laukos sēž pie galda kopā ar baronu Minhauzenu, abi brīdī pa brīdīm ietrekterē ambroziju un viens otram stāsta stāstus. Un stāsta. Un stāsta. Tā rāmi, nosvērti, katrā ziņā – ironiski un smīnīgi. Turpat blakus bijīgi sadrūzmējies klausītāju bariņš – Ozīriss, Odins, Ketcalkoatls, gan jau arī mūsu pašu Pērkons, Šeherezade arī, noteikti – Dieva Dēla dēls, kuru Skujiņš tik lieliski iedzīvināja tāda paša nosaukuma stāstā. Viņi klausās. Un klausās. Un klausās. Un klausīsies vēl ilgi, jo priekšā ir vesela mūžība. Stāstu mūžība – kas gan var būt par to skaistāks?

Guntis Berelis

Zigmunds Skujiņš 2005. gadā ar dubultnieku, Gunāra Zemgala gleznoto portretu

Dace Lūse

(1949.19.III - 2021.02.XI)

Aizstāvēt latviešu rakstniecības klasiskās vērtības

Pagājušā gada 2. novembrī pēc komplikācijām, slimojot ar Covid'u, mūžībā devās ilggadīga LU Humanitāro zinātņu fakultātes (agrāk – Filoloģijas fakultāte) docētāja, filoloģijas doktore Dace Lūse.

Neskaitot sešus skolotājas darba gadus, viss pārējais viņas darba mūžs noritēja šajā fakultātē, kur viņa 90. gados sešus gadus bija arī fakultātes dekāne. Literatūras klasiskās vērtības bija viņas aizrautība un gandarījums, rakstot par tādiem mūsu pagātnes autoriem kā Anna Brigadere, Jānis Jaunsudrabiņš, Augusts Saulietis, Andrievs Niedra, stāstot par viņu nozīmi savās lekcijās fakultātē. Tikumiskais aspekts literatūrā viņai bija galvenais, to viņa aizstāvēja, to cildināja, to raksturoja kā latviskās mentalitātes raksturīgu izpausmi. Pieņemt modernās un postmodernās literatūras tiešumu un atklātību viņai bija neiespējami, jo cilvēkā, viņasprāt, galvenais bija sirsnīgums, iejūtība, labestīgums, dzīves poetizēšana, dzīves skatījums ētisku ideālu izgaismojumā. To visu viņa saskatīja latviešu klasiskajā literatūrā, un tāpēc nereti viņas priekšstati jaunās paaudzes lasītāju apziņā tika noraidīti kā anahroniski un modernajam laikmetam neatbilstīgi. Dace nepieņēma naturalistiskā un fizioloģiskā akcentēšanu cilvēka dabas tēlojumā, toties patiesa un iejūtīga mīlestība un sapratne raksturoja viņas uzsvērto par latviešu 20. gadsimta pir-

mās puses rakstniekiem kā ētiskas dominantes aizstāvējiem, īpaši cildinot minēto rakstnieku strikto pārliecību, ka „tam labam būs augt”. Necieta Dace arī abstraktu prātuļošanu, vispārīgas frāzes, viņu saistīja konkrētība un dabiskums. Aizgājusi pensijā, Dace joprojām bija aktīva zinātnisko konferenču dalībniece, kurās referēja par sev tuvajiem pagātnes rakstniekiem.

Īpaši jāuzsver, ka viņu ļoti interesēja rakstniecības politiskais konteksts – nozīmīga ir viņas 2008. gadā publicētā apjomīgā monogrāfija *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*. Šī monogrāfija parādīja viņas dziļo interesi ne tikai par Andrievu Niedru, kuru viņa raksturoja kā izcilu rakstnieku un politiķi, bet arī par padomju okupācijas laika rakstniekiem, pārdomāti atklājot piemēram, tādu rakstnieku kā Andris Kolbergs, Alberts Bels distancēto nostāju pret padomisko ideoloģiju. Pie Daces labākā veikuma jaunlaiku latviešu rakstniecības izpētē jāmin viņas kopā ar Daci Ūdri sarakstītā monogrāfija *Alberts Bels* (2010), kas ir vienīgais tik plašos sociālos un nacionālos kontekstos rakstnieka jaunradi atklājošais pētījums.

Nozīmīgs ir arī Daces veikums trimdas literatūras aktualizēšanā, gan lasot par ilgus gadus noklusētiem rakstniekiem un viņu jaunradi lekcijas savā fakultātē, gan rūpējoties par trimdnieku darbu popularizēšanu Latvijā. Ne tikai ar monogrāfiju *Latviešu trimdas proza* (2000), kurā īsu apceru formā raksturota 15 trimdas prozistu veikums, bet arī ar viņas iniciētajiem Ilzes Šķipsnas romānu un citu trimdas rakstnieku darbu izdevumiem Latvijā. Īpaši tuva no trimdniekiem viņai bija Alfrēda Dziļuma, Gunara Janovska, Konstanīna Raudives un Pāvila Klāna proza. Bet kā spožu virsotni trimdas rakstniecības popularizēšanā jāmin Daces rosināto, sastādīto un priekšvārdoto Jāņa Krēslīņa (sen.) *Rakstu* izdevumu trīs sējumos.

Pavadījuši mūžībā sirsnīgu un iejūtīgu kolēģi, respektējamu un aktīvu literatūrvēsturnieci, studentu cienītu lektori, turam dzīvu viņas mūža daudzveidīgo veikumu, sakot lielu paldius!

Viesturs Vecgrāvis

LU emeritētais profesors

Andrievs Ezergailis

(1930.10.XII - 2022.22.I)

Šī gada 22. janvārī savās mājās Itakā, Ņujorkas štatā ASV no mums šķīrās starptautiski atzītais vēsturnieks un holokausta pētnieks, žurnāla *Jaunā Gaita* ilggadīgais līdzstrādnieks, Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis un Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris Andrievs Ezergailis.

Dzimis 1930. gada 10. decembrī Jēkabpils apriņķa Rites pagastā piensaimnieku Jāņa un Bertas Ezergaiļu ģimenē, Andrievs līdzīgi kā daudzi viņa vienaudži bija spiests pārdzīvot Latvijas neatkarības zaudēšanu 1940. gadā, tai sekojošo padomju un nacistu okupāciju un došanās bēgļu gaitās uz Vāciju. Tur Freiburgā, bet drīz vien Ansbahā, vietējā „dīpišu nometnē” Ezergailis pabeidza Daugavas ģimnāziju, bet 1949. gadā kopā ar ģimeņi izceļoja uz ASV.

Par humanitāro zinātņu doktoru Ezergailis kļuva 38 gadu vecumā Kolumbijas universitātē Ņujorkā. No 1971. gada kā profesors Itakas koledžā lasīja lekciju kursus par Krievijas un modernās Eiropas vēsturi. Par Andrieva domu un dzīves biedri kļuva jau Ansbahas nometnes laikā iemilētā, vēlāk labi pazīstamā literatūrzinātniece un Kornela universitātes profesore Inta Ezergaile (dzimusi Miške) (1932-2005). Līdzās daudzām citām publikācijām jau pēc Intas nāves ar Andrieva gādību klajā nāca viņas darbu izlase *Raksti* (2011) un grāmata par Intu *Lapu agonija* (2012).

Jaunā kvalitātē Ezergailis sevi pieteica 10. Baltijas studiju veicināšanas apvienības (AABS) konferencē Viskonsīnas universitātē Madisonā (1986) ar referātu „Who Killed the Jews of Latvia?”, kas izraisīja asu polemiku trimdas sabiedrībā. Holokaustam veltītā pirmā zinātniskā publikācija Latvijā bija raksts „Arāja komanda” (1988) *LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. Ezergailis izrādījās vienīgais latviešu vēsturnieks, kā komentārus par PSRS sabrukumu 20. gadsimta 80./90. gadu mijā publicēja ietekmīgais laikraksts *The New York Times*.

Latvijas vēstures institūta apgādā angļu un latviešu valodā klajā nākušajai A. Ezergaiļa zinātniskajai monogrāfijai *Holokausts vācu okupētājā Latvijā 1941-1944* (1996/1999)

ir fundamentāla un nepārspējama nozīme Latvijas holokausta vēstures historiogrāfijā. Virknei citu viņa publicēto grāmatu (*The 1917 Revolution in Latvia, The Latvian impact on the Bolshevik Revolution. The first phase: September 1917 to April 1918*), dokumentu krājumu (*Latviešu leģions: Varoņi, nacisti vai upuri?*, Stockholm Documents: *The German Occupation of Latvia 1941-1945. What Did America know?*) un simtiem citu publikāciju ir paliekoša nozīme Latvijas un starptautiskajā akadēmiskajā vidē un plašākā sabiedrībā.

Ezergaiļa mūža nogalē biedrības „Atvērtās krātuves” paspārnē klajā nāca viņa polemisko eseju un rakstu apkopojums *Caur velna zobiem* (2015), bet Andrieva pēdējā publikācija par holokausta problemātiku ir lasāma apgādā „Latvijas Mediji” sagatavotajā žurnālista Kārļa Štamera 1977.-1979. gadā Hamburgas zemes tiesā pierakstītās *Viktora Arāja tiesas prāvas* (2020) izdevumā. Neraugoties uz gadu nastu un dažādām veselības likstām, Ezergailis līdz pat pēdējam brīdim centās saglabāt možu garu un iespēju robežās darbojās pazīstamā lidotāja Herberta Cukura un baltvāciešu lomas noskaidrošanā holokaustā nacistu okupētājā Latvijā.

Lai gaišs augšupceļš un mūžīgs miers, Andriev! Mums Tevis ļoti pietrūks, to dziļās sērās izjūt daudzi Tavi tuvinieki, draugi un kolēģi gan trimdā, gan Latvijā – visi, kam ir bijusi laime un iespēja būt un darboties kopā ar šo erudīto, labestīgo un aizrautīgo personību, kuru savās sirdīs un prātos paturēsīm vienmēr.

Uldis Neiburgs

Dr. hist., LU Latvijas vēstures institūta pētnieks, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis

Zim. Agnese Matisone

*Vendīgs auga ozoliņš
Vendīgā kalniņā:
Vara saknes, zelta zari
Sudrabiņa lapiņām.*

LD 34 066, 12

Kopš 2010. g. līdz šim ziedojuši...

Z E L T A (no \$500)	Evarists Bērziņš	Jānis J. Pirktiņš	B R O N Z A S (līdz \$99)
Anna un Sandors Abeni	Wilma Teness un Uģis Bērziņš	Gundars Pļavkalns	Ivars Antēns
Voldemārs un Irēne Aveni	Maija Bišmanis	Guntis un Māra Plēsumi	Ritvars Asbergs
Nikolajs Balabkins	Uldis Blukis	Vīlis M. Plinte	Adolfs Avens
Sigurds Brivkalns	Valda Bolis	Vaiva Puķīte	Vīlnis Baumanis
Ingrīda un Nikolajs Bulmaņi	Vilma Bolšteins	Ieva Puris	Māra Beldava
Oļģerts Cakars	Ilze Bregzis	Ausma Rabe	Aija Bjornson
Rīta Drone	Jānis Brežinskis	Astrīda Ramrath	Andrejs Brošs
Šellija Ekmane	Leons Briedis	Velta Reimanis	Jānis Dimants
Andrievs Ezergailis	Laila un Pāvils Cakuli	Jānis Rogainis	Lidija Dombrovska Larsena
Līga Gaide	Māra un Ojārs Celles	Helmi Rožankovska	Lauris Eglītis
Rīta Gāle	Vija Celmiņš	Gerda Roze	Ligita Evans
Vitauts Kalniņš	Juris Cilnis	Astra un Andris Rozes	Edīte Franklin
Andrejs un Ilona Ķīse	Gundega Dāvidsone	Juta Savage	Dace Frišs
Ruta Kupce	Aina Dravnieks	Alfreds R. Semeiks	Marta Grinberga
Didzis Liepiņš	Jānis Eglītis	Aina Sikсна	Ilgā Harrington
Guntis Liepiņš	Ligita Galdiņa	Andrejs Sināts	Silvija Jones
Guna Mundheim	Esmarelda Gaiķe	Maija un Juris Šleseri	Liena Kaugara
Arturs Neparts	Lelde Gilman	Ojārs un Zinta Sovers	Ojārs Krātiņš
Valters Nollendorfs	Uldis Grava	Ilona un Raimonds Staprāni	Tija un Maigonis Krūmiņš
Ausma Matcate-Nonācs	Richards Grigors	Irīna un Dailons Štauvers	Indulis Lācis
Juris un Silvia Orle	Lolita Gulbis	Rasma Stelps-Kiršteins	Jānis Langins
Andrejs Ozoliņš	Voldemārs Gulēns	Zenta Stengels	Dagmāra Lejnīeks
Jānis Peniķis	Valda Gustavs	Ruta Straumanis	George Liepiņš
Juris Petričeks	Sibilla Hershey	Maksims Strunskis	Ieva Liepkaula
Ilze Plaudis	Maija Hinkle	Eleonora Šturma	Laima Martinska
Andris Priedītis	Vija Ilziņa	Biruta Sūrmane	Rūta Mežavilka
Kristīna Putenis	Ingrīda Jākobsona	Miķelis Svilāns	Modris Morozovs
Jānis M. Riekstiņš	Dzintra Janavs	Tupešu Jānis	Ilze Mueller
Māris Roze	Laima Kalniņa	Dagmāra Vallena	Agate Nesaule
Jautrīte Saliņa	Tija Kārkle	Pāvils Vasariņš	Baiba Ozola
Mārtiņš Saulespurēns	Fred A. Keire	Zigrīda Vidners	Andris un Māra Padegi
Knuts Skujenieks	Gundars Ķeniņš Kings	Māra Viksniņa	Lilija Pencis
Ilgvars Šteins	Dace Ķezbers	Aivars Vilemsons	Rita Podnieks
Juris Ubāns	Mirdza Krastiņa	Maija Vītola	Dzidra Purmale
Lauma Upelnīeks Katis	Egīls Kronlins	Rasma Vītola	Ina Purviņa
Kārlis Vasarājs	Kazimirs Laurs	Vīlis Vītols	Vitolds Rāčenis
Vīlis Vītols	Ilze Lāce-Verhaeghe	Maruta Voitkus-Lūkīns	Dzidra Razevska-Upāne
Lilīta Zalkalne	Ieva Lerchs	Zigfrīds Zadvinskis	Austra Reine
Lilija un Manfreds Ziverts	Valda Lēvenšteina	Irma Zālīte	Marga Reinholds
Amerikas Latviešu apvienība	Maruta Lietiņa-Ray	Māra Zandberga	Jānis Rokpelnis
Latviešu kultūras biedrība TILTS	Jānis Lindbergs	Modris un Gita Zandbergi	Silvija Rūtenberga
Latviešu Rakstnieku apvienība	Sarmīte Lunde	Ģirts Zēgners	Guntā Semba
ANONĪMI – 2	Aija Medenis	Aija Zommers	Ilze Šimane
	Modris Mednis	Gunars Zvejnieks	Olga Taylor
	Melburnas Latviešu biedrība	Kārlis Zubeckis	Linda Treija
	Vija Moore	Amerikas Latviešu palīdzības fonds (LRFA)	Leo Trinkuns
	Lalīta Muižniece	Amerikas Latviešu Tautiskā savienība (ALTS)	Aina Urdze
	Sarma Muižniece Liepiņa	SIA Drukātava	Ieva Vidners
	Martha Munters	ANONĪMI – 2	Astra Zemzars
	George Neimanis		Aija Zichmane

JAUNĀ GAITA

Galvenais redaktors: Juris Žagariņš
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821 USA
juris.zagarins@gmail.com
Telefons 413-732-3803; 413-519-8266

Mākslas redaktore: Linda Treija
<lindatreija6@gmail.com>

Literatūras redaktors: Vladis Spāre
<vladis.spare@gmail.com>

Literatūras redaktora vietniece:
Sandra Ratniece
<ratniece.epasts@gmail.com>

Redakcijas kolēģija un konsultanti:
Dace Aperāne, Voldemārs Avens,
Vita Gaiķe, Lāsma Gaitniece, Anita
Liepiņa, Uldis Matīss, Maija Meirāne,
Juris Šlesers, Lienīte Medne-Spāre,
Lilita Zaļkalne

Saimniecības vadītāja:
Tija Kārkle
1515 Richmond Hwy, Apt. 805
Arlington, VA 22202, U. S. A.
<tijalaura@comcast.net>

JG mājas lapa:
<jaunagaita.net>

Ar autora vārdu, segvārdu vai iniciāljiem parakstītajos rakstos izteiktie uzskati ne vienmēr atbilst redakcijas viedoklim.

Atzīdama demokrātiskās valstīs valdošos preses brīvības principus, *Jaunā Gaita* sekmē dažādu uzskatu publicēšanu.

Pārpublicējot šeit ievietotos materiālus un tekstus, atsaukšanās uz *JG* ir obligāta.

Adrešu maiņas un pastā vai spiestuvē bojātus eksemplārus lūdzam pieteikt Jurim Žagariņam.

PĒRCIET! DĀVINIET! ATBALSTIET!

Latvijā *Jauno Gaitu* meklējiet Jāņa Rozes un Zvaigznes ABC veikalos. Bibliotēkās lasiet par brīvu!

JAUNĀS GAITAS ABONĒŠANA:

**1 gadam: USD 39 (EUR 34)
2 gadiem: USD 76 (EUR 67)**

Atsevišķa *JG* numura cena ar piegādi: USD 10

Čeku sūtiet saimniecei Tijai Kārklei,
uz čeka uzrakstiet *Jauna Gaita, Inc.*

Nota Bene!

**Maksājumus ar čeku, diemžēl, varam
pieņemt tikai un vienīgi ASV dolāros.**

Ziedojumi no ASV nodokļiem atskaitāmi!

**MAKSĀJUMUS UN ZIEDOJUMUS
VARAT ARĪ NOKĀRTOT JG MĀJAS LAPĀ
<jaunagaita.net>**

nospiežot tur atrodamo pogu:

Ja Jūs dzīvojat Eirozonā, un šī poga Jums nedarbojas, tad lūdziet palīdzību no mūsu pārstāves Eirozonā:

Rakstiet

Lilita Zaļkalne
Himlabacken 10, Solna
S-170 78 Sweden
e-pasts: <lilita.zalkalns@icloud.com>

IN THIS ISSUE

LITERATURE

Selections of recent poetry are by Velta Kaltiņa, Laima Martinskis, Džonatans Melgalvis, Aija Rozena, and Evelīna Šneidere.

Prose compositions are by Guntis Berelis, Viktors Kalniņš (pen name Viks), Rūta Mežavilka, and Dāvids Rubens.

VISUAL ART

Art historian Dace Lamberga, curator of exhibits at the Latvian National Museum of Art, writes about the life and career of artist Leo Svemps (1897-1975), a member of the Riga Group of Artists. His paintings are displayed throughout this issue, including the cover.

HISTORY

Historian Valdis Klišāns, author of many textbooks and chair of the Association of History Teachers in Rīga, explains how Ukraine, Russia and Belarus took shape from the Middle Ages to our times.

ABOUT BOOKS

Sanita Dāboliņa looks at an ongoing literary renaissance of the short prose genre as exemplified in two books by Edvards Treimanis-Zvārgulis: *150 epitafu jeb kapuzrakstu (150 Epitaphs or Gravestone Inscriptions)* and *Sarkanā paradīze (Red Paradise)*.

Dāboliņa also reviews Valdis Rūmnieks' biographical novel *Sudrabiņš*, the life and times of poet Jānis Sudrabkalns (1894-1975).

Kristīne Ilziņa declares that Inga Žolūde's biography of writer and poet Jānis Poruks (1871-1911), titled *Vendenes lotospuķe (Lotus Blossom of Wenden)*, written in the idiom of Poruks' time, is a masterpiece.

Lāsma Gaitniece reviews Maija Migla-Streiča's *Nenopietni nopietnie TV aizkadri (Serious Fun Behind the Scenes on TV)*, a collection of brief stories and anecdotes about TV broadcasting in Latvia.

Līva Alksne recommends *Par piemiņu. Minnas Freimanes ceļa apraksti. (Remembrance. Minna Freimane's travelogues)*. Minna Freimane lived in the 19th century, travelling widely and expressing herself freely when it was not the norm for women to do so.

Anda Ogrīņa reviews Osvald's Zebris' collection of short stories *Šaubas (Doubt)*.

Inguna Daukste-Silasproģe reviews two books featuring combined text and graphics: *Latvija – tik un tā (It's Latvia – Anyway)* by Petra Derkins and Aivars Eipurs, and *Bonifacijs Tiknuss fotografē pirms pusgadsimta. (Bonifacijs Tiknuss Takes Pictures Half a Century Ago)* by Andrejs Tiknuss, Ēriks Hānbergs, Voldemārs Hermanis. .

Daukste-Silasproģe also shares a fragment from her soon-to-be-published monograph about Gunars Janovskis (1916-2000), a popular novelist in the Latvian exile community.

IN MEMORIAM

Guntis Berelis delivers a "Farewell Fantasy" for novelist Zigmunds Skujiņš (1926-2022).

L.U. Professor Emeritus Viesturs Vecgrāvis pays last respects to Doctor of Philology Dace Lūse (1949-2021), lecturer and researcher at the University of Latvia.

Historian Uldis Neiburgs briefly sums up the important contributions by Andrievs Ezergailis (1930-2022) to our understanding of the historical record of World War II.

We mourn the passing of a pillar of our editorial staff, poet and artist Voldemārs Avens (1924-2022).

